TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 8 EYLÜL 1964 FİATI: 250 KRŞ.

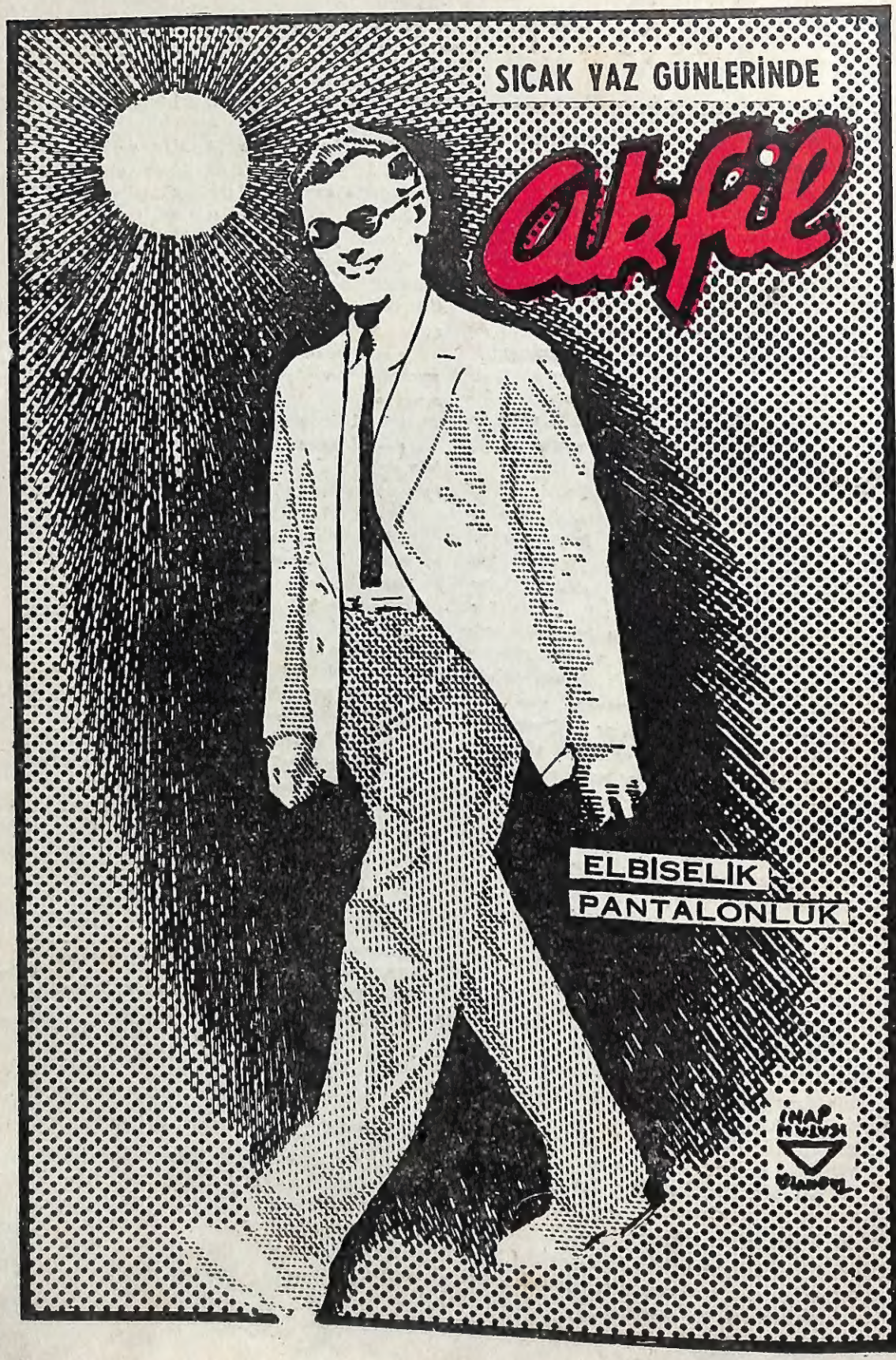
SICAK YAZ GÜNLERİNDE
Akfil
ELBİSELİK
PANTALONLUK

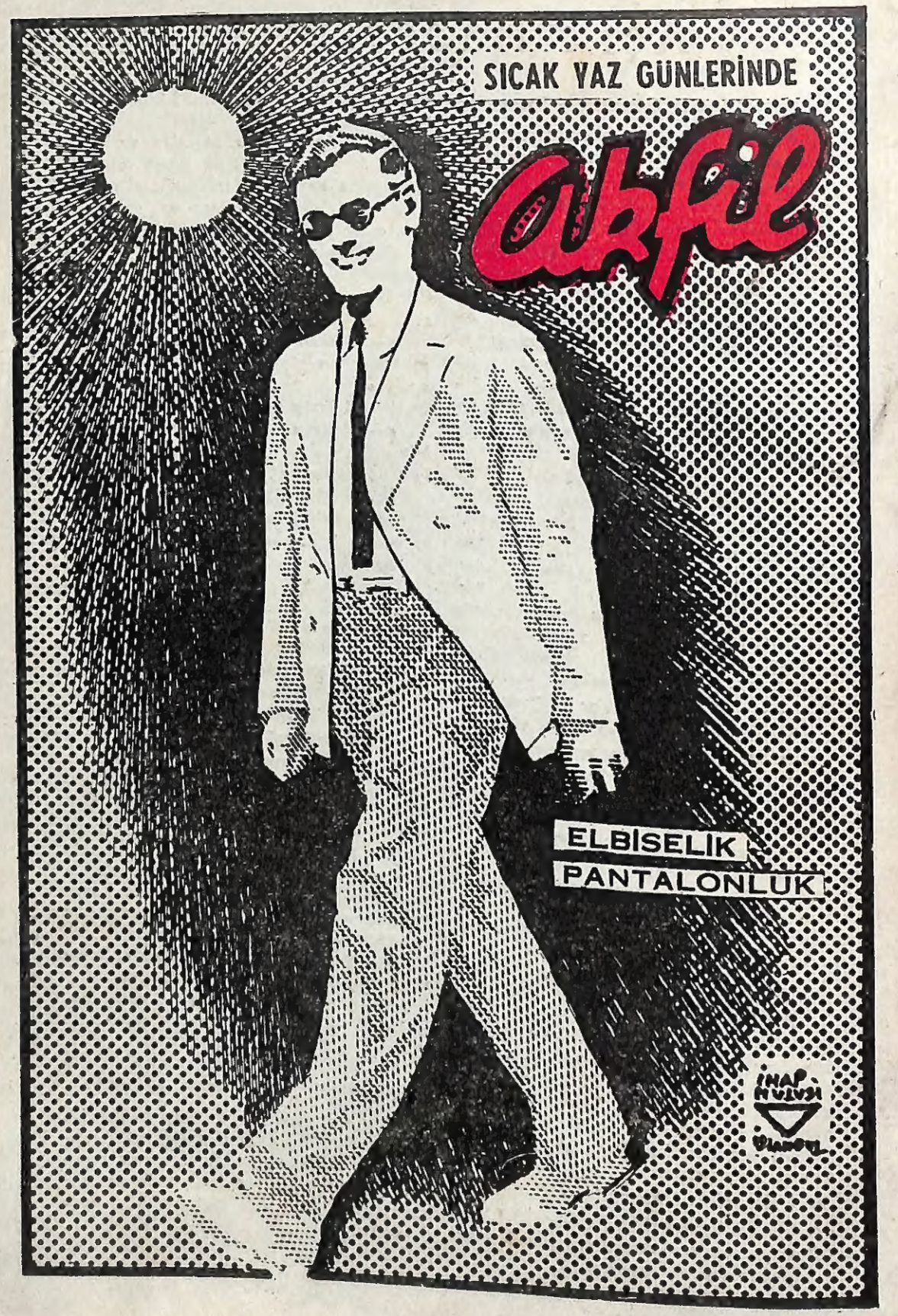

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 8 EYLÛL 1964 FİATI: 250 KRŞ.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

ÜÇ PAŞALAR KAVGASI

MEMLEKETİN KADERİ ÜZERİNDE TALÂT - ENVER - CEMAL PAŞALAR ARASINDAKİ İÇ ÇEKİŞMELERİN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ VESİKA VE HATIRALARLA PERDE ARKASI...

Hiçbir kitapçıda bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 304 sahife, pantazot ciltli 12,50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

TARİHE IŞIK TUTACAK ESERLER :

ÜÇ PAŞALAR KAVGASI

MEMLEKETİN KADERİ ÜZERİNDE TALÂT - ENVER - CEMAL PAŞALAR ARASINDAKİ İÇ ÇEKİŞMELERİN ŞİMDİYE KADAR NEŞREDİLMEMİŞ VESİKA VE HATIRALARLA PERDE ARKASI...

Hiçbir kitapçıda bulunmaz, Posta ödemeli gönderilir. 304 sahife, pantazot ciltli 12,50 liradır. İsteme adresi :

TARİH YAYINLARI, POSTA KUTUSU 167 — İSTANBUL

NOT : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır.

Açık Haberleşme

Sayın Ali Galib Şekeroğlu — Kastamonu.

Ben, 1945 - 1950 devresinde Millet Mecmuasını çıkarırken, devrin vekillerinden birisi, benim muhayyel apartmanlarımın ve hanlarımın müdafaasını yaptığımı söylemişti. Kızılaya müracaat ederek, bu hayali apartman ve hanlarımı, Kızılaya hibe ettiğimi, fakat bunlar nerelerde iseler, yerlerinin ve adreslerinin iddia sahibi sayın vekil - politikacı'dan öğrenilmesini rica etmiştim. Belirli zaman içinde cevap alamayınca, Mecmuadaki teklifimi, pullu dilekçe ile, zamanın Reisicumhuru ve Başvekili dahil, birçok «BÜYÜK» lere göndermiştim. Neticede sayın vekil özür dilemeye kalkışmış, sonra da bir bahâne ile istifa etmişti. Şimdi size çok rica ediyorum: Elinizdeki dergiye dokuz bin RESMÎ abone kaydedildiğini söyliyen o sayın politikacıya söyleyiniz: Değil DOKUZ BİN, sadece DOKUZ resmî abonemiz olduğunu isbat edebilirse, ben kalemimi kırar, hattâ bu ülkeyi terkederim: Ben, Halk Partisi devrinde de, Demokrat Parti devrinde de, bugün de, **aranmıyan ve beğenilmiyen kalem**'imdir: Elinizdeki mecmua, onbine yaklaşan vatandaş abonesine, yâni vicdanların ve aklın tercihine rağmen, bir tek kalemin mahsulüdür diye ana südü kadar helâl ilân hakkından mahrum edilmiştir. Bu, ayaklanan hiddetin, sadece küçük bir belirtisidir. Bu - tip basit olayları, temel gerçeklerin malı olan bu sütunlarda, meşru müdafaa sadedinde bile olsa tekrarlamış olma mecburiyetinden dolayı sizlerden özür dilerim. Hakikat kervanımızın böylecesine sağlam ve fasik-i mahrum'u çıldırtan zafer kataı halinde yürüdüğünü görmek yetmez mi? Saygı ve teşekkürlerim.

Sayın Burhan Morgül — Rize.

Atatürk, son Osmanlı padişahı altıncı Sultan Mehmet Vahidüddin'in veliahtlığı devresinde Almanyaya yaptığı seyahate iştirâk etmiştir. Vahidüddin tahta geçtiği zaman, Mustafa Kemal, Mirliva, yâni tümgeneral rütbesinde idi ve hasta olduğu için Karslbad'da tedavide bulunuyordu. Hürmetlerimiz.

Sayın Necati Mursallı — Gaziantep.

Size, Süleyman Nazif'e dair iki fıkracık anlatarak, suallerinizi cevaplandırmak daha vecîz olacak sanırım. Lûtfen dinleyiniz:

Mütareke olmuştu. Maaşlar verilemiyordu. Süleyman Nazif de, Basra valiliğinden açıkta kalmıştı. Zamanın Maliye Nâzırı, şairin dilinin belâsından çekindiği için, onun maaşını yakındaki kaza'lardan Çatalcaya havale ettirmişti. Şair, aylığını Çatalca'dan sessiz sedasız alıyordu. Bunu, üstad İbn-ül-Emin Mahmut Kemal İnal'a anlattı:

«— *Ben o kazaya havale ettirdim, muntazaman alıyorum. Sen de öyle yapsana...*»

İbn-ül-Emin güldü:

«— *Maaşını kazaya havale ettirdiğin için değil, sen görünür kaza belâ olduğun için veriyorlardır!...* »

İkinci fıkra da şu:

Süleyman Nazif, 1908 Meşrutiyetinin memleket için mes'ut neticeler getireceğine samimiyetle inanmıştı. Çünkü, Lider'lere, bu arada bilhassa Enver Bey (Paşa) nın şahsiyetine güveniyordu. Fakat aradan zaman geçip de, Enver Beyin, Padişah'a damad ve Harbiye Nâzırı ve Başkumandan olarak, hâdiseleri ele almasından, bilhassa Birinci Dünya Harbine girilmesindeki faaliyetinden sonra, bu sevgisi kayboldu, Enver Bey'i ne kadar takdir etmiş ve sevmiş ise, Enver Paşa'dan da o nisbette kendisini uzak gördü, tenkidlere başladı. Hattâ bu sebeble de uzun zaman menkub ve bir köşede kaldı.

Bir gün Süleyman Nazif, dostlarıyla beraber Bâb-ı âlideki meşhur Meserret Kıraathânesinde oturuyordu. O sırada Enver Paşa, otomobili ile geçiyordu. Süleyman Nazif Paşa'yı işaret etti:

«— *Bakınız, bakınız... Enver Beyin katili Enver Paşa geçiyor!*» dedi.

Hepsi birer TİP'ti: Yerleri kolay kolay doldurulamıyacak TİP'ler... Saygılarımız.

Sayın Hüseyin Duransoy — Mersin.

Besim Bey, ikinci devrede mebus idi. Kendisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında muhalefet yaptı. Sorduğunuz beyanatı 1924 bütçesinin müzakeresi sırasındadır. Zabıtlarda tam metni vardır. Saygılarımız.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 2 SAYI : 8 EYLÛL 1964 FİATI : 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 14.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Tarihin Sesi

Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı Sarayında Şarlken'in elçisi âlim ve filozof Busbeg, o meşhur Türk Mektubları'nda, Avrupa'nın birleşse de Osmanlı Türkleri karşısındaki zayıflığı ve yetersizliği bahsindeki sebepler arasına yana yakıla şunu da sokar: «— Çünkü, der, Türkler, bizden daha çok uzun ömürlüdürler.»

* * *

On altıncı yüzyılda uzun ömürleri bir üstünlük beratı olan Osmanlı Türklerinin torunları olan Cumhuriyet Türklerinin, ölülerden alınan kalblerin dirilerin bedeninde çarptığı yirminci ilim ve medeniyet yüzyılındaki ömürleri, Hind Paryası'nın biraz ilerisinde... Biz bugün elli beş yıllık ortalama ömrümüzle dünyanın en az yaşıyan milletlerinin üçüncüsüyüz: Bizden sonrakiler, Ganj kıyısının kilometre kareye üçyüzü aşan kalabalığı ile Hind fakiri, bir de Kuzey Amerika'nın iç bölgesindeki göçebe!..

* * *

Amiral Halil Paşa Sultan İkinci Mahmud'a «— Ruslar kadar olmazsak hâlimiz kötü...» diyordu. 1828 Türk-Rus savaşının bozgun sebeplerinin başında görünen bu kıyaslama günlerinde Türklük sayıca Slavlığın üstünde idi.

Ya bugün?

Bir «kalkınma masalı» nın arpa boyu gittiler edebiyatına, Türk kadınının analığına sed çekerek ilmin tasdikini almıya çalışan tarih yoksunları söz ve karar sahibi iken yıkımın başka sebebini arama neden? İsa'dan önce Anadolu'da kırk milyon insan yaşıyordu ve bilinen dünyanın insan sayısı da bu rakamın beş misli idi. 1947 de Amerikalı uzman Thorunbourg «— Hitit'ler sizden ileri madenci idiler.» demişti: Mustafa Kemal'in Eti Türkleri dediği bu Turanlı'lar, bizim soyumuzun bir dal'ıdır. Hâlâ ayakta ve hâlâ hayranlık uyandıran nice nice eserlerin sahibidirler, lûtfen gidiniz de müzelerini ve müzelere sığamıyan kalıntılarını görünüz!

Çâre tektir: İlkçağ'dan günümüze kadar olup bitenlerin ibret malzemesi ile Türklüğün şu son müstakil devletini gerçek anlamıyla kurmak ve kurtarmak!... Yâni bir emek ki, hiç bir meçhulü yok, sadece himmetine lâyık bir KAFA bekliyor...

Cemal Kutay

Lamartin'in Anlattığı Ninelerimiz!

★ — TABİATA ÂŞIK ŞAİR:

Ünlü Fransız edibi Lamartin'in Sultan Abdülmecid devrinde Türkiyeye yerleşmek istediği ve kendisine İzmirde bir çiftlik tahsis edildiği, şairin iki defa Türkiyeye geldiği, Sultan Mahmut zamanındaki seyahatine karısı Mariyan'ın da iştirâk ettiği, Şark'a âşık olan hassas şairin, Osmanlı ülkesine ve yaşayışına duyduğu hayranlıkla, bütün Avrupanın karşısına nasıl samimî bir TÜRK DOSTU olarak çıktığı unutuldu, gitti... Viktor Hugo'nun «— Türkleri bu derece samimî olarak sevmeyi pek anlıyamıyorum,» diyecek kadar garibsediği bağlılığın asıl sebebi, Lamartin'in bâkir tabiata, asliyetini kaybetmemiş hayata olan yakınlığı idi. Türk Akdeniz kıyıları onu adetâ büyülemişti. Zevcesi de Şark'ın mavi semasına hayran kalmış, Boğaziçini dile getirecek bir şiir yazmak istemiş, başaramayınca ağlamış, Lamartin'e rica etmiş, o da çok sevdiği karısının arzusunu yerine getirmek için didinmiş, bir çok denemeler yapmış, fakat Mariyan büyük bir samimiyetle:

«— Hayır, hayır!.. Bunların hepsi çok güzel, çok içli, fakat hiç birisi Boğaziçi değil... Bosfor, Allahın yer yüzüne kendi kudretini göstermek için yaratttığı cennetten bir parça. O, yaratılan, fakat anlatılamıyan bir sihir ve füsûn yolu...» demişti.

Lamartin'in ikinci gelişi, Sultan Abdülmecid'e ve sadrıâzam Mustafa Reşit Paşaya yazdığı iki mektubdan sonra 1849 da gerçekleşmiş, kendisine İzmir'de 20.000 hektarlık bir çiftlik bedelsiz ve kayd-ı hayat şartiyle kiralanmıştı. Lamartin burada büyük bir işletme kurmak istemiş, Fransa'daki dostlarından borç almış, mütehassıslar getirtmiş, yatırımlar yapmış, fakat Şarl Roland isimli vekili mevzuun hakkından gelememiş, işler yürüyememişti. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid, artık ihtiyarlıyan ve borç içinde olan ünlü şaire, seksen bin kuruş maaş bağladı. Lamartin, Türk uluvvucenâbına minnettar, Osmanlı halkından gördüğü alâka ve yardımın şükranı altında yaşadı.

★ — LAMARTİN'in ANLATTIKLARI:

1849 yılı ile, 1853 yılı arasındaki dört senelik bu devre içinde Lamartin, bir TÜRKİYE TARİHİ yazmayı denedi. Fakat onun asıl himmeti, Osmanlı Türklerinin yaşayışları içinde çok tabiî gördükleri ve hayat düzeni olarak benimsedikleri inanç, âdet ve ölçülerini, Batı'nın benzer varlıkları ile kıyaslaması oldu. Tanzimat'ı ilân etmiş, Garblı yaşamaya doğru yönelmiştik. Avrupa bizimle yakından alâkalı idi. Bu hava içinde şöhreti bütün dünyaya yayılmış bir edibin Türkiyeyi vatan olarak seçmiye karar vermesi ve Osmanlı ülkesinde gördüklerinin kendi vatanı ile mukayesesini yapması en geniş ölçüde alâkayı sağlamıştı.

Lamartin, İzmir ve Aydın çevresindeki yörük aşiretleri, Tahtacılar, Narlıderedeki Göçebe Türkmenlerle de temas etmişti.

Harem hayatı ile ilgilendi. Bu hayatı ancak hayâllerinde canlandıran hemşehrilerine çizgileri için ilhamlar ve fikirler verdi. Bu fıkranın içindeki klişe, tanınmış Fransız ressamı M. Emile Durufe'undur. Lamartin anlattı, ressam çizdi!...

★ — CENNETTEN YERE İNMİŞLER:

Lamartin'in anlattığı Osmanlı kadını, kendi tâbiriyle «— Cennetten yere inmiş efsanevî mahlûk» tu. Faziletli, kanaatkâr, namuslu, evine ve eşine çok bağlı, mahcub tabiatlı, yabancı yanında çekingen fakat yakını önünde neş'eli, canlı, hareketli idi. Saadeti daima evinin çatısı içinde arardı. Aile mutluluğunu zedeliyecek hiç bir iptilâsı yoktu. Çok zaman musiki ile ilgiliydi. El işlerinde mâhirdi. Yaradılışdan kopup gelen ileri bir zevki vardı. Şair bunları anlatırken, karısı Mariyan'a da hitab ediyordu:

«— Bunlarla sen de övün... Çünkü bunlar senin hemcinslerindir. Bu meziyetlerini ırklarından, iklimlerinden ve cinsiyetlerinden aldılar. Hiç bir şeyi taklide ihtiyaçları yok... Hepsini kendi ruhlarında ve kendi varlıklarında buluyorlar. Onun için onları takdîs ediyorum, hayranlık duyuyorum diye darılma sevgilim!...»

* * *

Aradan yüzyıldan fazla zaman geçti.

Ve, sanırız ki ortada Mariyan'ı kıskandıracak bir mevzu da kalmadı!...

Ordular!

İLK

Hedefiniz Akdenizdir İleri!..

★ — **NE ZAMAN ve NASIL?**

Yaveri rahmetli Muzaffer Kılıç anlatır: «— **Zannediyorum ki bir çoklarımız yanılıyoruz: Mustafa Kemal, Ordular, İlk Hedefiniz Akdenizdir, İleri emrini verdiği zaman, Trikopis'in esareti henüz vukua gelmemişti. Fakat süvarî kolordusu kumandanı Fahrettin Paşaya İzmir'e ulaştıran bütün yolları kesmesi için ardı ardına verdiği emirler ve Dördüncü Kolordu kumandanı İzzettin Paşaya, tümenlerinin kıskacı daraltması için bizzat verdiği direktifler, kaçamamış olan düşman aslî kuvvetlerinin er-geç ele geçmesini beklediğini anlatıyordu.**

Otuz ağustos 1922 gecesi Dumlupınarda idik. Gece çok ilerlemişti. Başkumandanlık karargâhındaki yaverler, birbirini takib eden emirleri çok zaman en ileri noktalara kadar şifahen iletmiye mecbur oluyorlardı. Çünkü kaçan düşman, muhabere yollarını kesmiş, bizim süvarîlerimiz de bu hareketi tamamlamıştı. İki gün evveline kadar bu muhabere yollarının kesilmesi bizim için en hayatî dâva idi. Şimdi vaziyet değişmişti: Artık karşımızda esaslı bir mukavemeti nerede, nasıl, ne zaman kuracağı belli olmıyan bir düşman vardı ve o, İzmirdeki en üst makamından derdine çâre arıyabilirdi. Nitekim Trikopis, Hacı Anesti'den beklediği selâhiyeti, kendisinin BAŞKUMANDAN olduğu müjdesi ile beraber, ancak, esir edildikten sonra, Türk Başkumandanından öğrenecekti!.. Ben bu sahneyi aslâ unutamam.

Otuz ağustosu otuz bir ağustosa bağlıyan gecenin ileri saatinde Gazi Mustafa Kemal, kendi elyazısı ile yazdığı o tarihî emrini, bütün birliklere kadar en serî vasıtalarla ulaştırmak tenbihi ile verdi. Ne hazırlamıştı? Bilmiyorum. Yalnız, bir çok hayatî karar ve yazılarında olduğu gibi müsvedde yapmamıştı. Çünkü yaptığı müsveddeleri kendisi temyize çekmez, bizlere yaptırırdı. Çabuk yazdığı zamanlarda bile kolay okunan selîs bir yazı tarzı vardı. Hususî Kalem Müdürü Hayatî Bey noktasız yazdığı yazıları da kolaylıkla okuyunca gülmüş: «— Ne garip... Ben hüsn-ü

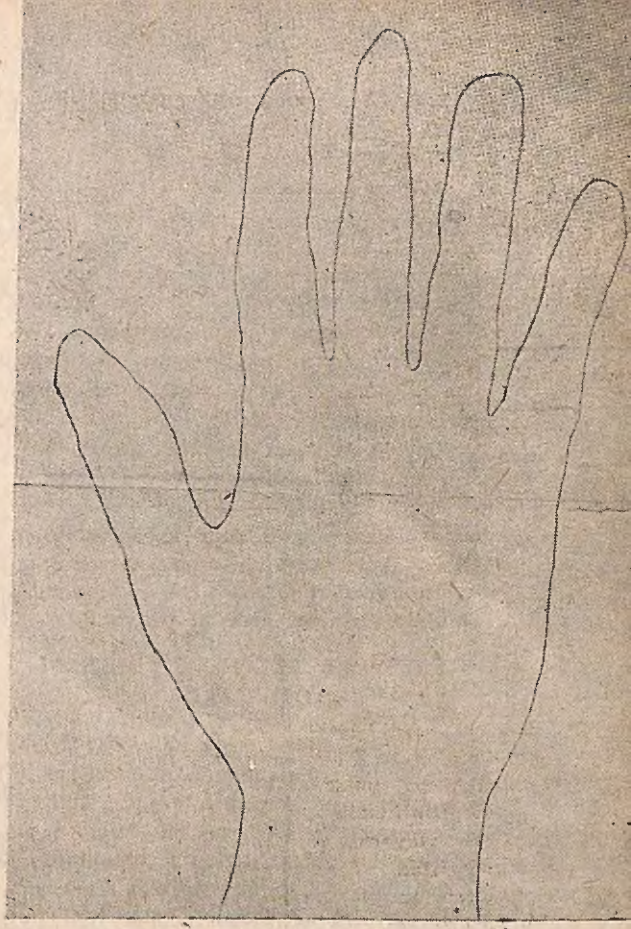

İŞTE BU EL! **İşte, 1 Eylül 1922 gecesi, bu el, Başkumandan Gazi Müşir Mustafa Kemal'in klişesini yukarıda gördüğümüz sağ eli, Dumlupınar'da Başkumandanlık karargâhında o unutulmaz tarihî emrini sel gibi akan muzaffer Türk ordusuna yazmış ve iletmişti:** Ordular! İLK hedefiniz Akdenizdir. İleri!.. **Dünyada kaç kumandanın eli, böylecesine kader değiştiren bir işaret verdi?**

(Kendisi şöyle der: «— **Cihanda bir inhidâm olacaktı. Türk Milletinin yaşaması için bu inhidam şarttı.**» Mehmetçik 9 Eylülde İzmir'de Akdeniz kıyısına erişerek onun emrini yerine getirdi.)

hat (kaligrafi) den bir dera kırık not almıştım. Çok gücüme gitmişti. Askerî rüştiyede idim. Bütün bir yaz çalışmıştım. Demek boşuna gitmemiş.» demişti.

O gece o unutulmaz emrini bana okutmuştu. Fânuslu olduğunu hatırladığım lâmbanın ışığı altında son cümle olan «Ordular!. İlk hedefiniz Akdenizdir, İleri» emrini tekrarlarken heyecandan sesimin kısıldığını, gözlerimin yaşardığını çok iyi hatırlarım. Gazi:

«— Güzel... Bütün okuyanlar seninkine benzer heyecan duyacaklar.»

Günlerin heyecanı neye yetmiyordu ki... Artık yorgunluk denilen mefhumu unutmuştuk. Başkumandanlık karargâhı beş gündür durup dinlenmeden kanları bahasına vatanı istilâdan kurtarmıya savaşan kahraman ordumuzun en ileri saflarına kadar, Başkumandanın müjdesini ve hedefini iletiyordu:

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ORDULARI

«— Afyonkarahisar - Dumlupınar büyük meydan muharebesinde, zâlim ve mağrur ordunun aslî unsurlarını inanılmıyacak kadar az bir zamanda imha ederek büyük ve necîb milletimizin fedakârlıklarına lâyık olduğumuzu isbat ediyoruz. Sahibimiz olan Türk milletinin istikbâlinden emin olmak hakkıdır. Muharebe meydanındaki maharet ve fedakârlıklarımızı yakından müşahede ve takib ediyorum. Milletimizin hakkımızdaki takdiratına delâlet etmek vazifemi devamlı şekilde yerine getireceğim. Başkumandanlığına tekliflerde bulunmasını cephe kumandanlığına emrettim. Bütün arkadaşlarımın Anadoluda daha başka meydan muharebeleri verileceğini gözönüne alarak ilerlemesini ve herkesin akıl, hamiyet ve celâdetini müsabaka ile ibzale devam etmesini rica ederim.

Ordular!... İlk hedefiniz Akdenizdir, ileri!...

Başkumandan: Mustafa Kemal

★ — **KARALANAN VE EKLENEN TEK KELİME:**

Başkumandanın kendi el yazısı ile hazırlamış olduğu bu muhteşem günlük emrin metninde bir değişiklik yapıp yapmadığı suali, daha sonra benim de hatırıma geldi. Metni, istihbarat riyaseti birinci şube müdürü Abdurrahman Nafiz Beye (sayın Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman) a vermiştim. Bu metin daha sonra, dosyalar arasında Harb Tarihi Tetkik Encümenine mi verildi, dosyasında mı kaldı, Atatürk büyük nutkunun malzemeleri arasında aldı mı bilmiyorum.

Fakat hâfızamı yoklayınca iyi hatırlamaktayım ki, metinde bir tek kelime evvelâ yazılmış, sonra çizilmiş, sonra yine ilâve edilmişti. Hem de bir çıkıntı ile... Bu, günlük tamimin son ve ona bütün haşmet ve heybetini kazandıran tarihî cümlesinin ikinci kelimesi idi: «ORDULAR!... İ L K HEDEFİNİZ AKDENİZDİR, İLERİ!...» işaretini verirken, Başkumandan Gazi Mustafa Kemal önce İ L K kelimesini yazmış, sonra çizmiş, daha sonra bir çıkıntı halinde yine ilâve etmişti: İ L K hedef!... Daha sonraki hedeflere de, bu günlük emirde millî misak hudutlarının bir daha teyit ve ikazını sığdırabilme hassasiyetini göstermiş, İLK HEDEF demişti. Evet, İstanbul işgal altında idi, Trakya vardı, o zamanki adı «sancak» olan Hatay vardı, daha sonra kaybettiğimiz Musul vardı. Kısacası millî misakın sınırları içindeki ülkemiz vardı. Hedef Akdeniz olunca, İzmir kıyılarında durmamız gerekecekti. Onun için İLK HEDEF olarak, mağlûb ve perişan düşmanı İzmir kıyılarına kadar kovalamayı kabullendi, öyle yaptı.»

★ — **KİPERT PAFTASINDA :**

Başkumandan meydan muharebesinin neticesinin alındığı günün akşamı verilen bu sonuncu ve Millî Mücadeleyi zaferle kapıyan emrini takib eden kırk sekiz saat içinde, 2 eylülü 3 eylüle bağlıyan akşam, Yunan Başkumandanı Trikopisle İkinci Kolordu kumandanı Dijennis'in Beşinci Kafkas Fırkamız tarafından esir edilmeleri haberi kendisine ulaştırılınca hiç hayret etmemişti. Çünkü Dumlupınar'da Yunan inhilâli gerçekleşince, düşmanın, her yönden denize ulaşma çabasını tahmin etmiş, bir taraftan süvarî kolordusuna kaçış hattının kesin olarak kesilmesi emrini verirken, savaş hattındaki bütün birliklere aslî düşman kuvvetlerinin önlerine çıkabileceğini yine Başkumandanlık emri halinde tebliğ etmişti. Harekâtı da, bir Kipert Paftası'ndan takib ediyordu. Muzaffer Kılıç şöyle anlatır:

«— Trikopis'in esareti haberini aldığı zaman, kendisiyle görüşmek istemişti. Fakat bu karara varırken de tereddüd geçirdiği muhakkaktır. Atatürk'de, intikam duygusu, kin, bilhassa mağlûb ve çâresizlere karşı üstünlük tezahürü aslâ yoktu. Çok samimî olarak söy-

Düşünüyorum ki, Yunan Başkumandanını teselli ederken kalbî idi. Hiç bir zaman kaybetmediği nezaket ve terbiyesi içinde, kendisini yok etmiye, vatanını ele geçirmiye ve dünya yüzünden son müstakil Türk devletini de silecek olan bir haksızlık ve zulmün vasıtası ol-

Yerine gelen söz!

Sakarya'nın en buhranlı gününde Mustafa Kemal, Sakarya adlı atından düşmüş, kaburga kemikleri kırılmıştı. Bu günlerde Yunan Başkumandanı Hacı Anesti: «— Nerede Türk Başkumandanı? diyordu. Mustafa Kemal: «— Konstantin... Tacını başına geçireceğim...» sözünü bu unutulmaz anda vermişti: Hacı Anesti'yi kendi ırkdaşları, harbin ve bozgunun suçlularından birisi olarak hakaretle astılar. Kıral Konstantin — Mustafa Kemal'in tâbiriyle Kosti...— 26/27 Eylûl gecesi, yâni İzmir'in kurtuluşundan on sekiz gün sonra, milletine bir beyannâme neşrederek tahttan feragat etti. Çünkü kendisine ihtilâlciler, defolup gitmesini bildirmişlerdi.

Mustafa Kemal, verdiği sözü yerine getirdi: Kosti'nin tacını başına geçirdi... Hem de düşenin kendisine kararı verdirerek!

Bu fıkranın içindeki klişede, Anadolu macerasının iki başrolcüsü vardır: Kıral Konstantin ve Venizelos!...

Bu klişe, 1912 - 1913 Harbinde ikisini Selânik'te gösteriyor. Mustafa Kemal'in doğduğu şehir olan Selânik'te...

Venizelos, Megalo - İdea Sakarya'da yıkıldığı günlerde, yine milleti tarafından düşürülmüştü. Kıral ve O, Balkan Savaşının bu iki sicilli tertipçisi şimdi iktidar kavgasında idiler. Bozgundan sonra memleketini terkediş sırası Kıral Kosti'ye gelmişti: O gidiyor, Venizelos dönüyordu.

Hâdiseler böylece bitmiyecekti: Mustafa Kemal Venizelos'u Ankaraya da getirecekti. Hangi Ankaraya? Müstakil Türkiye Cumhuriyeti Baş şehri Ankaraya... Oysaki Venizelos, 1921 Aralık ayının 16 sında, Londrayı neden bu kadar erken terkediyorsunuz sorusuna karşı İngiliz gazetecisi Vort Prays'a: «— Ankara'da görüşürüz!...» palikarya nüktesini yapıyordu. Tarihin ne garib cilvesidir ki, Venizelos Ankaraya geldiği günler aynı Vort Prays, Deyli Meyl'in muhabiri olarak yine Ankara'da idi!

Dünyamız ibretlerle doludur...

mayı kabullenmiş, zâlim, gaddar, kindar ve mütecaviz bir kuvvetin başındaki müsamaha ve merhametsiz bir düşmanı değil de, şaşırmış ve yanlış bir işi bilmeden yapmış bir insana gösterilecek acıma duygusu içinde idi. Bir hakikati daha arzedeyim: General Trikopis, kendi tâbiriyle Elen Kırallığı Asya Orduları ve Anadolu seferî birlikleri başkumandanlığına tâyini haberini de Mustafa Kemal'den öğrendi: Çünkü, Yunan Harbiye Nezaretinin bu kararı 5 Ağustos 1922 tarihini taşıyordu. Yollar süvarilerimiz tarafından kesilip, Düşman Umumî Karargâhı ile cephe arasındaki muvasala kalmayınca ele geçen emirler arasında Trikopis'in Başkumandanlığı da vardı. Mustafa Kemal kederli ve ağlamaklı düşman generalini teselli ederken, kendisinin yeni makam ve unvanını da bildirmişti. Dünya Harb Tarihinde belki eşi olmıyan bu hâdisenin, karşısındakinin izzeti nefsini zedelememesi için de cümlelerinde bir istihza payı olmamasına dikkat etmişti. Esaret hayatını takiben memleketine dönerken Yunan Başkumandanının Gazi'ye gönderdiği teşekkür mektubunun hiç bir yerde neşredilmemiş olmasını da, sevgili Atatürk'ün sık sık gösterdiği, kendisine hâs tevazu ve faziletin bir tezahürü sayılmak lâzımdır kanaatindeyim. Bu vedâ mektubundaki takdir ve minnet duygularının da samimî olmaması için hiç bir sebeb yoktu. Çünkü Yunanlıların Anadolu'ya istilâlarında yaptıkları vahşeti, bu feci hâdiseleri görmemiş olanlara izah çok güç, hattâ imkânsızdır. Böyle bir ordunun, daha doğrusu barbar ve haydutlar sürüsünün başında olan adam, bir başka mağdur ve mazlum ülkede ele geçmiş olsaydı, öyle bir âkıbete mâruz kalırdı ki, buna dünya vicdanı sadece yapılmış olanın küçük bir mukabelesi derdi. Fakat Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, mağlûb ve esir Yunan kumanda heyetinin şahsî huzur ve rahatı ile sonuna kadar bizzat meşgul oldu. Zaten bunlar, ilticalarının ilk ânından itibaren Türk âlicenâblık ve misafirliğinin nimetleri ile emin ve mâsûn, fakat bilmiyorum mahcub mu idiler!...»

Muzaffer Kılıcın sualinin cevabını bizzat Trikopis verdi: Hâtıratında, Türk askerî makamlarından gördüğü fevkalâde «iyi kabul ve teselli» nin minnettarı olduğunu ifade etti ve Yunan Ordusunun Anadolu'daki zulmünü, YERLİ RUMLAR'ın omuzlarına yükledi: Esir Yunan Başkumandanının teşhisinde gerçek payı az da değildi.

★ — «YOK... SİZ ÇOK ŞANSLISINIZ!..»

Mustafa Kemal 10 Eylülde, yanında erkân-ı harbiye-i umumiye reisi Fevzi Paşa (**rahmetli Mareşal Çakmak**) olduğu halde İzmir'e gelmiş, iki gün sonra, 12 Eylülde İzmir'i kül eden o feci yangın olmuştu. Dört gün sonra da, Başvekil Hüseyin Rauf Orbay, Meclis Reisi Ali Fuad Cebesoy, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk İzmirde idiler. Süvarilerimiz, miralay Osman Zeki Bey kumandasında Çanakkaleye kadar sarkmışlar, İngilizleri sıkıştıra sıkıştıra, şehrin tel örgüleri içine tıkmışlardı. Fransız ve İtalyanlar önce Gelibolu'ya çekilmişler, daha sonra harb gemileriyle İstanbula yığınak yapmışlardı. Artık her tarafta sulh sözleri dolaşıyordu: Harbin başlıca suçlusu İngiliz Başvekili Loyt Corc ölmüş, Bonar Lav iktidara gelmişti. Fransız generali Pelle İzmir'e gelmiş, Mustafa Kemal'in şahsî dostu Fransız diplomatı ve, 1921 Türk - Fransız anlaşmasını imzalamış olan Franklen Buyyon'un yolda olduğunu söylemişti. Gerçekten de Franklen Buyyon 28 Eylül 1922 de İzmir'e geldi ve barış şartları üzerinde görüşmeler yaptı. Bu arada, Ege harb sahası içinde dolaştı, olup bitenleri gördü.

Aradan seneler geçti...

Franklen Buyyon, bir Doğu seyahati sırasında Ankaraya, daha sonra Atina'ya uğradı. Şerefine verilen ziyafette, artık emekli bir general olan Trikopis'le tanıştı. Bu tanışma sırasında, yanlarında Türkiye Büyük Elçisi Ruşen Eşref Ünaydın da vardı. Söz, Yunanistanın Anadolu macerasına intikal etti, Trikopis bu arada, şahsında tecelli eden talihsizlikler, aksilikler, bahtsızlıklardan bahsedince, Fransız diplomatı şu cevabı verdi:

«— Ben, harbin bittiği günlerde bir sulh imkânı aramak için İzmir'e gelmiştim. Çünkü Türkiyenin aslâ savaş istemediğini çok iyi biliyordum. Türkler, ancak, vatanlarını müdafaa ediyorlardı. Harb sahasında gördüklerim, bir insanın şâhit olabileceği en feci manzaraların topyekûn ifadesi idi. Siz, bunlara sebeb olmuş bir Ordunun Başkumandanı idiniz. Buna rağmen, nasıl büyük bir misafirperverlik gördüğünüzü kendiniz anlattınız. Bu ancak Türkiyede olabilecek hâdiselerdendir. Yok sayın generalim... Siz, çok

GELİŞİ ve GİDİŞİ **Yukarıdaki klişede, Yunan Kral'ı Konstantin'in** —ki, Mustafa Kemal ona sadece KOSTİ derdi!— **Sakarya'nın en buhranlı günlerinde İzmir'e ikinci gelişi 2 Eylül 1921 tarihinde karşılama töreninden bir safha gösteriyor. Ellerinde koskoca Yunan bayrağını taşıyanlar, İzmir'in yerli Rumlarıdır. Tarihin tokadına dikkat ediniz: Bu tarihten tam, evet, tam bir yıl sonra, Konstantin'in başkumandanı Trikopis esir edildi, kendisi de önce İzmir'den, sonra Atina'dan defoldu, tahtını kaybetti. Eğer İngiliz Kral ailesi, akrabalık gayreti ile ağır basmasaydı kendi Palikaryaları O'nu da kurşuna dizeceklerdi.**

(Bugün Yunan tahtında, bu Konstantin'in torunu başka bir Konstantin var. Devletlerin ve hükûmetlerin siyasetleri ile millî uyarılıklar birbirinden farklıdır: Bunun da dedesinden gayrı bir şey düşünmediğinin ibretli işareti Kıbrıs değil mi?)

şanslısınız!...»

Trikopis bunları tasdik etmişti: Hâtıralarında da işgal sırasında yapılmış «bazı» uygunsuz hâdiselerden bahseder, fakat bunları Yunan resmî ordu kuvvetlerine değil de, yerli Rumlara bağlar!

★ — BİR İKİNCİ (AKDENİZ İLERİ!) EMRİ:

Aradan on beş yıl geçti...

Mustafa Kemal, 1923 de söylediği **«— Kırk asırlık Türk yurdu Hatay esir kalamaz!»** vaadini gerçekleştirme yolunda... Pek güvendiği rahmetli Orgeneral Şükrü Kanadlı, Albay rütbesinde ve Dörtyolda üslenmiş alayın komutanı. Mustafa Kemal Payas'da kendisini kabul ediyor. Ciddîliği biraz aşan üzüntülü bir hâli var.

Şükrü Kanadlı'ya diyor ki:

«— Sayın Albayım!... Hatay'ın kıyıları hangi denizdedir?»

Zeki ve bilgili genç Türk Albayı, karşısındaki büyük Asker'in ne demek istediğini hemen kavrıyor:

«— Türk Hatay'ın kıyıları Akdenizdedir ulu Başbuğum ve bizim de hedefimiz Akdenizdir. İleri komutunuzu bekliyoruz!»

Mustafa Kemal: **«— Yurtta sulh, cihanda sulh»** diyen adamdır. O da biliyor ki, Bozkurt'u savaşa sokmak, hem de böylecesine millî misakın bir parçası için savaşa sokmak, o tarihte Fransa mandası altında olan Suriye için dertli bir gailedir. Şükrü Kanadlı'ya tebessüm ediyor:

«— Değerli Türk Albayı... Paristekiler sizleri orada özlemle bekliyenlere çiçekle karşılatacak kadar akıllıdırlar.»

Koca Adam!... Sen Çankaya'da olsaydın bugün bizi kaygılandıran iç-dış dertlerimizden ne kalırdı?

Bir Cihan Padişahı'nın kırk altı yıllık haşmetli saltanatında: EYLÜL AYI

★ — **30 EYLÜL 1520 :**

Sadrıâzam Pirî Paşa, Yavuz Sultan Selim'in biricik oğlu şehzade veliahd Süleyman Hanın önünde baş eğdi:

«— **Bu, cennetmekân pederiniz Yavuz Selim Han'ın emanetidir. Buyurunuz.**» dedi. O tarihte yirmi altı yaşında olan istikbâlin Kanunî Sultan Süleymanına, babası Yavuz Selim, sadece son arzularını değil, sınırları her gün gelişen ve bir taraftan Asya ve Afrika, öte yandan Avrupa içlerine yayılan muhteşem bir de devlet emanet etmişti.

Elli üç yaşında, iki omuzunun arasında çıkan bir şir-i pençe'nin acıları içinde Edirne yolunda hayata gözlerini kapıyan babası Yavuz Selim'in 22 Eylül 1520 deki ölümü üzerinden sekiz gün geçmişti. Pirî Paşa, Yeniçerilerin tahriklere kapılmasından ve gazablı padişahın ardından belirecek kin kıpırdanışlarından ürkerek, Yavuz'un ölümünü gizli tutmuş, Manisa'da olan veliahd Süleyman'a gizlice haber salmıştı. Artık, o yüce devletin tâç ve tahtının kendi omuzları üzerinde ve kendi elinde olduğunu anlıyan Osmanlı saltanatının biricik erkek şehzadesi, İstanbula eriştiği zaman, babası Yavuz Selim'in naaşı, tabutuna konulmuştu. Daha sonraki bir içli şiirinde de belirttiği üzere bu **babanın yüzünü son bir defa ölüm içinde görememek,** Kanunî'ye pek ağır ve hicranlı gelmişti.

Bahtiyârlık onun tahta geçme şartlariyle başlamıştı: O, elini, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in **nizam-ı âlem,** yâni **dünya düzeni** için koyduğu «— **Saltanat sürebilecek kadar sülâleye yakın erkek evlâdlardan, tahta çıkmış olandan geri kalanın öldürülmesi**» ne izin veren ve bunu dinî ve hukukî inancaya bağlıyan **Kanunname-i Âl-i Osmân**'ın kendisine tanıdığı yetkiye rağmen ortada öldürülecek kardeş, yiğen erkek yok!... Babası Yavuz Sultan Selim, üç erkek kardeşini de, dört kardeş oğlunu da boğdurtmuştu. Yağlı kemend, Osmanlı sarayının ölüm vasıtalarının en çok tercih edileni idi: Dilsiz olduğu kadar ,bu iş için yetiştirilmiş kalbsiz ve merhametsiz, fakat işlerinde usta cellâtlar, aralarında geleceğin ümidi olan genç ve yiğit şehzadelerden, henüz beşiğinde dünyaya nasıl bakılacağını bilmiyen ayını doldurmamış olan minicikler de bulunan şehzadeleri elleri titremeden boğarlar, sonra bunlara ya muhteşem cenaze alayları yapılır, yahut gizlice bilinmiyen köşeciklere gömülürdü. Bugün, şehzade camiinin avlusundaki küçük kavuklu nice nice sayısız mezarlar, bu dünya düzeni için tahta çıkandan gayri kalan **hak sahiblerinin öldürülmesi** yolundaki Fatih'in koyduğu kanunun ürküntü veren eserleriydi... Evet!... Osmanlı saltanatı, öylecesine tam ve mutlak merkeziyetçiliğe dayanıyordu ki, taht üzerinde hak iddia edecek TEK KİŞİ'den gayri kimsenin kalmaması, bu uçsuz bucaksız devletin nizamı ve düzeni için temel şarttı. Fatih Mehmet gibi, âlim, bilgili, haktanır, adaleti dünyanın tasdiki altındaki bir Hakan bile, orta-çağ'ı kapayıp rönesansı açan ve şahsını ve devletini yıkmak için bunca karşıkoymayı yapan Bizans'a bugün bile hayranlık uyandıran aşırı haklar tanımış olan genç cihângire kardeş kanı dökmeyi kanun ve hak haline koydurtan asıl sebep, devletin düzenini korumaktı... Çünkü, kafes arkasında, şimşirlikte, taş odalarda yetiştirilen şehzadeler, saltanat hırsına kolaylıkla kapılıyorlar, tahriklere boyun eğiyorlar ve memleket içinde kardeş kavgası başlıyordu. Halbuki Müslüman şeriatı, çoğunluğun ve ülkenin hakkını, şahısların hakkının üstünde sayma adaletine sahib olarak şöyle diyordu: **Zarar-ı hâs, zarar-ı âma müreccahtır.** Yâni, kişi zararı ile millet zararı yanyana gelirse, kişi zarar görsün, amma millet kurtulsun!

Yalnız kader ileride, Kanunî Sultan Süleymana, elini kardeş kanına boyamaması saadetini çok görecek, onu, iki kere öz evlât kaatili yapacaktı: Rus kızı Roksalan **(Hurrem Sultan)** ın Hırvat Rüstem Paşa ile el ve işbirliği yaparak yarattığı tahrik havasının zebunu olarak!...

★ — **KIRK ALTI YILLIK SALTANATTA EYLÜL AYI:**

30 Eylül 1520 de tahta çıkan Kanunî Sultan Süleyman, 5 eylül 1566 da hayata gözlerini kapadı. Saltanatı, kırk beş sene, on

Muhteşem Süleyman'ın yanında, Şarlken'in elçisi olarak bulunan Ogier Ghiselin Von Busbeck'in Türk Mektupları'na göre Süleymaniye.
(İçimizde bulundukları zamanları bizlere, bizim vak'anüvislerden, yâni «tarihçi» lerimizden daha derin ve daha başka ölçülerle anlatabilenlerden birisi.)

bir ay, yirmi yedi gün sürdü. Tahta geçişi de, ölümü de Eylül ayına rastladı.

Üç gün farkı ile kırk altı yılı doldurarak, Osmanlı saltanatında bir rekor teşkil eden ve on altıncı yüz yılın en haşmetli ve muazzam devletinin kurulmasına yol açan bu şanlı saltanatı sırasında Kanunî Sultan Süleymanın zaferleri ve devletin temel hâdiseleri, tarihin garib olduğu kadar dikkatdeğer takdiri ile EYLÜL AYI'na rastladı. Şimdi, sadece bir tesadüf mü, yoksa ferdlerin varlığında olduğu kadar devlet ve milletlerin hayatında da izahı güç hâdiseleri kendi ölçü ve takdiri içinde yuğuran büyük kuvvet mi, bilinmez, çoğunu eylül ayı içinde topladı: Kırk altı yılın eylül ayları içinde...

★ — 1 EYLÜL 1521:

Kanunî Sultan Süleyman tahta çıkalı bir yıl olmuştu. Macarlarla aramızda halledilecek bir çok pürüzlü meseleler vardı. Divan-ı Hümâyun kapıcıbaşılarından Behram Efendi, Peşteye elçi olarak gönderilmişti. Macar Kıralı Layoş'un yiğeni Kont Teleki Ferenç'in emriyle Behram Efendi, sebebsiz yere idam edildi. Derhal Macarlara harb ilân edildi. Evvelâ Belgrad'ın zaptı, Macarların müttefiki olan Sırplıların tamamen tenkili gerekiyordu. 18 Mayıs 1521 de genç Padişahın kumandasında Edirneden yola çıkan ordularımız, Zemlin'i üç günlük muhasaradan sonra zaptetti ve 1 Ağustos 1521 de Belgradı kuşattı. Böyle bir savaşı bekliyerek çok iyi hazırlanmış olan Belgrad kalesi, ancak, bir ay dayanabildi. Kanunî'nin bizzat idare ettiği 28 Ağustos savaşı ile kalenin varoşları düştü, 29 Ağustosda teslim teklifi geldi, 1 eylülde de Belgrad, çevresiyle beraber elimize geçti.

★ — 25 EYLÜL 1522:

Aradan tam bir yıl geçmişti: Yine eylül ayı... 1522 senesinin 25 Eylülü...

O gün, Rodos adasını kuşatan donanmamızın karaya ayak bastırdığı kuvvetlerimize, çağının en müstahkem kalelerine hücum emrini bizzat Başkumandan Kanunî Sultan Süleyman vermişti. Rodos şövalyelerinin Hıristiyanlık âleminden yardım görerek senelerdir Akdenizde bir korsan yatağı haline getirdikleri Ada'nın zaptı, daha Fatih Sultan Mehmet zamanında düşünülmüş, fakat başarılamamıştı. Kanunî 8 Temmuzda donanmanın top sesleri arasında karaya çıkmıştı. O günden 25 eylüle kadar savaşlar sürmüş, Şövalyelerin inatçı mukavemetleri ve Akdenizde fırtınalar mevsiminin yaklaşması üzerine muhasaranın gelecek yıla bırakılması ileri sürülmüş, fakat Kanunî 25 eylülde son bir hücum için hazırlık yapmış, savaşı bizzat idare etmişti: **«— Taş ve toprak padişahın.. Ganimet gazilerindir...»** avazeleri arasında sabah erkenden başlıyan umumî taarruzda İspanyol burcuna şanla bayrağımızın çekilmesi ile neticelenen çok kanlı çarpışma gece karanlığına kadar sürmüş, fakat üç burcu ele geçirerek yerleşen kuvvetlerimizle şövalye ve haçlılar ordusu arasında bundan sonra mevzi harbi başlamış, bu da, 22 Aralık 1522 de son bulmuş, Rodos, tamamen idaremize geçerek Akdenizdeki en önemli korsan yatağı kaldırılmıştı.

★ — 27 EYLÜL 1534:

Babası Yavuz'un Şah İsmail'e karşı kazandığı büyük zafer, Mısır'ın fethi ve Müslümanlık için mukaddes emanetlerin İstanbula getirilmesi ile Osmanlı Padişahlarının aynı zamanda HALİFE unvanını almaları ile Doğu'da en büyük kuvvet olan İmparatorluğumuzun karşısına, Kanunî'nin saltanatının on dördüncü yılında yine İran çıkmış, yine mezhep tahrikleri Anadoluyu kavramıştı. Muhteşem Süleyman, o önünde durulmaz ordusu ile sefere çıktı ve karşısına gelen kuvvetleri silerek, Tebriz kapılarına dayandı ve yine bir eylül günü, 27 eylül 1534 de, Safavî saltanatının en büyük şehirlerinden olan Tebriz'i ülkemiz arasına soktu.

★ — 27 EYLÜL 1538:

Tebrizin fethinden dört yıl sonra ve yine 27 eylül günü... Tarih o gün, Akdenizi bir TÜRK GÖLÜ yapan en büyük deniz zaferlerinden birisini Türk milletine nasib edecektir: Şanlı Barbaros'un amiralliğindeki Türk donanması müttefik Haçlı donanması amiralı Andrea-Dorya'nın idaresindeki 600 parçayı aşan armadası ile Preveze önlerinde çetin bir savaşa tutuşmuş ve düşmanı ağır kayıplara uğratarak gece karanlığında kaçmaya mecbur etmişti. Bu tarihten sonra Akdeniz artık, gerçek anlamıyla bir **TÜRK GÖLÜ** olmuştu.

★ — 5 EYLÜL 1566 (SON SEFERİ ZİGETVAR ve ÖLÜMÜ):

İşte böylece, zaferlerinin çoğunu Eylül ayına toplıyan kader, Kanunî Sultan Süleymana, son savaşını ve hayattan ölüme dönen son seferini de yine Eylül ayı içinde nasib etti: 5 Eylül 1566.

Yetmiş iki yaşını tamamlamış olan ihtiyar arslan, hayatının muhasebesini yaptığı 1566 yılında, babası Yavuz Selim'den devraldığı Batı Türklerinin en muhteşem devletlerinden biri olan OSMANLI TÜRK İMPARATORLUĞU'nun sınırlarını Viyana kapılarından Kalmuk bozkırlarına, Umman körfezinden Habeşistan içlerine, Kazan'dan Akabe'ye kadar genişletti. 1566 da son seferine çıkarken, Viyana'yı almak, İtalya'ya karadan sarkmak ve Şarkî Roma İmparatorluğundan sonra, bir dinî merkez olan Garbî Roma'ya da son vererek dünya egemenliğini görülmemiş bir haşmetle tamamlamak dâvasında idi. Yolda hastalandı. Zigetvar müstahkem kalesini otağ-ı hümâyunundan idare ediyordu. Sadrâzam Sokullu Mehmet Paşa, zaferlerin yüce kahramanının **diyâr-ı ahrete revân olacağın idrâk edüp ecel-i şerbetî nûş etmeden kalenin sukutu ile şüd ve handan olması niyet-i sadikanesi ile** orduya son ve kat'i hücum emrini verdiği anda Kanunî Sultan Süleyman, ardında bütün dünya tarihlerinin vermede birleştiği **MUHTEŞEM** unvanı ile hayata gözlerini kapamıştı.

Fakat, O'nun hayatında bir uğur ve zafer ayı olan EYLÜL, kendisini ölümünden sonra da takip etti, ona vefa gösterdi: Sokullu, Padişahın ölümünü Ordu'dan saklamıştı. Son hücum emrini, onun eda ve tarzı ile verdi. Padişahın hasta olduğunu bilen asker, kendilerini zaferden zafere koşturmuş ihtiyar arslana son armağanlarını üç gün sonra verdiler: 8 Eylül 1566 da, Kanunî Sultan Süleymanın cenazesi İstanbul yolunda iken Zigetvar'a Türk bayrağı çekiliyordu.

Ogier Ghiselin von Busbeck'in Türk Mektupları'nda **Kanunî Sultan Süleyman.**
(Haşmet, azamet, kudret devrine ait Batılı bir papaz-filozof-diplomat neler anlatabilmişse hepsini o söyledi ve Harem'in içindekilerden bile bahsetti.)

ZARİF BİR PADİŞAHTAN FIKRALAR

★ — KALLAVÎ BENİ KURTARAMAZ!..

Mehmet Emin Rauf Paşa, otuzbeş yaşında iken Sultan Mahmud'a sadrıazam (başvekil) olmuştu. Güzel, yakışıklı, çalışkan bir zattı. Islâhat taraftarı idi. Devrinin sultan-ı sanî'si adını alan ve her istediğini bir fırsatını bulup yokeden meşhur Hâlet Efendi, Mehmet Emin Rauf Paşaya da kanca takmıştı. Saray ve Bab-ı Âli, Paşanın yakında cellâd elinde can vereceğini hissediyorlardı.

Nitekim olan oldu: Hâlet Efendi, Padişahı kandırdı, Mehmet Emin Rauf Paşayı makamından attırdı. Topkapı sarayındaki Balıkhaneye indirilen Paşa, ölüm fermanını heyecan ve yeisle bekledi. Fakat Sultan Mahmut, bütün şer kuvvetlerini, medreseyi, yeniçerileri elinde tutan Halet Efendiye karşı o günlerde açıkça karşı koyabilme imkânı bulamadığından Mehmet Emin Rauf Paşayı ölümden kurtarmak için şu çâreye baş vurdu:

«— Kallavî o güzel başa çok yaraşıyor. Bu başın bedeninden ayrılmasına kıyamam..»

Kallavi vezirlerin başlarına sardıkları sarığın en heybetlisi idi ve Rauf Paşaya cidden yakışırdı.

Genç sadrıâzam hayatını bir kallavî yüzünden kurtarmıştı. Fakat Balıkhanede ölüm korkusu içinde geçen müthiş ânı asla unutmadı. Yaşlandıkça ürkek bir adam oldu. Sultan Mahmut, Hâlet Efendinin idamından sonra kendisini yine Başvekilliğe getirdiyse de, ilk günlerin çalışkanlığını ve cesaretini nefsinde bulamadı. Hiç bir mesele hakkında ıslâhatçı düşüncelerini söylemez olmuştu. Bunun sebebini soran yakın dostlarına, artık ağarmış olan saçlarını gösterir:

«— Güzel amma artık Kallavî de beni kurtaramaz...» derdi.

※

★ — Padişah bir gün yine, kıyafetini değiştirmiş olarak Sait Efendi ile beraber Kalpakçılar başına geldi. O zamanlar burada sıra sıra fesci dükkânları vardı. Bu dükkânlarda oturarak alışveriş ve gelip geçenleri seyretmek âdetti. Sultan Mahmut bir dükkâna girip sedire oturdu, Sait Efendi de bir hasır iskemleye ilişti. Selâmdan sonra hoşbeşe başladılar.

Biraz sonra elinden tuttuğu çocuğu ile dükkâna bir kadın geldi. Oğluna fes istedi. Çocuk, boncuklu, püsküllü sırmalı iki ayrı renkte fes görmüş, onu istiyordu. Annesi bir tanesini almak istiyordu. Çocuk mırıldanınca annesi onu çimdikledi, çocuk bu sefer dayanamadı, ağlamıya başlayınca Padişah karıştı:

«— Hanımcığım.. Çocuğu üzme, ne olur, ikisini de al.» deyiverdi. Kadın asabîleşti:

«— Size ne oluyor? Münasebetsizlik etmeyin. Çocuğu kışkırtıyorsunuz..» cevabını verince, muzip Padişah direndi:

«— Hanımcığım.. Çocuğa yazık değil mi? Bana bir şey olmuyor, çocuğa oluyor a Hanımcığım..» deyince, kadın yüksek sesle âdeta bağırdı:

«— Ben senin neden Hanımcığın oluyor muşum? Terbiyesiz herif..» demez mi? Sultan Mahmut hemen ilâve etti: «— Hanımcığım... Kusura bakma... Senin gibi güzel hatunlara hanımcığım demek lâyıktır. Parası içinse üzülme.. Bir çâresine bakarız, Hanımcığım...» deyince, kadın avaz avaz haykırdı: «— Padişah sayesinde benim sana ihtiyacım yok.. Edebsiz herif!..»

Sait Efendinin, kaşgöz işaretini, hareketlerini görenler, zaman zaman, tebdil gezen Padişahın karşısında olduklarından şüphelenmişler, ayağa kalkmışlardı ki, kadın bu sefer tehdidini yükseltti:

«— Seni Padişahımıza şikâyet ederim. Seni harfendâz (yâni lâf atan) seni...»

Çocuğunu elinden tutmuş yürürken, Sultan Mahmut da, selâm verip arkasında Sait Efendi, sokağın öbür başına yürüdü...

Millî Mücadele kadrosunun dargın son günleri:

1936 da Dil Kurultayında Karabekir, Atatürk'le Nasıl konuşturulmadı

★ — ÖLÜMÜNDEN ÜÇ AY EVVEL BİR SOHBET :

Vakitsiz ve beklenilmiyen ölümünden ancak üç ay önceydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti odasında, rahmetli Kâzım Karabekir Paşa ile, Millî Mücadele devresinin dikkatdeğer yabancı vesikalarından olan Amerikalı Harburt «rapor» u üzerinde görüşüyorduk. Halide Edib Hanımın bu konu üzerinde kendisine yazdığı «hususî» mektubun, hâlâ neşredilmemiş olması, o günlerin en nikbîn zihniyetinin nereye kadar uzadığını göstermesi bakımından gerçekten bâkir bir vesikadır. Rahmetli, bu sohbet toplantısında yanında bulunan Cafer Tayyar Paşa ile Bingöl mebusu ve Meclis Reis vekili Feridun Fikri Düşünsel ve Meclis doktoru Raif Barbaros'un yanında şöyle demişti:

«— Bu ve benzerlerini ben neşretmeyi asla düşünmedim ve düşünmiyeceğim. Bir gün gelecek, millî cidâlin hakikî tarihini yazmak mümkün olacaktır. O zaman, hâdiseleri mücerred olarak değil de, birbirini takip eden vak'aların seyri içinde ele alacak tarafsız tarihçiler, şahısları hareketleriyle kıymetlendirerek ciddî ve doğru hükümlere varacaklardır. Benim evimi basarak vesikalarımı topladıkları zaman bunlar Gümüşâne mebusu Zeki Beyin Mercan'daki evinin bahçesindeki bir kör kuyunun içinde saklı idiler. Tarih çok zaman, bizzat kendisini müdafaa hassasına sahibtir. Bütün tahminlere rağmen evime yapılan baskın anî olmamıştı. Ben, yine vefakâr, hayırhâh, faziletli ikazlara muhatap idim. Cafer Tayyar Paşa hazretleri baskından bir gün evvel gelmiş, en mühim vesikaları bedenine sakhyarak götürmüştü. Bunlar

Kâzım Karabekir Paşa, kuruluş ve zaferinde büyük hisse, himmet, cesaret ve basireti olan Şark Cephesinde ordu müfettişi iken. (Bir gün gelecek tarih, eğer O'nun Mâveray-ı Kafkas Ordumuzun ayakta ve silâhı elinde kalabilmiş kuvvetlerini Erzurum'a toplıyarak, On Beşinci Kolorduyu teşkil ve başına geçmemiş olsaydı, Millî Mücadelenin nasıl ve nerede dayanak bulabileceğini soracaktır.)

foto-kopi'lerinin alınmasına imkân bulamadığımız vesikalardı. Diğerlerinin suretlerini almıştık. Hâdiseden sonra, o güne kadar benimle temastan kaçınan bazı şahsiyetler bilvasıta müracaat ederek, hattâ içlerinden bir kaçı doğrudan doğruya gelerek bunları neden alâkalı makamlara teslim ve tevdi etmediğimi sordu, hattâ, beni sıkan bazı hazırlıkların böylelikle bertaraf edilebileceğini de ihsas etti. Bunları cevaba bile lâyık bulmadım.

Yalnız elimdeki vesikalar arasında, ben-

den çok devleti alâkadar eden veya benden fazla diğer şahsiyetlere ait olanlar varsa, bunları ait oldukları makama veya şahsiyetlere göndermekte asla tereddüt etmedim. Bunlar arasında Atatürk, Rauf Orbay, İsmet İnönü, daha sonra mühim mevkilere gelmiş şahsiyetler ve makam olarak da Meclis Riyaseti, Erkân-ı Harbiye Riyaseti ve Millî Müdafaa Vekâleti vardır. Bunları bir vazife olarak yaptım ve başkaca hiçbir şey düşünmedim.»

★ — «ATATÜRK SİZİ HİÇ ARAMADI MI?»

Bu sırada Feridun Fikri, Paşa'ya şöyle bir sual sordu:

«— Paşam... Millî Mücadelenin ilk devresinde nasıl tarihî ve büyük bir vazife ifa ettiğiniz malûmdur. Cumhuriyetten sonra başında olduğunuz ilk muhalefet fırkası Terakkiperver Cumhuriyet teşkilâtında ben de vardım. Fırkanın kapatılışından günümüze kadar olup bitenler de az çok malûm. Fakat bir şeye merak ediyorum. Eğer bunu açıklamada bir mahzur yoksa lûtfen cevap verir misiniz? Hâtıralarınızın yakılmasından sonra Atatürk sizi hiç aratmadı mı? Bir görüşme olmadı mı?»

Karabekir'e bu suali sorduğu zaman Feridun Fikri mebus ve Meclis Reis vekili idi. Orada bulunanların hiç birisi de, Paşaya yabancı insanlar değillerdi. Buna rağmen rahmetlinin bu suale cevap verirken hakikati açıklayıp açıklamamakta tereddüt ettiği vazıh görülüyordu. Bir dakikalık sâkin bir bekleyişten sonra dedi ki:

«— Evet... Gazi beni (Karabekir bu ve daha sonraki hâtıraları üzerindeki çalışmalarımızda Atatürk'ü çok zaman sadece GAZİ diye anardı) 1936 da ve hatırımda kaldığına göre Eylül ayında İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında toplanan Dil Kurultayı dolayısiyle hatırlamış, ikimizin de müşterek dostu elinden geldiği kadar Millî Mücadele arkadaşları arasındaki hâdiseleri bertaraf etmeye cesaretle çalışan Ali Fuad Paşa ile kurultaya şahsî dâvetlisi olarak iştirak etmemi istemişti. Hakikaten, Kongre başkanlığından bir de hususî dâvetiye almıştım. Ali Fuad, bu dâvetin bir vesile olduğunu, Gazi'nin artık eski arkadaşlarıyla yine yakınlaşma ihtiyacını derinden ve samimî olarak duyduğunu söylemişti. Fakat ben kendisi kadar ümitli değildim. Çünkü Gazi'nin etrafında uzakta kaldığımız yıllar içinde öyle kalın bir infirad duvarı kurulmuştu ki, onu yıkabilmek artık, bizzat kendisinin bile kudreti dahilinde değildi. Nitekim Rauf Bey hâdisesi ortada idi: Gazi, Rauf Orbay'ı samimiyetle mebus yapmak istemişti. Bunu bütün safhalarıyla Ali Fuad Paşadan dinlemiştim. Fakat hâdiseler göstermişti ki buna gücü yetmemişti.»

★ — GÖZE GÖZÜKMEZ KUVVETLER:

Anlatılanları hepimiz merakla dinliyorduk ki, içeri, o tarihte kabinede İktisad Vekili olan Prof. Tahsin Bekir Balta ile Cevdet Kerim İncedayı girdiler. Bizler artık bu meraklı açıklamanın yarıda kaldığı kanaati içinde iken, Karabekir, kendisine hâs ve başkasında pek rastlanmıyan açıklık ve yeterlik duygusu ile, başladığı işi ne sebeple olursa olsun yarıda bırakmayı benimsemiyerek, yeni gelenler için anlattıklarının kısa bir hülâsasını yaptıktan sonra devam etti:

«— Evet... Gazi, Hüseyin Rauf Orbay'ı samimî olarak mebus yapmak istemiş, hattâ bu maksatla münhal olan üç mebusluğa ara seçimleri geciktirmişti. Ali Fuad Paşanın kanaatına göre Rauf Beyden sonra diğer ikisi için, yine eski iki arkadaşını düşünüyordu. Rauf Bey, on seneye yakın vatan dışında gurbet hayatı sürmiye mecbur bırakıldıktan sonra üzerindeki haksız ve mesnedsiz töhmeti atarak yurda dönmüş, bir köşeye çekilmişti. Gazi'nin kendisini ısrarla araması ve yeniden yakınında bulmasındaki hakikî sebeplerin neler olacağı üzerinde duracak vaziyette değiliz. Fakat, Rauf Beyin Ali Fuad ve Refet Paşalar gibi müstakil mebus olarak Meclis faaliyetine katılacağı haberi, Halk Fırkasının o zamanki ileri kadrosunda büyük bir akis yapmış ve ön kademelerle, Gazi'nin yakınına yerleşmiş olanlar hemen harekete geçmişlerdi. Muhakkak olan şu idi ki, bu mahfil ve zevatı fazla endişeye sevkeden, müesses olan bir nizamın, Gazi'nin çok eski ve kendisiyle daha başka münasebetler kurabilmiş, yanında her hakikatı çekinmeden, duydukları ve düşündükleri gibi konuşan kadîm arkadaşlarının tekrar yakınına gelmesiyle bozulması ihtimali idi. Böyle bir ihtimalin hükûmeti teşkil eden zevatı bile hassasiyete sevkettiğine şüphe yoktu.»

Rahmetli Karabekir izahatının bu safhasında, Cevdet Kerim İncedayı'ya gülerek şu suali sormuştu:

Zaferden sonra Gazi Mustafa Kemal 1923 Ege seyahatinde Kâzım Karabekir'le. Gazi'nin yanındaki hanım, refikası Lâtife Hanımefendidir. Kâzım Karabekir'in arkasındaki Halit Paşa, Lâtife Hanımla Atatürk'ün arkasında olan Asım Gündüz Paşa, sağdan en başta olan Başyaver Cevad Abbas Bey, yanındaki Ali Hikmet Paşadır.

(Ayrılıklar bundan sonra başlıyacaktır: Sebepler, tamamen prensiplere ve zaferin telâkki tarzına mı bağlanmalıdır? Eğer bu suale müsbet cevap verebilmek mümkün olsa idi teselli daha kolay bulunabilirdi...)

«— Ne dersiniz? Cevdet Kerim Bey, bu kanaatım doğru mu?»

Cevdet Kerim de gülerek şu cevabı vermişti:

«— Meğer siz uzakta değil pek yakında imişsiniz Paşam...»

Karabekir şöyle devam etmişti:

«— Fakat ben şuna kaniim ki, şahsî nüfuzların ve kudretlerin yanı başında, hattâ içinde, göze gözükmez kuvvetler vardır. Bunlar kendilerine mahsus bir düzen kuruyorlar. Bütün nüfuz ve kudretin şahsında tecelli ettiğine ve edildiğine inanılmış olan şahsiyet de, zamanla bu kurulmuş olan düzeni kendi inançları ve fikirleri gibi benimsiyor, onun dışına çıkamıyor. Ben zannediyorum ki, Gazi'nin, tam bir hulûs-u niyetle istediği buluşmaya mâni olma hâdisesi de bu şartlar ve hava içinde vukua geldi.»

★ — KARABEKİR'İN EVİNE MEÇHUL BİR HANIM TELEFON EDİYOR :

«— Kitaplarımın yakılması ve evimin basılmasını takip eden günlerde ve Ali Fuad Paşanın dâvetine kadar, akşamları Erenköyündeki evimden çıkmıyor, ancak nâdir olarak İstanbul'a iniyor, bilhassa refikamın ısrarları, hattâ yeminleri neticesi muayyen saatte evde oluyordum. Zaten dış hayatla uzun boylu alâkam olmadığını beni tanıyanlar bilirler. Geniş bahçeli evimde kendime meşgaleler bulmuştum. Bunlar aynı zamanda, çok daralmış olan aile geçimim için de mesned oluyordu. Başta emeklilik maaş miktarım olarak birçok haksızlıklar içinde idim.

Ali Fuad Paşanın bana, Gazi namına dâvetinin gecesinde geç vakit, bir telefon oluyor. Bir kadın sesi... Refikamı istiyorlar. Tanımadığı, fakat nâzik ve âhenkli bir hanım sesi diyor ki:

«— Hanımfendi... Ben sizin kocanız Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerinin büyük iyiliğini görmüş bir aileye mensubum. Kendisi Dolmabahçe sarayına, Dil Kurultayına dâvet edilmiştir. Gitmemesini, eğer gitmiye kendisini mecbur addediyorsa ihtiyatlı olmasını, geç kalmamasını, tek başına dönmemesini tavsiye ederim. Bana ve ikazıma itimad ediniz efendim, Allaha ısmarladık.»

Telefon, muhatabın kim olduğunu sormıya ve izahat almıya imkân bırakmadan kapanıyor.

Zaten endişeli olan karıma, bu muhavere öylece tesir etmişti ki, evvelâ gitmemem için ısrar etti, buna asla imkân olmadığını, telkin edilmek istenen hâdisenin yüzde yüz olacağını bilsem dahi gideceğimi kat'iyyetle söyleyince, Ali Fuad Paşa ile beraber gitmem ve geç kalmadan dönmem şartını ileri sürdü. Bu faziletli, cefâkeş ve çileli hayat arkadaşıma, normal olan arzusunu yerine getireceğime söz verdim. Ali Fuad Paşaya, vâki telefon muhaveresinden bahsetmedim, fakat eve mutad zamanda dönmek hususunda refikama verdiğim sözü hatırlattım. Ali Fuad da mutadı üzere bunu zarif bir kılıbıklık - kazaklık mukayesesi yaptı, gülüştük.»

★ — SADECE SELÂMLAŞMA :

«Kongreye, Ali Fuad Paşa ile beraber içtima saatinden yirmi dakika evvel geldik ve muayyen yerlerimize oturduk.

Etraftaki bütün gözler üzerimizde idi. Her biri kendi sahasında birer otorite olan yabancı dil ve tarih mütehassısları haricindeki bizimkilerin hemen hemen istisnasız gözleri, üzerimize çevrilmişti. Anladım ki, Gazi'nin beni dâveti, etrafındakilerce de malûmdur ve üzerinde meşgul olunmıya değer mevzular arasına girmiştir. Aralarından bazıları yanıma gelerek, yılları aşan unutkanlıklar ve ihmaller olmamışcasına alâka ve hattâ hürmet gösterdiler. Acı ve ıstıraplı tecrübeler beni bunlara alıştırmıştı. Hiç yadırgamadım.

Bu sırada Gazi de geldi ve hususî yeri-

Ali Fuad Paşa nasıl anlatır?

Rahmetli Kâzım Karabekir'in bu sahifelerde anlattığı hâdise için Ali Fuad Paşa şunları söylemiştir:

«— Dolmabahçe Sarayında 1936 senesinde açılan Milletlerarası Tarih ve Dil kongresi münasebetiyle, Atatürk bir gün Kâzım Karabekir Paşayı hatırlıyarak bana «Karabekir Paşa maarif, dil ve tarihle meşgul olmuş bir arkadaştır. Niçin bu kongreye gelmiyor? Ben ona dâvetiye gönderteyim. Siz de kendisine tarafımdan hususî surette davet edildiğini söyleyiniz» demişti.

Tekrar edeyim: Atatürk, vatanın kurtuluşu için beraberce çalıştığı arkadaşlariyle dargın kalmak istemezdi. Benim de emelim ve temennim bunun husul bulması idi. Bahsettiğim arkadaşlar Hüseyin Rauf Orbay Beyle, Kâzım Karabekir ve Refet Paşalardı. Millî Mücadelenin başlangıcındanberi Atatürk'ün en yakın yardımcılarından olan bu üç değerli arkadaş, ifratçıların entrikaları yüzünden, benim gibi, Atatürk'le dargın vaziyete gelmişlerdi. Ben, hiç bir tarafın arzu etmediği bu vaziyetten kurtulmuş, Atatürk'ün samimiyetine yeniden girmiştim. Şimdi bütün emelim, eski arkadaşlar arasındaki samimiyet ve yakınlığın ihyâsı idi.

Atatürk'ün, Karabekir Paşa için arzusunu yerine getirmek üzere hemen hareket geçtim. Bu vesile ile görüşebileceklerini çok ümit etmiştim.

Kâzım Karabekir Paşa gönderilen hususi davetiyeyi memnuniyetle almış ve Erenköyündeki evinden benimle Dolmabahçe Sarayına gelmiş, kongreye iştirâk etmişti. Fakat o tarihlerde Paşa ailesinin arzusu üzerine hariçte geç vakitlere kadar kalmayıp zamanında evine dönmeye mecbur bulunuyordu. Atatürk ise Karabekir Paşanın, Kongrenin kapanacağı saate kadar kalacağını tahmin etmiş ve Paşayı kongreden sonra serbest bir vakitte yanına çağırabileceğini düşündüğü için kongre müzakerelerinin devamı esnasında yanına çağırmayıp yalnız selâmlaşmışlardı.

Kâzım Karabekir Paşanın geç vakitlere kadar kalamıyacağını etrafındakilere haber vermiş ve mümkün ise Paşayı daha evvel yanına dâvet etmek üzere Atatürk'e malûmat verilmesini rica etmiş, ben de Karabekir'in yanından kongreyi takip etmiştim.

Atatürk'le Karabekir Paşanın görüşmesini arzu etmiyenler, maatteessüf Paşanın geç kalmıyacağını Atatürk'e bildirmemişlerdi. Karabekir Paşa biraz daha kalabilmiş olsaydı, ben keyfiyetten Atatürk'ü haberdar ederek Karabekir Paşayı yanına çağırmasını temin edecektim. Fakat Paşa daha geç kalamadığı gibi, ben de ona refakat etmek mecburiyetinde idim. Kongrenin sonunda bizi yanına çağırtmak istiyen Atatürk'e etrafındakiler, Karabekir Paşanın geç vakitlere kadar kalamıyacağı hakkındaki mazeretini söylemişler, o da bu hareketimize muğber olmuştu. Sonradan kendisine mazeretimizi kabul ettirmiş isem de Karabekir Paşa ile arzu ettiği mülâkat, maatteessüf etrafındakilerin kötü niyeti sebebiyle mümkün olamamıştı.»

Atatürk, Kâzım Karabekir'e hususî bir dâvetiye gönderttiği 1936 Dil Kurultayına katılan yabancı bilginlerle, Dolmabahçe Sarayının balkonunda.
(Sadece his değil, vefa ve kadirbilirlik de, beraber başlanılmış büyük bir himmetin, beraberce tamamlanmasının yolunu gösteriyordu.)

ni aldı. Gözleriyle çevreyi araştırdığı belli idi. Bakışlarımız bir ânda karşılaştı. Bizi, tebessüm ederek ve memnuniyeti her halinden belli olur şekilde selâmladı. Aynı duygu ile mukabele ettik ve müzakereler başladı

Ali Fuad Paşanın bir ara yanımdan ayrıldığını gördüm. Sebebini yolda bana söylemişti: Müzakereler geç vakitlere kadar sürüyordu. Resmî kısım bittikten sonra da, Gazi, daha evvel kendilerine randevu verdiği yabancı delegelerle görüşüyordu. Benim ise, muayyen saatte evde olmam, bilhassa mâhut telefon muhaveresinden sonra şarttı. Atatürk'le beni muhakkak konuşturmak ve arada tamamen siyasî, ihdâs edilmiş, mesnedsiz dargınlık ve kırgınlığı gidermek gaye ve kararında olan, bunun için de Gazi'nin çevresindekilerle devamlı olarak mücadele eden Ali Fuad Paşa bunları bildiği için Gazi'ye, beni, tercihen kabul etmesini söylemek arzusunda idi. Ben böylesine alâkaya ihtiyaç olmadığı ve mukadderse bir telâkinin vukua gelebileceğini düşünmüş olmakla beraber, âlicenâb ve iyi kalbli dostumu da takyit etmek istememiştim.»

★ — GÖRÜŞEMEDEN AYRILMA :

«Saatler geçiyordu... O günkü kongre ruznamesi de pek dolgundu. Ben, mevzu ile daha çok, pek çok evvelinden alâkalı olduğum için ilgi ile takip ediyordum. Hiç de sıkılmıyordum. Bu hava içinde zaman da süratle ilerliyordu. Sarayın heybetli avizeleri yanınca, vaktin nasıl geçtiğini kavradım. Gitme zamanı gelmişti. Bunu, Ali Fuad Paşaya söyledim. Paşa, müteessirdi. Hâlinden, Atatürk'ün bir dâvetini bekler vaziyeti vardı. Kendisini daha fazla üzmeyi asla tasavvur bile edemezdim:

«— İnşaallah başka zaman.. Kısmetse ve hayırlısı ise...»

dedim, beraberce kalktık ve kalabalık salondan kimseye gözükmemiye çalışarak ayrıldık. Ali Fuad Paşaya vedâ etmek istedim. Fakat o bana evime kadar refakat etmekte ısrar etti. Bir de şaka yaptı: «— Mutfaktan güzel kokular geliyordu..» dedi. Söylemediği maksadının eve kadar benimle beraber olmak ulûvvucenâbı olduğunu anlamıştım. Yolda, bu mevzua ait bir şeyler konuşmadık. Yıllar ikimizi de böyle şeylere alıştırmıştı.»

★ — GÜNLERDEN BİR GÜN...

«Aradan epey zaman geçti. Bir gün Ali Fuad Paşa bana şunları anlattı: Kendisi, kongrede yanımdan ayrıldığı zaman Gazi'ye,

bu gibi hususları söylemek, biraz da resmî vazifesi olanlardan birisine, benim, Atatürk tarafından hususî olarak dâvet edildiğimi, fakat vazgeçilmez itiyatlar ve sebepler dolayısiyle çok geç kalamıyacağımı ve bu mevzudaki mazeretimin benim tarafımdan değil de kendisi tarafından iblâğ edilmesi şekliyle söylemiş ve arzedilmesini istemiş. Ali Fuad Paşa, vazifesi bu şekildeki dilekleri Devlet Reisine arzetmek olan resmî hüviyetli zatla da kifayet etmiyerek, Gazi'ye şahsî yakınlığı malûm diğer bir mebusa da vaziyeti anlatmış. Ki, bu zat, eski bir askerdi ve benim maiyetimde bulunmuştu.

İkisi de Gazi'ye hiç, amma hiç bir şey söylememişler. Anlaşılıyor ki, bir şey söylememek ve elden gelen yapılarak bu görüşmeye mâni olmak kararında imişler. Nitekim Gazi, kongre faaliyeti bittikten sonra beni ve Ali Fuad Paşayı ertesi gün dâvet etmiş, hâlinde bir üzüntü, hattâ iğbirar ile neden gittiğimizi sormuş, Paşa vaziyeti izah edince müteessir bir tavırla susmuş.»

Karabekir Paşa, bunları anlattı ve Feridun Fikri Beye dönerek:

«— İşte, dedi, sualinizi cevaplandırdım. Bu izah, hâdiseleri sadece görünürdeki tecellileri ile kabul etme kolaylığını tercih edenlere belki garib, hattâ gayr-ı tabiî gelir amma hakîkatin ta kendisidir.»

O günkü bu ibretli sohbeti dinliyenler bir müddet sonra ayrıldılar, ve ben, rahmetli Karabekir ile, tam metin olarak millî tarih ve arşive hâlâ intikal edememiş olan bâkir, ibretli, bir çok bildiklerimizin hakikat istikametini değiştirecek çaptaki vesika ve hâtıraları üzerinde çalışmaya geç vakte kadar devam ettik. — K.

Karabekir'in Hatıraları

Cumhuriyetin ilânından sonra, bilhassa yabancı yayın müesseseleri, rahmetli Kâzım Karabekir'in hâtıralarını almıya talib olmuşlardı. Bir İngiliz müessesesi, büyük bir para teklif etti: Bugünkü İngiltere Başvekili Sör Aleks Hum'dan önceki hükûmet reisi olan Mak Millan'ın en büyük hissedarı olan yayınevi.

Karabekir, hâtıralarının bir sömürülme yolu ve Millî Mücadele kadrosu arasındaki fikir ve ruh anlaşmazlıklarını iddia ve isbat bahsinde dayanak yapılmasından daima çekinmişti. Fakat, bazı hakikatlerin bilinmesini de arzu ediyordu. Bunların arasında, İngilizlerin mütarekeden sonra, nasıl uyuşmaz ve durulmaz bir kindarlık ve düşmanlıkla, Yunanlıları üzerimize saldırttıkları ve müdafaasız kalmamız için nasıl her çâreye başvurdukları da vardı. Kendisi, bu gerçeğin en güzel isbatını, Ravlinson hâdisesinde vermişti.

Ravlinson, bir İngiliz Albayı idi ve İntellicens Servis'in en yaman ajanıydı. Üstelik, bütün İngiliz siyasetini elinde tutan Hariciye Nazırı Lord Gürzon'un da kaynbiraderiydi. Karabekir, kendisini, Samsun'u İngilizlerin işgal edeceğini ve eğer silâhlarını hemen teslim etmez, yânî, Millî Mücadelenin temeli olan ve Maveray-ı Kafkas Ordumuzun son kudretini teşkil eden Karabekir'in o meşhur ON BEŞİNCİ KOLORDUSUnu da, diğer birçok birlikler gibi dağıttırmazsa, Anadolunun elde kalan diğer yerlerini de işgal altına aldırmakla tehdit etti: Gerçekten de iki İngiliz harb gemisi ile, aralarında birçok da Puntos'cu Rum bulunan üç nakliye gemisi, Samsun açıklarında dolaşıyordu. Karabekir, vaziyetin ciddiliğini kavradı ve İngiliz Albayının tehdidine, çok kısa, fakat dâvayı kökünden halledecek bir mukabelede bulundu: Ravlinson'u tevkif etti!..

Bu, merakh, ibretli ve şâhitleri hayatta olduğu için inanılabilecek macera idi. Kendisinden hâtıratını istiyen ve büyük para teklif eden o meshur İngiliz müessesesine, hâtıratından «örnek bir bölüm» olarak bu safhayı yazdı, gönderdi!..

* * *

Şimdi, İngiliz gerçekçiliği ve İngiliz tarih anlayışı ile politikanın bağdaşma ölçüsü üzerinde anlatacağımız işin neticesi, bu tip mevzularda yolumuzu aydınlatmıya değer: O meşhur İngiliz yayın müessesesi, ancak şifâhî bir mazeretle: «— Bu hakikatlerin ancak çok ilerdeki emeklerin neticesi olabileceğini...» bildirdi!

Aradan, hâdiselerin kahramanlarının teker teker dünyadan ellerini çekmelerine imkân verecek kadar zaman geçti. Biz bugün, istikbale ait bütün temel dâvâlarımızı (MİLLÎ MÜCADELE) fikirlerine bağlıyoruz, daha doğrusu öyle zannediyoruz.

Fakat Karabekir'le, sahipleri arasında İngiltereye Başvekiller vermiş o meşhur Harold Mak Millan yayın müessesesinin arasındaki hâdisenin konusu olan «HÂTIRALAR» bile hâlâ meçhul olduğuna göre, hangi sağlam temele dayanacağız?

* * *

Tarihin yakasını politikanın elinden kurtarabilmesi, ancak, ibret değil de masal olduğu devrelerde mümkün olabiliyor.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE SAVAŞ BOYLARINDA:

OSMANLI ŞEHZADELERİ

■ ■ ■

★ — **SULTAN REŞAD HAYRETLE BAKIYOR :**

Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın, iri, safiyet ve iyiniyet dolu mavi gözleri, biraz hayret, biraz gıbta, hattâ biraz da endişe ile, karşısındaki dev yapılı, gerçekten bir erkek güzeli olan olgunluk çağındaki şahsiyete takılmıştı. Bu zatın kıyafeti de, bilinen Osmanlı askerî üniformasından biraz başka idi. Padişahın karşısında büyük bir edeb ve tevazu ile, elleri kavuşturulmuş, bakışlarını Şevketmeâbinki ile karşılaştırmamaya dikkat ederek, ancak üç defa tekrarlanan «— Oturunuz!..» iradesinden sonra kenarına iliştiği yaldızlı koltuğun köşesinde, iri gövdesinin muvazenesini temine dikkatle çalışarak Halifeyi dinliyordu. O, maruzatını tamamlamıştı. Huzurunda olduğu yüce makamın sahibi karşısında, ancak, mevzuu izahdan sonra sükût etmek ve iradeyi tebelluğ için dinlemek âdetti. Padişah, kendisine anlatılanların tesiri altında idi. Kalın, tesirli bir sesi vardı. Kelimeleri gramer hakkını vererek tekrarlıyor, uzun ve karışık cümleler yerine kısa ve vazıh konuşmayı tercih ediyordu. Mevlevî tarikatına mensup olan Hünkârın her hâlinden müsamaha ve tevazuu belli oluyordu. Muhatabını baştan aşağı bir kerre daha gözden geçirdi, bakışlarında bir takdir ve hattâ denilebilir ki hayranlık izleri vardı:

«— Demek ki Şehzadeleri de cepheye göndüreceksiniz!»

«— Şevketmeâb Efendimiz ferman buyurulursa, Orduy-u şâhanelerinin başında Hanedan-ı muazzamanızın mensubeyninin bulunması, asker evlâtlarınızın mâneviyatı üzerinde büyük bir kuvvet ve mesned olacaktır. Ecdâd-ı izâmınızın Devlet-i Aliyyenizin satvet ve haşmet devrindeki bu müsbet an'anenin saltanat-ı şâhaneleri devrinde ihyâ edilmiş olması da, milletinize karşı esirgemediğiniz bir lutuf olacaktır.»

Süvarî Yüzbaşısı Osman Fuad Efendi. (Trablus-Garb'de başına geçtiği mücadele, 1911-1912 deki kayıblarımızı telâfi etmişti ve Şeyh Sünnûsî kendisine, müstakil bir devletin başına geçmesini teklif edecek kadar başarı göstermişti.)

Şehzadelerin savaş cephelerine gitmesi fikri, Padişahın karşısında edeb ve tevazu ile oturan Osmanlı İmparatorluğumuzun Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Sencer Kuşcubaşı Beyin ordunun maneviyâtını kuvvetlendirmek ve memleket içinde derin akisler yapacak çapta bir tedbir olarak hatırına gelmiş, bunu, Harbiye Nazırı ve Padişah namına Ordunun Başkumandan vekili olan Enver Paşaya açmış, Naciye Sultanın kocası olarak aynı zamanda Damad-ı Hazret-i Şehriyârî olan Enver Paşa, ilkönce fikri yadırgamış, fakat daha sonra benimsemiş ve

Saray mahfillerinde yaptığı sondajlarda bir çok şehzadelerin bu fikri hararetle desteklemeleri üzerine Padişaha arzetmiş ve kendisine hâs doğruluk ve açık yüreklilikle fikrin asıl sahibinin Teşkilât-ı Mahsusa Reisi olduğunu söylemişti. Amcası Sultan Aziz ve ağabeyi Sultan Hamid'in Kuşcubaşısı olan Mustafa Nuri Bey, Eşref Beyin babası idi ve Sultan Reşad'ın da çok sevdiği, saydığı bir zattı. Bu sebeple Padişah, Eşref Beyi şahsıyla ve ailesiyle tanıyordu. Trablusgarb harbinde, ve bilhassa Garbî Trakyada kurulan ilk Türk Cumhuriyetinde Eşref Beyin büyük himmet ve hizmetini biliyordu. Bulgar Başkumandanı General Savof'un atını kendisine takdim ettiği gündenberi Teşkilât-ı Mahsusa Reisini görmemişti. Mevzuu izah etmek üzere kendisini huzuruna kabul edeceğini bildirmişti.

Eşref Bey, şehzadelerin savaş boylarına gitmeleri fikrinin izahını yapmış, Padişah tam bir anlayış göstermişti. Bu, daha çok sembolik bir gidişti. Şehzadelere, yaşlarına ve tercihlerine göre izafî rütbeler verilecek, kendileri bu rütbelerin üniformalarını giyeceklerdi. Harbiye'de kendilerini yetiştirmek üzere bir de hususî kurs açılacaktı.

★ «— HANEDANIMA HİZMET EDİYORSUN, BERHUDAR OL OĞLUM...»

Sultan Reşad, verilen izahatı dinledikçe yüzünden memnuniyeti belli oluyordu. Mevzuu Enver Paşadan duyduğu gün, Harem-i Hümâyunda bahsetmiş, Sultanlar ve Şehzadeler haberi heyecan ve memnuniyetle karşılamışlardı. Balkan Harbi içinde V. Murad'ın oğlu Selâhattin Efendinin (1) oğlu, yâni V. Murad'ın torunu bulunan şehzade Osman Fuad Efendi, Başkumandan İzzet Paşayı ziyaret etmiş, cephede vazife almak istediğini bildirmiş, fakat İzzet Paşa bu teklifin yapacağı akislerden endişe ederek daha **sonraya** bırakmasını rica ve tavsiye etmiş, Sultan Reşad nezdinde de aynı fikri telkin etmişti. Garbî Trakya'yı önce düşmandan kurtaran, sonra burada **«muvakkat bir hükümet»** kuran Eşref Bey, bu gerçeği yakından biliyordu.

Sultan Reşad'ın yine bir aksi telkine kapılmaması için bu hâdiseyi hatırlattı:

«— Şevketmeâb!.. Balkan Harbi esnasında düşmanlarımız Yunan, Sırp, Karadağ, Bulgar Hanedanlarına mensub Prensler, bizim karşımızda mevki almışlar, başlarında oldukları kıt'alarla harbe fiilen iştirâk etmişlerdi. Bu hâlin düşman ordusunda yarattığı müsbet havayı huzur-u şâhanelerinde arza ictisar ederim. Hanedân-ı celîllerine kalben ve ruhen merbut olan Osmanlı Milletinin, vatan müdafaasında başlarında bu Hanedân-ı zîşânın mensublarını görmesi bir kuvve-i mâneviyye menbaı olduğu kadar, iftihar ve gurur vesilesi de olacaktır. Bu mes'ut netice tahakkuk ederse bendelerinin de bir hasret ve hicranı dinmiş bulunacaktır. Çünkü o meş'um günlerde bilhassa bizim en büyük noksanımızın tarsîn edici ve birleştirici âlî bir kuvvet ihtiyacı olduğunu şu anda da Huzur-u şâhanelerinde arzederim.»

Sultan Reşad, Eşref Beyi dikkatle dinlemiş ve kararını tam bir vuzuh ve kat'îlikle verdiğini ifade eden hareketle ayağa kalkmıştı. Bu, Padişah huzurundaki kabulün nihayet bulduğunu anlatan hareketti. Padişah, Eşref Beye, nâdir iltifatlarından birisi olarak elini öptürürken, önündeki murassâ çekmeceden çıkarttığı ve Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'in kendisine, üzerinde, tuğray-ı garray-ı Osmanî olan on iki altın saatten birisini, yine pek nâdir bir iltifat olarak şahsen ihdâ etmiş, şu cümlelerle memnuniyetini izhar etmişti: **«— Memâlik-i Şâhaneme olduğu kadar Hanedânıma da hizmet ediyorsun. Berhûdar ol oğlum...»**

★ «— HEMEN TATBİKATA GEÇMELİ!..»

Enver Paşa, Harbiye Nezaretinde Eşref Beyin Padişah tarafından kabulünün neticesini merakla bekliyordu. Görüşmenin tafsilâtını Teşkilât-ı Mahsusa Reisinden dinlediği zaman büyük bir sevinç duydu. Harb içinde olan Devletler arasında, İmparatorluk ve Krallıkla idare edilenlerin hemen hemen hepsine mensub Prensler, Kontlar, Dükler, savaş boylarında idiler. Bizimkilerde üstelik bir de, **Makam-ı Hilâfet'in** mümessilliği de vardı ve o günlerde İslâmcılık cereyanı, Devletin iç ve dış siyasetinin temel dayanaklarından birisi idi. Enver Paşa da şahsî mizaç olarak bu hareketi esasında tasvib ediyor ve Osmanlı İmparator-

---

(1) Şehzadelere, hatta vellahda, sadece EFENDİ HAZRETLERİ denilirdi.

luğunun bünyesini teşkil eden ırk ve milletlerin büyük çoğunluğunu teşkil eden Müslümanların, bütün dünya İslâm halkını manevî bağlarla kendisine çekerek, dış siyasetinin cihan içinde daha tesirli hale gelebileceğine inanıyordu. Nitekim Teşkilât-ı Mahsusa, Alman denizaltı ve hava kuvvetlerinden faydalanarak, yine Almanya'da bastırılmış milyonlarca telkin vesikasını, **cihad-ı mukaddes fermanı** ile birlikte, Afrika ve Asya'nın en ücra köşelerine kadar dağıtmıştı. Bu çabalar, bilhassa Hindistan, Fas, Tunus, Cezair, Cava, Sumatra, Mısır'da tesirini göstermiş, yer yer ihtilâller başlamıştı. Himalayaları aşarak Pamir yaylağından Doğu Türkistana, oradan da Batı Türklerine geçen o meşhur BEŞ TÜRKLER, Çarlık Rusyasının yıkılma sebeblerinin başında gelen ayaklanmaları başarı ile sağlamışlardı. Enver Paşa, Eşref Beyin vardığı müsbet neticenin menfi bir telkin ve hareketle baltalanabilme ihtimalini de hatırına getirmiyor değildi. Çünkü kendisi damad-ı şehriyârî olarak Saraylar içinde dönen çeşidli rekabet havasını, çekememezlikleri, maharetle gizli tutulan ihtirasları, grublaşmaları çok iyi bi-

Sahra topçu binbaşısı Abdürrahim Efendi. (Geç kalmış bir hassasiyet ve yerine getirilmesi kendilerinden gayrıların himmetiyle mümkün olabilmiş şerefli bir vazifenin mümessilleri.)

liyordu. Üstelik, Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın hususî mizâç ve karakteri, öylecesine telkine müsaid idi ki, bugün verdiği bir karardan ertesi gün dönebilme imkânları aradığı çok vâki idi. Bu sebeble Eşref Beye dedi ki:

«— Aman... Hemen tatbikata geçelim!..»

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi kendisini, güleрek tatmin etti:

«— Yok... Padişah bu sefer gayet kararlıdır. Hatta eminim ki, teşrifat ve makam vazifeleriyle sıhhatı ve yaşı müsaade etse, kendisi bile cepheye gider!..»

★ — ŞEHZADELER HARBİYE'YE DAVET EDİLİYOR:

Enver Paşa ile Eşref Bey şunu kararlaştırdılar: Askerlik çağında olan bütün Şehzadeler Harbiye Mektebindeki hususî toplantıya davet edilecekler ve kendilerine bizzat Enver Paşa tarafından durum anlatılacaktı. Bu, elbette ki sadece şekilden ibaretti: Çünkü, Başmabeyincisi Lutfi Simavî Beyin de hatıralarında bir çok defalar kaydettiği üzere, Mabeyn-i Hümâyunda pek konuşmıyan ve sükûtî olan Sultan Reşad, Harem'de çok konuşmayı sever ve olubbitenleri Sultanların yanında zevkle anlatırdı. Nitekim, o gün öğle yemeğini tek başına Mabeyin'de yemek itiyadı olduğu halde, Harem'e geçmiş, Sultan Efendilere şehzadelerinin artık üzerlerinde cicili bicili üniformalar kıt'aların başına gideceklerini söylemişti. Bu haber, Sarayda Sultanlar arasında heyecan uyandırmıştı. Kimin, hangi sınıfı ve ne rütbeyi alacağı, araya rekabet duyguları girerek münakaşa konusu oluyordu. Saraylarda Sultanların, çok zaman, akraba şehzadelerle evlendirilmeleri an'ane halinde olduğundan, genç Sultanlar, kendileri için yine çoğu zaman **beşik sözlüğü** olan şehzadelerin askerî üniforma içindeki şekillerini aralarında konuşuyorlardı (2).

---

(2) Enver Paşanın refikası Naciye Sultan, 1954 senesinde «Enver Paşa Lenin'e Karşı» adlı kitabın çıktığı zaman, Kızıltoprak'taki evime kadar gelme nezâket ve alâkasını esirgememişti. Kendisi, yaşadığı devre ait hatıralarını, değeri gerçekten büyük bir çok vesikalarla birlikte lütfen vererek, rahmetli Paşanın en çok hücuma uğradığı günlerde çıkan bu kitaba karşı duyduğu yakınlığı göstermek istemişti. Yukarı-

Şehzadelerin Harbiyedeki toplantılarına ait haber, ciddî bir hava yaratılmak gayret ve arzusuyla gazetelerde hiç bir şeyden bahsettirilmedi. Harbiye kumandanlığı da yapmış olan Vehib Paşa, şehzadelerle güzel bir konuşma yaptı. Osmanlı Hanedânının mensubları adına Abdülhalim Efendi bu konuşmaya cevab verdi ve cedleri, Yıldırım, Fatih, Yavuz, Kanunî'nin yolunda olmaktan duydukları sevinci belirtti, kendilerine vatan müdafaasında vazife verenlere teşekkür etti. Son sözü Enver Paşa aldı ve kendilerinin ordu saflarında bulunmalarının manevî kuvveti yükseltme bahsinde büyük bir kıymet olduğuna işaret ederken, Ordu disiplin ve askerlik şuurunu muhafazanın kudsiyeti üzerinde de durdu.

Şahzadeler, vaktiyle Kuleli ve Harbiyenin **sınıf-ı mahsûs**'una benzer bir kursda ve çok kısa zamanda yetiştirildiler. Kendilerine verilen rütbeler, elbette sembolikti. Hangi sınıfta vazife almak istediklerini kendileri tâyin ettiler: Abdülhalim Efendi piyadeyi, Abdürrahim Efendi Sahra topçuluğunu, Osman Fuad ve Ahmed Nureddin Efendiler süvariyi, Şerafettin Efendi istihkâmı, Ömer Faruk Efendi önce piyade, daha sonra tayyareyi tercih ettiler. Şehzadelerin askerî üniformalarını, Padişah Sultan Reşad yaptırmıştı. Çehrelerinde çoğunun, Osmanlı Hanedânı erkeklerinin fârik alâmeti olan gaga burunları ve mevzun hatlarıyla, zaten pek itinalı olan Osmanlı zabit kıyafeti, hiç yadırganmadı, bilâkis necâbet, asalet ve güzelliği temsil etti.

---

daki satırlar, Naciye Sultanın anlattıkları arasındadır. Şehzadeler, ilk önce bu vazifeleri birer şekli tezahür olarak benimsemislerdi. Aralarında askerlik mesleğini ilk tecrübelerden sonra ağır görerek ayrılmak istiyenler olmuş, fakat Sultan Reşad mâni olmuştu. Fakat çoğu, vazifelerini büyük bir cesaret ve sedakatle yapmışlardı. Naciye Sultan bu hakikate ait devrin en büyük askerlerinden duyduklarını isimler ve misaller vererek anlatmıştı. Saray albümlerinde rastlanan fotoğraflardan en çoğu, genç şehzadelerin askerî üniformalarla çıkarttıkları resimlerdi. Hanedân-ı Al-i Osmanın memleketten çıkarılmalarından sonra iki şehzadeye Fransa, Lejyon Etranje'de yüksek rütbe ile vazife teklif etmiş, fakat onlar reddetmişlerdi.

Piyade kaymakamı Abdülhalim Efendi.
(Alman İmparatoru Kayser Vilhelm karargâhına dâvet etmiş ve Enver Paşaya: «— Alman Prenslerini yetiştirmek için gösterilen hassasiyet ve şartlara sahib olabilseler bir çok şeyler olabilir» demişti.)

★ — TEŞKİLÂT-I MAHSUSANIN DOSYALARINDA ŞEHZADELER :

Şehzadelere, Teşkilât-ı Mahsusa bütçesinden, taşıdıkları rütbelerin karşılığı maaş verildi, hepsinin sicilleri, tam bir intizam içinde aynı teşkilâtın dosyaları arasında tanzim ve vazifeleri de, yine aynı makam tarafından tesbit edildi.

Osmanlı Prensleri, zaman oldu ki, en tehlikeli mevki ve mevzilere gittiler. Aralarında Osman Fuad Efendi gibi, tek başına Trablus-Garb'i 1911-1912 İtalyan istilâsına karşı yapılan şerefli müdafaayı aratmıyacak kadar cesaret ve basiretle idare edenler çıktı. Öyle ki, 1918 mütarekesinde İngilizler, Sultan Vahidüddin'den ilk şart olarak, Osman Fuad Efendinin memlekete dönmesinin teminini istediler.

İleri sayılarımızda, bu resmî dosyalara dayanarak vereceğimiz meraklı ve ibretli bilgiler, sanırız ki, bazı yanlış kanaatlerin düzelmesine, yâni tarihin gerçek yüzüyle bilinmesine hizmet edecektir.

İnançlar yoluyla İktidar mücadelesi: 7

ON ALTI YÂDİGÂR-I FÜTUVVET

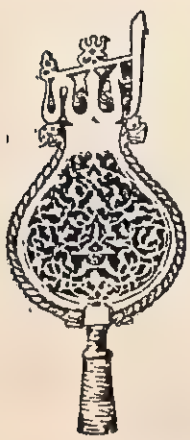

Benliği eritme yolunda ruhun pişirilmesi gayret ve yolu

Toplumun ruhu ve mânevî varlığı üzerinde kendisine göre şekillenmiş olan bir dünyanın insanını yaratmak, hemen hemen bütün tarikatleri uğraştırmış ve neticeye emniyetle varabilmek için, kendi inançları içinde bir yaşama düzeni kurmuşlardır. Bunun için de, günlük yaşamanın hiç bir tarafını ihmâl etmeden uzun zamanların ve titiz emeklerinin sonunda sağlam kurallar ve mesnedler meydana getirmişlerdir. Tarikatler ve mezhepler arasındaki büyük çatışmalar ve kavgalar da bu sebeple fasılasız devam edegelmiştir. Bu yazımızda, Ahî'lerin kendilerinden sonrakilere devrettiği mânevî miras olan ON ALTI YADİGÂR-I FÜTUVVET'i görüyoruz.

★ — **MEZHEBLERİN ARADIĞI İNSAN :**

Her mezhebin ve tarikatin kendi inançları için aradığı ayrı bir (insan tipi) vardır. Eğer bu aranılan insan ruhu ve bedenini bulamazsa, benimsediği vazife, onu düşünce ve hayat düzeni olarak yaratmaktır.

Dört erkân kapısı, yâni, Şeriat kapısı, Tarikat kapısı, Hakikat kapısı, Marifet kapısının içinden geçenlerin çoğunluk olduğu bir ülkede, ona bağlı olanların kuracakları toplum da, elbette ki, aynı düşünen bu insanların kendi inançlarına göre yaşıyacakları müstakil bir ülke olacaktı.

Türklerin Müslümanlığı kabullerinden önceki törelerinde görürüz ki, Gök «Ata» yâni BABA, yer ise ANA'dır. Diğer bir deyimle gök erkek, yer dişi'dir. Türklerin Müslümanlık prensiblerine kadın'ı mukaddes ve daima önde giden varlık saymaları, Altay Şamanlığında **kadın**'ın Tanrılaşma kudretine sahib **«tabiat ana, toprak ana»** anlamını Hacı Bektaş, **bacıyan = bacılar, kız kardeşler** olarak alması, tarikatlerin sadece erkeklerin ruhunda birer manevî yol olarak değil de, bütün toplumda, bilhassa kadın kalbinde yerleşerek yaşama düzeni olmaları arzu ve savaşının göze gözükmiyen ve söylenilmiye cesaret edilemiyen iç ülküsüdür. Kuyucu Murad Paşa, Anadolu'da Bektaşiliği ve Kızılbaşlık adı altında toplatılmak istenen bütün karşı hareketleri kökünden yoketmiye çalışırken, kendisine, neden beşikteki çocukları ve kadınları da topyekûn öldürerek kuyulara doldurduğunu soranlara belki şuur dışı olarak şu cevabı veriyordu:

«— Böyle düşünenlerin ne yaşı, ne cinsi vardır. Bunlar ya kökden kurutulur veya kendi kendilerine üremiye devam ederler.»

★ — **ON ALTI YADİGÂR-I FÜTÜVVET :**

Anadolu'da Türk'ün millî ruhunu doyurmıyan bir siyasî idare ve devletin hâkim kuvvetlerinin dağılma devresinde Selçuklulardanberi görülen odur ki, bir mezheb cereyanı, yahut, manevî kurtuluş arıyan ruhların kendi içlerinde yaşattıkları bir inanç yolu, halk yığınlarının arasına girmiş ve kendisini çok kuvvetli hissettiği anda politika sahasında da gözükmüştür. Toplumun ahlâk ve fazilet kurallarından ayrıldığı, aile çatısı içinde dirliğin kaybolduğu, devletin iç ve dış gücünü kaybettiği ânlarda daha kuvvetle beliren bu **«bir yere bağlanabilme ve kurtuluş ümidi arama cehdi»** eğer

değerli manevî liderler, yâni Türk Ana-Vatanının güzelim tâbiriyle **Hâcegân Saltanatının Velîlerini** bulabilirse, bütün işler düzelmiş ve manevî inanç birliğinden doğan neticelerle vatan mes'ut olmuştur. Bu düşünceler, kendisine hâs felsefe nizamı olarak da, bir sonrakinin içinde kendisini hissettirmiştir. Nitekim Ahî'ler de, kendi ana inançları olan ON ALTI YADİGÂR'ı daima üzerinde durulmıya değer birer kıymet olarak kendilerinden sonrakilere emanet etmişlerdir.

Bir talib, yâni **dört erkân kapısından geçerek ruh yeterliğine sahib olma hasreti içinde olan,** bu arzusunu yerine getirebilme kudretini isbat için önce, hayatını inşa eden ve sadece ruhuna değil, bedenine de hitab eden ON ALTI ESASA bağlandığını isbat edecektir: Söz ile, yâni dil ile ikrar edecek, gönül ile, yâni kalb ile tasdik edecektir.

Bir tâlibin bilmesi farz olan **inançlar toplamı**'nı on altı bölüme sığdırmak için aradan yüzyılların geçmesi gerekmiştir Çünkü bunların bir çoğu, asırlarca ancak kulakdan kulağa söylenebilmiş, mânası anlaşılmadan kabul edilmiş, iç anlamı öğrenildiği zaman da ruhlar sarsılmış ve gerçek anlamıyla inananlar da, bu uğurda eğer başları gövdelerinden ayrılmamışsa, hiç olmazsa toplum içinde sözü ve düşüncesi reddedilmiş olarak kalmamışsa, kendilerini bahtlı saymışlardır.

İlk sorulan şudur: **Merdlik nedir?**

Şu cevab verilir: **«— Yer'i gördüm, merd oldum.** (Bütün varlık tabiat anadadır felsefesi.)

Ve bundan sonra suallerle cevablar şöyle devam eder:

Zindelik nedir?

Cevab: Pirîmi gördüm, zinde oldum **(Yâni, tamamiyet ve yeterlik yaş'da değil baştadır. Pîr, ne kadar yaşlı olursa olsun, bakınız ki ruhu birleştirici tâzeliğini ve zindeliğini muhafaza ediyor.)**

Sual: Başta ne var?

Cevab: Tac-ı Devlet. (yâni nizam ve düzen varlığının başımda yeri var.)

Sual: Alnımda ne var?

Cevab: Namaz-ı taat (yâni yüce ve bir Tanrıya, Ulu Allaha yakarış duygusunun belirtisi.

Sual: Kanında ne var?

Cevab: Feth-i Kudret **(yâni hareket, kuvvet, yayılma, genişleme, hareket özlemi)**

Sual: **Gözünde ne var?**

Cevab: Nur-u velâyet **(yâni Peygamberimizin bana bak dediğine bakıyorum, ve ancak onları görebiliyorum.)**

Sual: Kulağında ne var?

Cevab: Bânk-i Muhammet (Yâni Müslümanlığın sesi.)

İnsanın Üzerindeki Haklar

Büyük velî Bistamlı Bayazît şöyle der: «— İslâmiyetin en büyük tarafı HAK mefhumudur. Ben Horasan Erlerinden, Türkelinin kişilerinin Ana'ya ve Kadın'a olan saygı ve sevgisine ait nice nice menkıbeler dinledim. Çocukluğumda Hocamdan Kur'an dersi alıyordum. Lokman Sûresinin 14 üncü âyetini bana anlatırken nasıl teessür ve heyecan duyduğumu târif edemem. Cenab-ı Hak şöyle buyuruyordu: «— Biz insanlara, anaya, babaya, bütün hemcinslerine iyilikte bulunmayı tavsiye ettik. Hele anası, zaaftan zaafa düşerek ona gebe oldu, onu dünyaya getirdi, iki yıl kendi özünden süt verme hakkı tanıdık. Bana, anana ve babana şükret. Unutma ki bütün bunların neticesi insanlığın muhasebe gününde bana döndüğün zaman senin saadetin olabilir.»

Bunları öğrenince hemen anama koştum, dedim ki:

«— Tanrı, kendisine ve sana şükür ve hizmet etmemi emrediyor. Bu iki katlı vazifeyi nasıl başarabilirim? Allaha yalvar da beni, ya kendisine, ya sana temelil vakfetmeme müsaade buyursun.»

Annem beni dinledi, sonra dedi ki:

«— Pekâlâ... Öyle olsun. İşte seni tamamen serbest bırakıyorum. Seni tamamen Tanrının emirlerine ve buyruklarına hizmete terkediyorum. Sana bütün haklarımı helâl ediyorum. Çünkü sen, Tanrının emirlerinin nasıl yerine getirilebileceği bahsinde güzel bir örnek olursan, bir Ana için bundan büyük mertebe var mıdır?»

Ben o gün bugün, Tanrının buyruklarının kusursuz ve gönül rızası, vicdan rahatı, kalb heyecanı ile yerine getirmenin şartlarını araştırırken ne zaman ki bir tefsir ve izah güçlüğüne uğrasam annemin sesini duyar, teselli ve kuvvet bulurum.»

Katı ve sert hükümler, insan beden ve ruhunun hareketine sed çekince, Tanrının kul'una en yüce nimeti olan yaratıcı muhayyile, YASAK edileni kalbin vecdi haline koydu ve Allah hasreti içinde bunu ifadeledi: Musiki, raks ve ritm...
(Hepsinin öz mayasında şu gaye vardı: BİR ve SONSUZ GERÇEK içinde erimek...)

Sual: Burnunda ne var?

Cevab: Rayiha-i cennet (yâni cennetin kokusu.)

Sual: Ağzında ne var?

Cevab: İman-ı şehadet (Dinî inancların esaslarını beş ana uzuv içinde belirtiyor).

Sual: Göğsünde ne var?

Cevab: Kur'an-ı hikmet (yâni, Kur'an-ı Kerimin âyetlerinin topyekûn ifade ettiği yaşama mantığını kalbimin içinde muhafaza ediyorum.)

Sual: Elinde ne var?

Cevab: Dest-i velâyet (El'emin olan büyük insanın eli. Yâni, emniyet, güvenlik.)

Sual: Belinde ne var?

Cevab: Kemer-i hidâyet (yâni her türlü fizikî duygu ve hislerin üzerine çıkan bir ırz ve namus ölçüsü.)

Sual: Dizinde ne var?

Cevab: Dem-i hizmet (yâni, ancak inandığım ülkülere hizmet için beni ileri sevkedecek hizmet kanı damarlarımda dolaşır.)

Sual: Ayağında ne var?

Cevab: Erkân-ı meşâyih. (Gideceğim yolu bana öğretmişlerdir. Yanlış yere gitmem.)

Sual: Ardında ne var?

Cevab: Ecel (yâni ben ölümü arkada bıraktım. Ruhun ebedîliğine inanıyorum ve bu ebediyete kavuşmanın sırrı üzerindeyim. O yoldayım.)

Sual: Önünde ne var?

Cevab: Kısmet (Daha sonra tarikatlerin benimsediği ve tekyelerle zaviyelerin içine sokarak miskinliğe kadar varan tevekkülü reddeden ve hayatiyeti, hareketi, dinamizmi benimseyen bir feslefî görüş. Kısmetini ancak insanın kendi emek ve himmeti ile elde edebileceğine inanan rasyonalist, akılcı felsefe.)

★ — GÜNLÜK HAYATIN DÜZENİ:

Ruhları ve maneviyatı böylece belirli prensipler içinde inşa etmek gibi çok çetin bir işe girmiş olanların özledikleri yaşama düzenini getirebilmek için bazı tedbirlere baş vurmaları da tabiî idi. Nitekim, her tarikat ve mezheb, kendi safında yer almış olanlardan böyle kurallar istedi, hatta istemekle kalmadı, mensubu olabilmenin şartı olarak ileri sürdü, tâlim etti, imtihan etti, derece ve mertebelerden geçirdi, sonra «— **Sen bana lâyıksın...**» diyebildi.

Tarikatler arasında ve mezhebler içinde, kendisine lâyık görünenin şekilde ve zâhirde bile arıyacak kadar müşkilpesend olanlar vardı. Yetişme ve bir tarikat tâbiri olarak «**pişme**» arzusunda olanların yetişti-

ricilerine karşı sonsuz güvenleri, bilhassa saygıları olması şarttı. Bir çokları, aşırı muhafazakârlığın benimsemedikleri ve istemedikleri müsamahayı getirdiler: Meselâ, Mevlevîlik, bedii dansı, en ağır ve yüksek musikiyi, resmin çok ileri dalı olan tezhibi ve minyatürü, edebî zevklerin en yücesi olan ilâhî vecdi getirdi. Beşerî itiyatlar için müsamaha tanıdı. Fikir hürriyetinin kapısını açtı. Bu, öyle bir Pantaizm felsefesi idi ki, Batı, Orta-Çağ'ın karanlığı içinde kıvranırken, Doğu'da, vahdet-i vücud'un coşturduğu gönüller arasında müsbet ilme yönelen yüce başlar, Allaha erebilmenin ülküsü içinde insanlığın manevî âlemini ve kâinatın sırlarını çözmiye çalışıyorlardı. Aralarında tertemiz bir ruhla kendini Allahın ebedî ve engin varlığının sonsuz ve ufuksuz yüceliklerine erişmiye vakfedenler arasında, kendilerinden sonraki nesillere **velî** dedirten şahsiyetler çıktı. Bunlar, kendi öz yaşayışlarını, halka örnek olabilmenin vecdi ve asil kararı içinde ilimde ve emekte öncülük ettiler. Hemen hemen hepsinin birer mesleği ve geçim yolu vardı. Daha sonra, tekyelere çekilerek adlarına konulmuş vakıfların geliri, hediyeler, hattâ belirli ölçülere bağlanmış manevî vergilerle rahat yaşamıya ve alınteri yerine şahsiyetini öne sürerek afâkîliğe ve gayrının himmetine dayanan avârelik devri gelinciye kadar mütevazı, fakat kendi emekleriyle yaşıyan değerli ruh ve din şahsiyetleri idiler. Mevlevîler, hiç bir zaman sadaka kabul etmezlerdi. Mevlevî dervişlerine fıtre ve zekât verilmezdi.

★ — PİŞİRME HİMMETİ :

Bütün bu didinmelerin tek gayesi neydi?

Asıl emek ve himmet, **tâlib'e**, yâni, **hak yoluna gönül vermişe**, müsbet bir örnek verebilme emeğinde toplanırdı. Bunun için de **Hak Erenler'in** yaşayışlarını yakından bilmek ve öğrenmek icab ederdi. Bu, tarikatlerin asla ihmal etmediği ilk temel idi ki, devam edebilenler, bu yolda, yâni geçen zamana rağmen değeri aşınmamış kıymetler yetiştirebilmiye ve örnek olabilecek şahsiyet çıkarabilmiye muvaffak olanlardı.

Büyük mutasavvıf Ebülkasım Cüneyd'e Hak Erenlerin hayat ve hikâyelerini işitmenin ve öğrenmenin ne faydası vardır? diye sormuşlar. O da şu cevâbı vermiş:

«— Hak Teâlâ Kur'anında: «— Ya Muhammed, sana kavminden bir zahmet eriştikte, senden önceki Peygamberlerin bu gibi zahmet ve meşakkatlere uğradıkça nice sabır ve tahammül gösterdiklerini, tevekkül ve teslimiyet arttırdıklarını düşünesin diye o Peygamberin kıssalarını haberlerini sana beyan eyler, onların ahvâlinden bilgi veririz. Tâki bu düşünce senin gönlünde de sabır ve sebatı, azmi, kuvveti arttıra» buyurmuştur.

İşte bunun gibi Hak Erenlerin, Tanrı adamlarının hikâyelerini, menkıbelerini dinlemek, okumak, onların ahvâlini düşünmek de belâ ve musibet vakitlerinde yoksulluk ve darlık zamanlarında insanın gayret ve tahammülünü, azmini arttırır, kalbine kuvvet, ruhuna tesliyet verir.»

Tarikatler, böylece mânevî öncülerin şahsî hayatı ile kendi safında yer alma arzu ve istidadını gösterenleri **ruh âleminde pişirir.** Bu devre, insanın mânevî potada erimesidir.

Bunun nasıl olduğunu, bir tek Tarikat'ın erkânını ele alarak anlatacağız.

★★★★★★★★

Tasavvufta «BEN»

★ **İki türlü «BEN» vardır. Biri olgun olan, diğeri olmıyandır. «— Şu benim evim, benim odam, benim oğlum» diyenin BEN'i henüz olgunluğa erişememiştir. Olgun BEN şöyle düşünür: «— Ben, Allahın kuluyum, onun evlâdıyım, ben kurtuluşa varmış ebedî bilginin asıl özüyüm.»**

* * *

★ BEN kelimesi üzerinde durup düşündükçe, menşeini aradıkça onun sadece bencilliği ifade ettiği görülür. Bundan kurtulmak pek zordur. Şöyle demeli «— Benim fena huylu «benim» seni içimden söküp atamıyorum, bâri içimde sadece Allahın emrinde olarak kal!..»

* * *

★ **Hâdiseler dünyasının hayâli, hakikatı gördükten sonra dahi, kolay kolay silinmez. Rüyada bir kaplan görürsünüz, rüya biter, fakat kalbinizin çarpıntısı hâlâ devam eder.**

Kırk bir yıl önce
9 Eylül 1923 de:

9 Umde ve Halk Fırkası'nın Kuruluş İç sebebleri

★ — «HALK FIRKASINI KURACAĞIM!»

Birinci Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 de seçimlerin yenilenmesine karar vermişti. İstiklâl Savaşını başarmış olan bu tarihî Meclis, son toplantısını 15 Nisan 1923 de yapmış ve Şer'iyye Vekili Konya mebusu Hadımlı Vehbi Efendiye, bu son içtimaa katılan 196 mebusun 128 reyi güvensizlik oyu vererek heyecanlı ve patırdılı bir hava içinde teşrîî vazifesini tamamlamıştı.

Gazi Mustafa Kemal, daha 1922 yılının Aralık ayının altıncı günü, Ankara'daki basın mensuplarına Çankaya'da bir çay vermiş ve yeni seçimlere bir siyasî fırkanın başında girme kararını açıklamıştı. Gazi'nin gelecek için bazı hazırlıkları olduğu biliniyor, fakat bunların esası üzerinde çeşitli tefsirlere rağmen nasıl bir yol tutacağı merak ediliyordu. O, susmayı tercih ediyordu. Neden? Çünkü, Birinci Büyük Millet Meclisinde muhalefeti temsil eden İKİNCİ GRUB, sanıldığından çok kuvvetli idi ve seçimlerin, zaferin tazeliğine rağmen bir sürprizle sonuçlanması da muhtemeldi. Vakıa, Hıyanet-i Vataniyye Kanununun birinci maddesi değiştirilmiş, 1 Kasım 1922 de kaldırılmış olan Saltanat üzerindeki aksi fikirler ileri sürülmesi önlenmişti. Fakat vatan sathına maharetle dağılan bir karşı fikir, kaldırılan Osmanlı Saltanatı yerine, bir zümre ve şahıslar saltanatının kurulacağını telkin ediyor, buna karşı da biricik müdafaanın, Büyük Millet Meclisinin icra ve teşri (yasama ve yürütme) kuvvetlerini nefsinde toplayan «millî hâkimiyet» müessesesi olarak kalmasını ve siyasî fikir ayrılıklarının ancak Meclis çatısı içinde birer «iç mesele» olarak kalmasını savunuyorlardı. Birinci Meclis, bu sahada öyle başarılı bir netice vermişti ki, bu sistemin dışında siyasî bir fırkanın baskı ve çatısı altına girme, bir çoklarına aykırı geliyordu. Gazi ise, «Halka dayanan bir siyasî fırka» ihtiyacına inanmıştı. Bu yola niçin girdiğini anlatan şu sözleri dikkatdeğer: «— En mütevazı bir millet

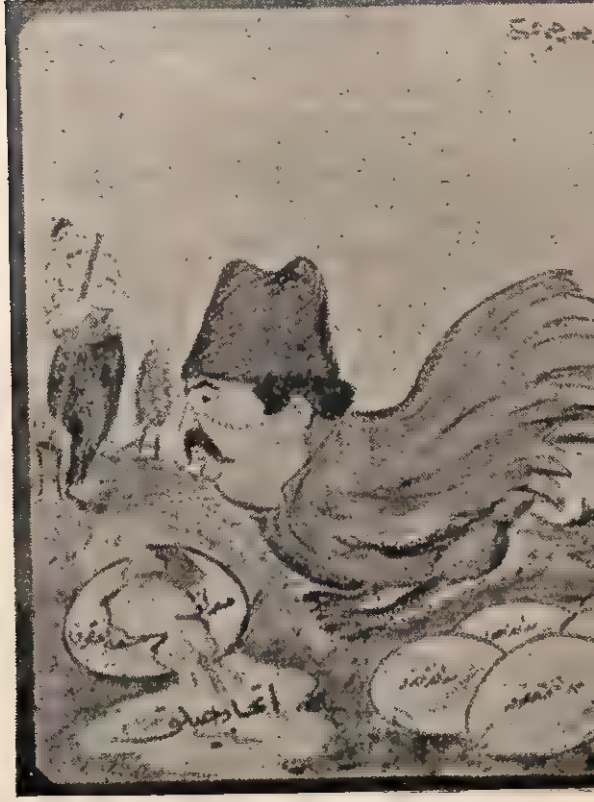

Halk Fırkasının, İttihad ve Terakki'nin istihaleli «devam» ı olduğuna dair inanç, öylecesine yaygın idi ki, Gazi Mustafa Kemal'in «pek yakınında» olan Yunus Nadi Bey, Ankara'da çıkardığı YENİGÜN gazetesinin 11 Kasım 1922 tarihli sayısında «— Mustafa Kemal Paşa İttihadcıların en büyüklerinden biri ve belki de birincisidir.» diyordu. Bu açıklama geniş akisler yapmıştı. İstanbul'un, İttihad ve Terakki devrinin nimetini görmüş basını, tefsiri alkışlarken, karşı taraf, hayret ve asabiyet içinde idi. Yukarıki karikatürde Zümrüd Anka'nın karikatüristi, Yunus Nadi Beye soruyor: «— Şimdiye kadar kabardığın bunu yumurtlamak için midir?» Çünkü yumurta cık çıkmış ve müdafaa-i hukuk'dan, Halk Fırkası değil de, İttihadcılık gözükmüştür!

(Hâdiseler aksini gösterdi: Bir çok şahsiyetler, İttihadcı kalmakta devam ettikleri için ya darağaçlarında can verdiler, ya köşelerine çekildiler... Bu kadrodan kalabilenler **devri anlıyanlar** oldu.)

ferdî sıfatiyle hayatımı sonuna kadar vatanın hayrına vakfeylemek emeliyle sulhün istikrarından sonra halkçılık esasına dayalı ve HALK FIRKASI adıyla bir Fırka teşkil etmek niyetindeyim.»

★ — KIRMIZI MAROKEN DEFTER :

Rahmetli Dr. Adnan Adıvar'ın anlattığına göre, Mustafa Kemal bu hazırlığa, Sakaryadan sonra başlamıştır...

Daima yanında bulundurduğu bir küçük kırmızı maroken kaplı defterde. Meclis müzakereleri başta olarak, daha Erzurum Kongresinden başlıyarak zaferin sonuna kadarki çeşitli safhalarda müsbet-menfî tesiri olmuş şahsiyetlerin isimleri yazılı idi ve bunların yanında, Gazi'nin kendileri hakkındaki düşünceleri vardı. Rahmetli Dr. Abdülhak Adnan Adıvar şöyle der:

«— Bazıları, hâdiselerin Mustafa Kemal'i siyasete sürüklediği kanaatindedirler. Bu, doğru değildir. O, daha Harbiye talebesi iken politikaya girmişti. Fakat bu siyasete giriş bir arkadan gitme **değildi: Kendi kafasında teşekkül etmiş neticeler için siyaset yapmak demekti. Mustafa Kemal'in bu sahadaki faaliyeti, doğrusunu söylemek icap ederse, zaman zaman, büyük tâvizler vermiş gözükür. Fakat O, esaslı neticeler için vasıtaların her çeşidini mubah sayacak kadar geniş ve ileriyi görebilen bir telâkkiye sahipti. Birinci Büyük Millet Meclisinin faaliyetini ve onu terkib eden şahsiyetleri dikkatle tetkik etmiş, istikbalde kimlerin kendisiyle işbirliğini yapabileceğini isabetle tâyin etmiş ve bu mevzu üzerinde asla müsamahakâr ve hattâ aşırı vefalı da olmamıştır. Bir gün bana, aramızdaki bir görüş ayrılığında fazla ısrar etmem üzerine yarı şaka, yarı ciddî, mevcudiyetini bildiğimi bildiği kırmızı defteri telmih ederek: «—** Ne yapalım ki benim kırmızı defterdeki not yine haklı çıktı!..» **demiş ve gülerek mevzuu kapatmıştı.**

Bu defterdeki isimlerin memleket için hizmet derece ve ölçüleri üzerinde konuşmak istemem. Hükmü tarih versin. Fakat muhakkak olan Halk Fırkasının kuruluşunun, sadece Müdafaa-i Hukuk Grubunun tam kadrosu üzerinde bir intikal olmadığıdır. Çünkü hâdiseler gösterdi ki, Millî Mücadelenin liderleri kısa zaman içinde bu kadroda barınamıyacaklarını anladılar ve daha Cumhuriyetin birinci yılı sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular.»

★ — DOKUZ UMDE İLÂN EDİLİYOR :

Mustafa Kemal, kararını, milletin önünde açıklamak ihtiyacında idi ve bu sebeple Ege ve Adana bölgelerinde, bir buçuk ay süren uzun bir gezi yaptı.

16 Ocakta İzmit'te İstanbul gazetecilerini kabul ederek fikirlerini delil ve sebepleriyle izah etti:

«— Ben Halk Fırkası namı altında bir Fırka teşkil edeceğim dediğim zaman zannolunmasın ki, milletin muhtelif sınıflarında bir veya iki sınıfın menfaatını yahut refahı-

★★★

İkimizin Arası!

Atatürk, samimî ve rejimin ana prensiplerine aykırı olmıyan bir muhafazakâr partinin kurulmasını zaman zaman özlemişti: Çünkü tecrübeler ona da anlatmıştı ki, halkın iç hayatını kuran, sadece ceza kanunları **değildir!**

Kendisine, bir ilmiyye mensubu medreseli HOCA olmakla beraber, fikirlerine itimad ettiği ve Birinci Büyük Millet Meclisindeki mebusluğu sırasına ait bir klişesi bu fıkrada olan rahmetli Rasıh Kaplan'ın bir «Parti kurmak» düşüncesinde olduğunu haber vermişlerdi. Atatürk, Rasıh Hocayı dâvet etti ve gerçeği öğrenmek istedi. Rasıh Hoca'nın böyle bir hazırlığı yoktu. Büyük Millet Meclisinin meşhur kubbe altı sohbetlerinden birisinde: «— Eş dost toplanırdık!..» **demişti.**

Atatürk'ün sualine şu «nefîs» cevabı verdi:

«— Halk Fırkasının başında siz, sonunda da bendeniz varız. İnsaf buyurunuz Paşam... İkimizin arasındaki mesafeye kimler sığmaz ki yeni bir siyasî fırkaya lüzum olsun!..»

*
* *

Hangi cild cild kitab, Halk Fırkasını şu iki cümlelik cevab'dan daha güzel anlatır?

nı temine mâtuf bir gaye takip edeceğim. Fırkanın programı bütün milletin refah ve saadetini temine mâtuf olacaktır.»

İlân edilen DOKUZ UMDE ile **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu,** Halk Fırkasına intikal ediyordu. Bu, millete ilân edildi ve dokuz umde, yâni dokuz prensip, milletin tasvibine sunuldu. Bunlar, bir seçim vaadı olduğu kadar, birer hükûmet plânının gaye neticesi idi. Kırk Bir Yıl sonra, bu prensiplere tekrar göz atmak ve nelerin hâlâ ufukta bir hayâl olduğunu düşünmek, gerçekten ibret vericidir. Dokuz umde şu idi:

1) — Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.

2) — Saltanatın ilgası ve egemenliğin kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisine intikali değişmez düsturumuzdur.

3) — Memlekette emniyet ve âsâyişi muhafaza en mühim vazifedir.

4) — Mahkemelerimiz adaleti süratle tevzi edecektir.

5) — İktisadî kurtuluş temin edilecektir.

6) — Halkın askerlik müddeti kısaltılacaktır.

7) — İhtiyat zabitlerinin istikbali temin, askerî malûller, emekliler ve yetimlerin durumu düzeltilecektir.

8) — Memurların durumu ele alınacaktır.

9) — Harab yerler süratle tamir edilecektir.

Halk Fırkası, 9 Eylûl 1923 de RESMEN kuruldu. Bu kuruluşla, elinizdeki derginin taşıdığı tarih arasından yıl dönümü olarak, tam KIRK BİR YIL geçmiştir.

DOKUZ UMDE, daha sonra çeşitli değişikliklere uğradı. Halk Fırkası, Cumhuriyetin ilânından sonra ve Millî Mücadele liderlerini bağrında toplıyan ilk muhalefetin TERAKKİPERVER CUMHURİYET ismini alması dolayısiyle, bir gece yarısı verilen ânî kararla, CUMHURİYET tâbirini adına ekledi. Kuruluşundan bugüne kadar, 1950 - 1960 on yıllık devre hariç, otuz bir yıl, TEK BAŞINA iktidarda kaldı. 1960 dan sonraki devre, Koalisyon adı altında fiilî Halk Partisi iktidarı olarak devam etti ve etmektedir.

Bir Tefsir

Birinci Büyük Millet Meclisi, vatanın kurtuluşuna kadar, fasıla vermeden toplantılarına devam etmiye söz vermişti. Bu sözünü yerine getirdi, fakat Lozan sulhünün bu Meclis tarafından kabul edilmiyeceği anlaşılınca, 1 Nisan 1923 de, Müdafaa-i Hukuk Grubunun aldığı «prensip» kararı gereğince seçimleri yenilemeyi kararlaştırdı.

Meclis içinde muhalefeti temsil eden İKİNCİ GRUB mensupları, seçim bölgelerinde, artık adı ve kuruluş sebepleri bilinen Halk Fırkasına karşı mücadeleye giriştiler. Hatipler, Millî hâkimiyet hareketinin TEK FIRKA içinde gerçekleşemiyeceği kanaatini izaha çalışıyorlardı. Bu arada, başta saltanat müessesesi olarak, yakın devrimlerin temel hedefi olan mâzi müesseselerinin de üzerinde duruluyordu: Hiyanet-i Vataniye Kanununun birinci maddesinin, Meclisin son toplantısı olan 15 Nisan 1923 tarihindeki tâdiline rağmen!..

* * *

Fakat bu arada, Halk Fırkasının ister istemez TEK FIRKA, TEK ŞEF sistemine gideceğini, bunun da, Millî Mücadelenin halk hâkimiyeti prensipleriyle ne dereceye kadar bağdaşabileceğini, eğer aranan bu ise, İttihad ve Terakkinin ÜÇLÜ İKTİDAR'ının (yâni, Enver, Talât, Cemal Paşalar kuvvet birleşiminin) **ne kabahati olduğunu soranlar oldu. Bunların arasında, klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Bitlis mebusu Yusuf Ziya Bey, bir de şunu sordu:**

«— İttihad ve Terakki, Meşrutiyet inkılâb ve hareketini, Osmanlı Devleti camiası içinden ayırabilmenin fikriyatına sahip idi. Halk Fırkasında ne var? Halk Fırkası ancak başındaki insanla şahsiyet ve mânasını alabilecek, bu insan fânî hayattan elini çektikten sonra, kendisine lâyık halefler bulamayınca varlığı da, icraatı da, hedefleri de keşmekeş içinde kalacaktır. Çünkü taşıdığı isme rağmen asla halka nüfuz edemiyecek, halkın olamıyacaktır.»

* * *

Yusuf Ziya Bey, daha sonra, Şeyh Sait irticaı dolayısiyle İstiklâl Mahkemesi kararıyla asıldı.

Fakat kırk bir sene öncesinin «tefsir» i, Halk Partisinin bugün karşısında olduğu temel gerçek!..

3 Sene, 6 Ay
25 günlük
tatlı rüya:

TÜRKİYE'yi «ALKOLSÜZ ÜLKE» YAPMA SAVAŞI!

Fikirleri çatışan mebuslar, birbirlerinin üstüne hücum etmişlerdi

★ — FIRTINALI BİR TOPLANTI :

Birinci Büyük Millet Meclisinin 13 Eylül 1336 (1920) Pazartesi günkü toplantısı. Başkanlık makamında, daha sonra Şer'iyye Vekilliği yapan Konya mebusu Hadımlı Vehbi Efendi Hazretleri var!.. Müzakereleri, iç tüzüğe göre idare etmekle şöhret bulan otoriter bir Başkan... Eğer o günkü celsede, pek müsamahalı olan rahmetli Dr. Adnan Adıvar veya, aşırı liberal Ali Fuad Paşa riyaset makamında olsa imiş, meclisteki gürültüler daha çok sarıklı mebus efendilerle, kalpaklı ve genç olanları birbirine katacakmış.. Daha sonra iki tarafı da üzecek şekilde...

Mevzu şuydu: Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, bir kanun teklif etmişti. Bu teklif kabul edilirse, düşman istilâsı altındaki vatan parçaları da kurtulduktan sonra, oralarda da tatbik edilmek üzere, alkol, alkollü içkiler ve içinde bira ile şarab dahil hafif dereceliler de dahil, hiç bir içki yapılmıyacak, satılmıyacak, kullanılmıyacaktı. Dışarıdan da memlekete sokulmıyacaktı. Yani tam bir Yeşilay hayatı...

Kanun teklifi, Şer'iyye, Maliye ve Dahiliye encümenlerinden geçmiş, bazı değişikliklerle kabul edilmişti. Hoca Efendilerin toplandıkları ve dinî hükümleri dünya işlerine tatbik etmekle vazifeli şer'iyye encümeni, kanunun ceza hükümlerini artırmıştı. **Hadd-ı Şer'î** adı altında, içki kullananları, yapanları, memlekete sokanları sadece hapis ve para cesasıyla yetinmiyerek **sopa ile** de herkesin gözü önünde dayak atılmasını teklif ediyordu. İki muhalif âza ile kabul edilen **hadd-i şer'î** seksen değnekti!.. Ankara mebusu Hacı Mustafa Efendi ile Kara-

Teklifin sahibi olan Trabzon mebusu Ali Şükrü Beydi. Şarlı nahiyesinden Reiszade Hafız Ahmet Efendinin oğlu idi. Deniz subaylığından istifa etmişti. 36 yaşında, Birinci Meclise Trabzon mebusu olarak seçilmişti. İngilizcesi ve genel kültürü mükemmeldi. Medenî cesaret sahibi, hiç bir tenkidden çekinmiyen cesur bir insandı. Birinci Mecliste, muhalefeti temsil eden İKİNCİ GRUB'un öncülerindendi. 27 Mart 1339 (923) günü, Giresunlu Topal Osman Ağa tarafından öldürüldü, veya öldürtüldü.

Teklifin Sahibi

(Her devrin karanlığı, bir sonrakinin sînesinde siliniyor.)

hisar mebusu Hoca Nebil Efendi, birinci def'ada 80 değnek, fakat tekerrür ederse her def'ası için bir misli istiyorlardı. İşte bu fıkra okununca, Lâzistan mebusu Dr. Abidin Bey yerinden fırlamış: «— Yahu... **Hangi insan sırtı dört defa birer kadeh attıktan sonra 80 × 4 = 360 sopaya dayanır? Zaloğlu Rüstem mi herkes?»** diye bağırmıştı!

İşte Meclis, o gün, yâni 13 eylül 1920 pazartesi günü, elinizdeki mecmuadan tam kırk dört sene önce, bu teklifi müzakere ediyordu. Adı da şuydu: **Men'i Müskirat Kanunu!..**

★ — **«ÜÇ AY SİGARA İÇMEYİNİZ, BAKALIM!..»**

İlk sözü Maliye Vekili Ferit Bey aldı. Men'i Müskiratın umumî bir arzu ve gaye olduğunu, fakat bunun tatbikinin Amerika tarafından bile gerçekleştirilemediğini, Rusyadaki Bolşevik ihtilâlinin sel gibi kan akıtmasına rağmen alkolü önliyemediğini, bütün Türkiyede ancak 2200 polis olduğunu, bunların katil ve cânileri bile takib edemezken, onbinlerce alkollü içki yapanla satanı, ve yüzbinlerce, hatta milyonlarca içeni nasıl takib edeceğini sordu. Mecliste gürültüler, ayak sesleri başlamıştı. Bunun üzerine Ferit Bey de hiddetlendi:

«— Efendiler... Ne oluyorsunuz? Şimdi ben size diyorum ki, ey meb'usan-ı kirâm!. Lütfen üç ay sigara içmeyiniz de, men'i müskiratın tatbik edileceğine ben de kanaat getireyim. Ben hayatımda ağzıma içki koymuş adam değilimdir. Şahsî meselem yok... Amma şimdi diyorum ki, müskiratın yasak edilmesi yerine, ağır vergi koyalım. Hükûmetinizin verdiği teklif de encümenlerden geçti. His uğruna bu mücadele devresinde bütçeden bir milyon altın fedakârlığa kat'iyyen razı değilim. Efendiler.. Bugün bütçenin açık vermemesi, sizin temel endişenizdir. Müskirat kullanmak bir itiyattır. Bu itiyada sahib olanlar elbette vergi ödiyeceklerdir. Siz kalkıyorsunuz, bunların ödiyeceklerini içki istimal etmiyenlerin üstüne yüklüyorsunuz.» (Şiddetli gürültüler, ayak patırdıları.)

Müfid Efendi (Kırşehir) **«— Ahlâklarını, sıhhatlerini kurtaracağız.»** (Bravo sesleri)

Ferit Bey (devamla) **«— Hiç bir şey kurtaramıyacaksınız. Gizli gizli içeceklerdir. Her şeyi göze alacaklardır.»**

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) **«— Gözleri çıksın!»**

★ — **TATBİK EDEMİYEN ÇEKİLİR:**

Maliye vekili Ferit Bey gürültüler için-

Bir sual ve Cevabı

Çetin ve heyecanlı müzakere safhalarını bu sahifelerde vermiye çalıştığımız «men'i müskirat» kanun teklifinin koyduğu yasağa karşı hareket edenlere verilecek cezalar konuşulurken, klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz İzmit mebusu Hamdi Namık Bey söz aldı ve dedi ki:

«— Efendim.. Bendenizi huzurunuza getiren sebep, Basri Bey biraderimizin şimdi söylediği bir sözdür. Dediler ki: **«— Bu kanunu tatbik etmek istediğimiz dakikadan itibaren memurların bir Müslüman memur gibi hareket etmesini istiyoruz. Bununla ne demek istediklerini anlıyamadım.»**

Basri Bey (Balıkesir) «— Tam müslümanca dedim »

Hamdi Bey (İzmit) «— Yâni siz rakı içenleri gâvur mu

farzediyorsunuz? Onu izah ediniz.»

Basri Bey (Balıkesir) «— Tam müslümanca dedim. O kadar!..»

* * *

Hamdi Namık Beyi Meclis kürsüsünden, suali sorduran Basri Beyin içkinin yasak edilmesi dolayısiyle yaptığı izahlarda Tam bir Müslüman'ın tarifi, bir kanunun mucip sebepleri sınırından çıkarak, daha şâmil, daha başka, daha düşündürücü bir izahtır.

1920 de, vatanın kurtuluşu bir ahlâk ve fazilet hareketi iken sual-cevap konusu olan mevzu, 1964 de değil Millet Meclisinde, bir evin çatısı altında, baba ile oğul, kardeşle kardeş arasında sorulabilir mi?

Basri Bey, Hamdi Namık Beye cevap vermiş amma, benim şu fıkra içindeki sualime cevap verecek yiğit, 1964 Türkiyesinde hangi Meclis'te?

de kürsüden inerken, teklif sahibi Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey söz alıyor. Amerikada, içki imal sendikalarının bile men'i müskirat kanununa karşı gelmediklerini, içki içmek istiyenlerin Meksikaya, Kübaya gittiklerini, Tröstlere dayanan Demokrat Partinin bile, içki aleniyetini programına almıya cesaret edemediğini, Rusyada din olmadığını, zaten Ortodoksluğun ve Katolikliğin şarabı men'etmediğini, hatta dinî âyinlere koyduğunu, halbuki Müslümanlığın bir ahlâk ve fazilet müeyyidesi olarak içkiyi men'ettiğini, İslâm olarak, ve insan olarak, memleketi felâketten kurtarmak şart olduğunu misalleriyle izah ederek diyor ki:

«— **İşte, Fevzi Paşa Hazretleri şâhidimdir: Erzurumda eşraf koyun satar, rakı içer, Trabzonda dört Rum meyhanesi vardı. Şimdi sayıları yetmiş üç oldu. Bir avuç Puntoscu rakı yapıp memleketi soyuyor, bu paralar Yunanistana kaçırılıyor. Yediden yetmişe kadar sarhoş olduk** (Bravo sesleri, doğru sesleri). **Bu millette fazilete fıtrî merbutiyet vardır. Bu milletin câhilinden değil, yarı âliminden korkun. Ümmî olan, fazilet sahibi münevver önünde koyun itaatı besler. Bağlarımızdan bahsettiler. Şeker yok, pekmez yapalım, ispirto yapıp boyayalım, satalım. Bunları yapanlar da sanki biz miyiz? Müslümanlar mı? Türkler mi? Efendiler!, Rakı uğruna emlâk ve akarlar bizlerden Rumlara, Ermenilere geçiyor. Maliye vekili tapu kayıtlarını tetkik etsin, öyle konuşsun. Kanunu beğeniyor, amma tatbik edemeyiz diyor. Kanunları tatbik etmekten izhar-ı aczeden bir hükûmet, zaten hükûmet değildir. Bir vekilin böyle konuşması ayıbdır, züldür, tatbik edemiyen çekilir.»** (Bravo sesleri, alkışlar, ayak patırdıları, soldan görültüler.)

Ferit Bey (Maliye vekili) «— **Ben şimdi çekilirim. Gel, tatbik et bakalım!»**

Ali Şükrü Bey (devamla) «— **Böyle hayal ile lâf olmaz. Tatbik edeceksin.»**

Ferit Bey «— **Zül tâbirini geri al...»**

Ali Şükrü Bey: «— **Almam... Kanunu tatbik edemem diyen vekile daha ağırı da söylenir. Bence böyle bir hükûmet yerinde durmıya lâyık değildir.»** (Şiddetli gürültüler).

Ferit Bey: «— **Sözünü geri al.. Aynı şekilde hakaret ederim.»**

Ali Şükrü Bey (devamla) «— **Rica ederim... Patırdı ile, tehdit ile hakikat kapanır mı? Maliye vekili kanunu tatbik edemem diyor. Bu nasıl sözdür? Millet bizi içinde bulunduğu dertlerden kurtarma ümidi ile buraya göndermiş. Bu dertlerin başında ahlâkî, sıhhî, mânevî izmihlâl geliyor. Alkoliklerden sağlam bir millet, selâbet-i ahlâkiyesi olan halk, dolayısiyle kudretli bir ordu olur mu? Bu zat, vatanın ahlâkını kurtaracak olan bir kanunu tatbik edemem derse, onun vekâletinden, ve onun mensub olduğu hükûmetten hayır gelir mi?** (Bravo sesleri, gürültüler,) **Fakat anlıyorum ki bir kelimeden hadise çıkarmak istiyorlar. Ben de o kelimeyi geri alıyorum. Tâki vatan bu içki felâketinden kurtulsun** (Bravo sesleri, alkışlar). **Efendiler!.. Bugün Amerikayı teşkil eden bazı mıntakalarda kiliseye gitmiyenlerden iki dolar ceza alıyorlar. Neden? Çünkü, dinî selâbet ve ahlâkın mevcud olmadığı cemiyetlerde hiç bir ciddî netice alınamaz. Amerika geri midir? İptidai midir? Neden dinî terbiyeyi esas tutuyorlar? Onlardaki alkol dinen yasak değildir, onlarda ki ilim ve irfan zirvededir, onlar müskiratı en ağır kanunlarla yasak ederlerken, dinî bu menfur itiyadı men'etmiş, istiklâl ve refaha muhtaç, mevcudiyetini bir ahlâk nizamı içinde yükseltmek mecburiyetinde olan ve fakrini, cehaletini, iptidailiğini ancak ruhî selâbet ve imanı ile yenebilecek bir memlekette alkolikliğe revâç ve imkân vermek nasıl olur? Eğer biz bugün böyle cesaretli bir karar alırsak hem bütün İslâm âlemi bize hayran kalır, hem de Avrupa ve Amerika, içinde bulunduğumuz güç seraite rağmen giriştiğimiz bu şerefli yoldan dolayı azmimizi ve cesaretimizi takdir ederler.»** (Müzakere kâfi, maddelere geçilsin sesleri.)

★ YAPAMIYACAĞINIZ İŞE GİRMEYİNİZ!

Fakat Birinci Büyük Millet Meclisi bir «başka meclis» tir. Görüşmelerin aldığı umumî istikamet, hiç kimseyi kanaatından geri çevirmiyor. Ali Şükrü Beyin beyanatı ile, kanunun maddelerine geçilmesi teklif edilirken, Burdur mebusu Soysallıoğlu İsmail Suphi Bey söz alıyor, müzakerelerin yeterliği aleyhinde bulunuyor, Meclisin yine heyecana kapıldığını, yine hakikatlerden uzaklaştığını söylüyor, diyor ki:

«— **Beni dinleyiniz arkadaşlar!.. İsviçrede alkol aleyhinde yüzden fazla cemiyet**

var, amma içki yasak değil... Yasak edilmesi mümkün olmadığı için... Yapamıyacağınız işe girişmeyiniz. Amerikada 400 bin kilometre uzunluğunda demiryolu var, bizde dört bin kilometre yok... İsviçrede halkı değil bütün içkilerden uzak tutmak, sadece ağır dereceli içkiler içmekten alıkoymak için ucuz, sıhhî içkiler, çayhaneler, mutalâa salonları açılmıştır. Siz mekteb açamıyorsunuz. İdare değişmedikçe, kafalar değişmedikçe yasak kanunları neye yarar?»

Müfid Efendi (Kırşehir) «— Öyle değil.. Hata yollarının kapatılması ile cemiyet felâh bulur ve fazilet devri başlar.»

Mustafa Sabri Efendi (Siird) «— Fenalıklarla mücadele olmaz ve men'edilemezse cahil halkı kim irşad eder? Bu ne biçim mantıktır?» (Gürültüler, devam sesleri).

İsmail Suphi Bey (devamla) «— Müsaade buyurunuz. Bu yasağı korsanız, aileleri, harim-i ismetleri meyhane haline getireceksiniz, afyon, esrar kullanılmasını teşvik edeceksiniz. (Şiddetli gürültüler, sözünü geri al sesleri, ayak patırdıları) Bağırmayınız. Evet, böyle olacaktır. Ben müskirat kullanmam. Amma onu kullananları bilirim. Tahsil mecburiyeti var. Çocuklarımızı okutabiliyor muyuz? Kaçakçılık yasak. Önliyebiliyor muyuz? Bugün siz, memleketinizi istilâ etmiş Yunanistanla, dünyanın hâkimi olduğunu iddia eden İngiltere ile (hepsi kahrolsun sesleri) mücadele halindesiniz. Bütün bir hasım dünya karşısındasınız. Evvelâ memleketi kurtaralım, sonra bu kurtulmuş vatanda bütün faziletleri hâkim kılmıya çalışalım. Fakat en güzel fikirleri kötü tatbik yüzünden zedelemiyelim. Vicdanım içki yasak edilsin diyor, mantığım edemezsin diyor. (Şiddetli gürültüler) İşte kürsüden iniyorum.»

★ — «SİZ EVVELÂ MİLLETİNİZİ TANIYINIZ!..»

İsmail Suphi Bey bir takrir vererek, içkinin yasak edilmesini değil, en ağır şekilde vergilendirilmesini istiyor.

Şimdi kürsüde, Balıkesir mebusu Hasan Basri Bey vardır. Diyor ki:

«— Ben, Ali Şükrü, İsmail Suphi Beyler gibi Amerika ve İsviçreden değil, kendi intihab dairemden, Balıkesirden misal vereceğim: Bu maddenin tatbik edilmez olduğunu iddia edenler yanılıyorlar. Bendeniz, Balıkesir'de İdman Yurdu reisi idim. İşretin maddî manevî zararlarına inanmıştık. Mücadeleye başladık. Balıkesir merkezinde onyedi meyhane vardı. Cebir istimal etmeden azmimiz, imanımız, telkin gücümüzle hepsini kapattık. Çünkü işretin felâketlerini yılmadan anlattık, irşad ettik, âmme vicdanında, alkol kullananın kötülüğü için fikir yerleşti. Diyeceksiniz ki, her yerde bu mümkün müdür?

Efendiler!. Milletimizin mütehallî olduğu en büyük fazilet, müsbete ve iyiye olan meylidir. Fazilete dayalı bir hayat nizamının yerleşmesi için ona samimî olarak yol göstermek ve örnek vermek lâzımdır. O kadar. Bu hayat yerleşinciye kadar, nizama ve hatta yasağa elbet ihtiyaç vardır. Fakat sıkı ve samimî himmetle bu memlekette olmıyacak iş yoktur. Ben ümmî halkdan değil, münevverden müştekiyim. Medeniyet adı altında bütün menfi görenekler, münevverden halka geçmektedir. (Bravo sesleri) Halka yaklaşmak, ona güzel nümuneler vermek

Son Günlerinde İçki yasağı, İstanbul işgal altında iken kabul edilmişti. Bu sebeple Büyük Şehir kurtuluncaya kadar tatbik edilemedi. Daha sonra da, yavaşlamış ve sertliğini kaybetmiş olarak girmişti. Yukarıdaki karikatürde, iki akşamcı, yasağın kaldırılma haberi karşısında şöyle diyorlar:

«— Yaşasın.. Çoğu gitti, azı kaldı artık serbest içeceğiz!»

lâzımdır. Bugün yaptığımız istihlâs-ı vatan mücadelesinde eğer bu meclis-i âli, fedakârlığın her çeşidini kendi şahsında göstermezse halkdan ne istemek hakkımız olur? (Yaşa sesleri, alkışlar.) Türkiye halkı mütedeyyindir. Dinine bağlıdır. Bu din, hurafelerinden ve israiliyatından kurtulduğu anda, medeniyet ve tekâmülün icabları için halkın vicdanında en mükemmel mesneddir. İşretin zararı hakkında kanun-u ilâhî var. İlim, tıb, medeniyet bunu teyit ediyor. Türk milleti de bu kanun-u ilâhiye bağlıdır. O halde efendiler, biz işreti men'edemezsek, onun fenalıklarını izah ederek vicdanları aydınlatamazsak, meclis olarak bu kanunu kabul ettikten sonra, onu kemal-i cesaretle tatbik edecek hükûmet de bulamazsak, kabahat kimdedir?»

Basri Bey, alkışlar arasında kürsüden inerken, Antalya mebusu Hoca Rasih Efendi kürsüye geliyor. Bu teklifin kabulünün, her türlü alkollü içkinin yasak edilmesinin dört sebeble bu Meclisin aslî vazifesi olduğunu söylüyor: Birincisi hükûmetin şekli, ikincisi düşmanların aleyhimizde yaptığı propaganda, üçüncüsü ahlâkın korunması, dördüncüsü Türk ve Müslüman olmıyan unsurların bizi yıkmak için işreti bir sanat olarak inhisarlarına alıb içimizden çürütmeleri, diyor ve ilâve ediyor:

«— Sahilleri gezdim. Bütün değerli emlâk Rumların, Ermenilerin eline geçmişti. Neden? Meyhaneci defterlerini açınız. Borçlular Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin... Harmanından kalkan zahirenin parasını evvelâ meyhaneciye yatırıyor, elindeki üç kuruşla da sefil oluyor. Ahlâksızlığın başı içkidir. Bizde eşraflık içki iptilâlığı manasına gelir oldu. Durma zamanı değil. Bismillâh diyelim ve yürüyelim.» (Alkışlar, soldan nereye yürüyorsun? sesleri.)

★ — İLÂHİ EMİN BEY!.. SEN DE Mİ?

Teklifin genelliği üzerinde görüşmelerin yeterliğine dair verilen önerge, Mecliste yeni bir patırdı koparıyor: Teklifin aleyhinde olanlar, içkili maddelere ağır vergi konulmasına dair Maliye vekilinin hazırladığı tasarının müzakeresini istiyorlar. Diğerleri de, müskiratın her çeşidinin yapım, kullanma, satma, memlekete sokulmasının kesin olarak yasaklanmasını...

Görüşmenin yeterliği aleyhinde evvelâ Dr. Tevfik Rüştü Bey konuşuyor: «— Memlekette yerli ilâç sanayii başladı. Bunlar ilk ihtiyaç maddelerini nerede bulacaklar?» diyor. İstisnalar kabul ediliyor. Kütahya mebusu Haydar Bey, Meclisteki doktor mebusların, iptilâların ve itiyatların izahını yapmasını isteyince, Malatya mebusu Reşit Ağa, Meclis kürsüsünün kötü alışkanlıkların müdafaa yeri olmadığını söylüyor ve iki taraf birbirine giriyor. Reis, ağız münakaşasından ileri giden çatışmayı bastırmak için vaktin çok geçtiğini ileri sürerek celseyi tatil ediyor.

Ertesi gün, yâni 14 Eylül 1920 salı günü Meclis, tam kadro halinde aynı mevzu üzerindedir. İlk sözü, sıhhiye encümeni mazbata muharriri Bursa mebusu öperatör Emin Bey alıyor, diyor ki:

«— Bu madde ile yalnız rakı ve konyak yasak ediliyor. Şarabla bira müskirattan sayılmaz. Bunların gerek fennî, gerek kanunî isimleri mevad-ı muhammaradır. Şimdi biz encümen namına şarabla biranın da yasak edilmesini, yapılma, satış, kullanma, memlekete ithalinin men'edilmesini teklif ediyoruz (Bravo sesleri, alkışlar, gürültüler). Çünkü bunlar dahil edilmezse, derecelerini yükseltirler, yabancı madde karıştırırlar, yine aynı netice bâki kalır.»

Hasib Bey (Maraş) «— İlâhî Emin Bey. Sen de mi? (Gülüşmeler)

Manisa mebusu Refik Şevket Bey, şarab ve bira yasak edilirken, afyonun nasıl serbest bırakıldığını soruyor. İsmail Suphi Bey yerinden fırlıyor:

«— İnsaf edin... Haşhaş tarlaları memleketin bir kısmında geçim vasıtasıdır. Müskirat olan herşey dahildir deyince, bira arpadan yapılır. Arpayı da mı ektirmiyeceksiniz?» diye bağırıyor. Tunalı Hilmi Bey de kürsüye doğru koşuyor:

«— Haşhaş tarlaları para getiriyor diye halkı afyonla mı efsunlıyacağız? İngilizler Hindistanla Çin'i afyonla uyuttular sonra yuttular. Zaten başkaca afyon efsunları memleketi sarmışken (şiddetli gürültüler, sus, yerine otur, ne demek istiyorsun sesleri, ayak patırdıları) evet, istediğiniz kadar tepinin. Başka efsunlar memleketi sarmışken haşhaş tarlalarını koruyacağız diye (şiddetli gürültüler arasında Tunalı Hilmi Bey kürsüden iner, Bursa mebusu Dr. Operatör Emin Bey kürsüye gelir:

«— Beyler, Efendiler!.. Telâş etmeyiniz.

İçki yasağının kalkması, yâni, kanuni tâbiriyle, 22 sayılı men'i müskirat kanununun ilgası, 9 Nisan 1924 de resmi gazetede yayınlanıp neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girince, bilhassa büyük şehirlerde âdeta bir «bayram havası» esti. Yukarıki karikatürde mizah dergisi Zümrüd Anka, emektar matbuat mensubları arasında akşamcılığı ile tanınmış olanların sevincini gösteriyor: Soldan sağa doğru: Şeyh-ül-muharririn Mahmut Sadık Bey, Cumhuriyet gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey, Süleyman Nazif Bey, Ahmet Rasim Bey.

(1920 ile 1924 arasında, yâni yasak kanununun yürürlükte olduğu devrede ne yapmışlardı? Üstad Ahmet Rasim bunu samimiyetle itiraf eder: **«— Bizim Pandeli beni mahrum bırakmamıştı. İnebolu üzerinden Ankara'ya yâran-ı bâ safaya gönderdiğimiz en kıymettar hediye ise, bir binlik idi. Malûm, kanun,** alenen istimali ve sarhoş halde görünmeyi men'ediyordu. Bizler ise ibâdetin de habasetin de hafi olmasını tercih eden bir telâkkinin son müritleri idik...»

Afyon, tıbda, hekimlikte, eczacılıkda birçok yerlerde müstameldir. Şimdi eczahaneleri de mi kapatacaksınız? Afyon, esrar, zaten memnudur. Afyonla müskiratın alâkası yoktur.»

Kastamonu mebusu Dr. Suad Beyin de uzun izahlarından sonra, afyon yasağın dışında kalıyor. Şimdi müzakere sırası, ikinci maddededir: Bu madde, alenen işret edenlere verilecek cezalara aittir. Şer'iyye encümeni, **hadd-ı şer'î** istiyor: Bunun içinde para cezası, hapis cezası, ve **dayak** var.. Bu madde de kıyamet kopanıyor. Bolu mebusu Cevad Abbas Bey diyor ki:

«— Para cezası evet, hapis evet, fakat dayak ne demek?»

★ **— AĞIZ KOKUSUNUN ÇEŞİDİ :**

Maddenin tadili için verilen takrirler arasında, **alenî sarhoşluğun tarifi** de var. Teklif sahibi Ali Şükrü Bey söz alıyor:

«— Bizim gayemiz, sarhoşluğun men'idir. Yâni sarhoşluğa sebep olan müskiratın yasak edilmesi, menbaının kurutulmasıdır. Birçok meselelerde selâhiyetini suiistimale alışmış olan bazı memurların zorla evlere girerek rakı var mı, yok mu diye fuzulî müdahaleleri, gel ağzını koklıyayım diye geleni geçeni çevirmesi, hattâ şahsî garazına vesile yapması muhtemeldir. Bu sebeple sarhoşluk da cürüm sarhoşluk arazı göstermektir.»

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) **«— Ağız kokusu sadece rakıdan mı olur? Bu Meclisde selâhiyetli doktorlar da var. Neden söylemezler? Ben rüfekadan birisi gösteririm ki ağzına rakı koymadığı halde ağzı yanına yaklaşıldığı zaman** (şiddetli gürültüler, ayıptır, sus sesleri) **insaf edin.. Benim burada bir arka-**

daşım için söylediğim hakikatı yarın birisi, halktan birisi için iftira olarak ağzı rakı kokuyor derse» (gürültüler, ayak patırdıları.)

Şimdi Besim Atalay Bey (Kütahya) kürsüdedir: Şer'an, yâni dinî esaslar üzerinde **hadd-i şer'î**nin izahını yapıyor. Bazı insanın yan gözle bakıldığı zaman yüzünün kızardığını, bazısına seksen değnekden sonra arttıra arttıra üç yüz seksen değneğe vücudünün alışacağını, cezasının şahsın içtimaî vaziyetine göre verileceğini, bu sebeple hâkimlere takdir hakkı tanınmasını istiyor. Diyor ki:

«— Rakıya kendi miktarından çok su katılırsa hadd-i şer'î lâzımgelmez. İşte fıkıh kitapları meydanda.. Hıristiyan, zemmî, çocuk, hastalık sebebi ile alkol kullanmış, bunak, deli olursa ve kilisede de bulunursa yine hadd-i şer'î lâzımgelmez. Eğer sizler, hadd-i şer'î ile müskiratı men'edeceğim derseniz yanılırsınız. Çünkü onu bilen zaten ağzına içki koymaz. Rica ederim.. Hâkimlere geniş takdir hakkı tanıyınız. Hattâ hadd-i şer'îyi büsbütün kaldırınız» (gürültüler, nasıl olur, olmaz, olmaz sesleri).

Müfid Efendi (Kırşehir) **«— Hadd-i şer'îden neden korkuyorsun?»**

Besim Atalay (Bey) **«— Bilmiyenlerden korkuyorum. Sen, kuvve-i teşriiyye ile «şeriğ» arasındaki farkı anlamıyorsun.»** (Gürültüler)

Müfid Efendi (Kırşehir) **«— Usul-ü fıkhı sana öğretirim. Okuturum.»**

Besim Atalay Bey (Kütahya) **«— Üç ay evvel burada** mefhum muhalifle âmel caizdir **dedin. Usul-ü Fıkh'ı böyle mi anlarsın? Gel de sana usul-ü fıkhı ben öğreteyim!»**

Reis **«— Rica ederim, münakaşayı kesiniz. Mevzu kayboluyor. Müfid Efendi.. Yerinize oturunuz.»**

★ — ÖLÜLER MEYDANDA MI KALSIN?

Tevfik Rüştü Bey bir takrir verdi ve Hıristiyanlarla Musevîlerin dinî merasimlerinde müskirat kullanabilmelerine müsaade istedi. Dedi ki: **«— Biz mezheb ve din hürriyetini asırlarca tanımış milletiz. İslâmın bugün mazlum ve mağdur olduğu şu günlerde biz, hissimize bağlı kalarak en çok dayanacağımız bir hususiyetimizi elimizle yıkmayalım. Sonra mukabele ederler.** (Daha ne edecekler sesleri.)

Ali Şükrü Bey (Trabzon) **«— Ben de Tevfik Rüştü Bey biraderimizin görüşüne aynen iştirak ediyorum. Hazret-i İsa'nın kanı diye şarap içerler** (O zaman İslâmlar da içerler, olmaz sesleri) **Canım Efendim, herkesin dinini...»**

Müfid Efendi (Kırşehir) **«— Hurafe... Hurafe onlar...»**

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) **«— Bizde yok mu hurafe?»** (Sus, kes sesini, patırdılar.)

Ali Şükrü Bey (devamla) **«— Rica ederim, merasimi diniyyeye riayet Türk'ün ve İslâmın temel şartıdır. Merasim sırasında onların içki içebileceğine dair bir maddeyi kabul etmekten neden çekiniyorsunuz?»**

Rasih Efendi (Antalya) **«— Türkler, ne İsevîlerin, ne Musevîlerin ibâdet yerlerine ne girmişler, ne de merak etmişlerdir. Bu kanun neşredildikten sonra da biz, kiliseleri ve sinagogları tarassud etmiyeceğiz. Onlar, şimdiye kadar olduğu gibi merasimlerinde kullansınlar. Eğer kanuna kilise ve sinagoglarda içki kullanılması serbesttir diye bir madde koyarsak, allahallah, emin olunuz, şimdiye kadar bizim için her fenalığın menbaı olan kiliseler meyhane olacak ve sizleri zehirliyecektir.»** (Alkışlar).

Hamdi Namık Bey (İzmit) **«— Rasih Efendi biraderimiz yanlış düşünüyor. Onlar şarabı sadece kiliselerinde değil, dinî ibâdet olarak senenin muayyen günlerinde evlerinde de içerler. Sonra ölülerini gömerken içerler, Yahudiler çocuklarını sünnet ederken içerler. Nikâhlarında da içerler. Biz burada kanunî madde olarak onlara hak ve serbestî tanırsak, aralarına karışacak Müslümanlar da bulunur.»** (Gürültüler.. Nasıl olur sesleri.)

Hamdi Namık Bey (devamla) **«— Nasıl mı olur? Hocam!.. Sen hiç vakt-ı kerahat gelip çattığı zaman ismini unutan baş gördün mü?** (Sen gördün mü sesleri) **Gördüm efendim... Çok şükür ki kendi başım değil.. Bendeniz içki kullanmam. Arkadaşlar bilirler.. Fakat böyle şeklî aleyhtarlıktan da nefret ederim.»** (Ayak patırdıları, gürültüler).

★ — KANUN KABUL EDİLİYOR :

Meclisin bundan sonraki dört buçuk saatlik elektrikli, asabî, zaman zaman karşılıklı ağır ittihamlarla geçen müzakeresi neticesinde, Trabzon mebusu Ali Şükrü Beyin teklifi, değişikliklerle kabul edilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabul ettiği kanunların yirmi ikincisi olarak tatbik mevkiine konulmuştur. Kanunun birinci maddesine göre **«Her nevi müskirat imâli, ithali, satı**

alınması ve kullanılması yasak» oluyordu. Üçüncü maddesi de şöyle idi: «**Alenen müskirat istimal edenler veya hafiyen edip de sarhoşluğu görülenler, 50 liradan 200 liraya kadar para cezası veya üç aydan bir seneye kadar hapis cezası ile tecziye edilirler. Resmi vazifesi olanlar ise bu cezalara munzam olarak memuriyetten tardolunur. Bu hükümler temyiz ve istinaf edilemez.**»

Kanuna bir madde ilâvesini isteyen Isparta mebusu Nadir Bey, rakı imâl eden fabrikalardan sökülecek inbiklerin gül yağı imalâthanelerine verilmesini isteyince, yeniden münakaşalar başlamıştı. Siirt mebusu Kadri Efendi, rakı için vazife görmüş olan bu inbiklerin, gülyağında kullanılmalarının caiz olmadığını söyleyince, Kozan mebusu Dr. Mustafa Bey şöyle seslenmişti: «— **Hocam.. Sen gülden yağ çıkarabil de ne inbiğinden olursa olsun..**» Fakat teklif kabul edilmemişti.

Kanunun tatbik kabiliyeti olmadığına dair Mecliste kuvvetli bir kanaat vardı ki, reye konulduğu sırada, kanunun reddini istiyenler, yâni müskirat kullanmanın serbest olmasını, fakat rakı, şarap, bira, konyak ve saire alkollü içkilerden yüksek vergiler alınmasını tercih edenler, on altı imzalı bir takrir vererek «**tâyin-i esâmî**» yâni, kimin kabul ve kimin reddedildiğinin bilinmesini ve zaptа geçmesini istediler. Bu takririn kabulü de ayrıca münakaşalara yol açtı ve iç tüzükde bu konu üzerinde açıklık olduğundan gürültüler içinde kabul edildi. Mecliste heyecan son haddini bulmuştu. Reis Vehbi Efendi, ortada müstaceliyet teklifi olduğundan kanunun bir daha müzakere edilmiyeceğini, bu sebeple alınacak neticenin derhal bildirileceğini söyledi. Neticede kanun teklifi için reylerin şöylece dağıldığını bildirdi: Reye iştirak 145. Kabul 71, red 71, müstenkif (**yâni çekimser**) 3. Reis Vehbi Efendi de, kanun teklifinin kabulü lehinde oyunu kullanmıştı. Reisin reyi, reyler müsavî olduğu takdirde çoğunluğu temin ederdi. Dedi ki: «— **Açık reyle netice belli olmuştur. Riyasetin reyi kabul cihetinde olduğundan kanun kabul edilmiştir.**»

Teklifin lehine rey vermiş olanlar, yâni memlekette ispirtolu içkilerin yapım, alım, satım, kullanılma ve memlekete sokulmasının yasaklanmasını istiyenler, istemiyenlerin de sayılarının kendilerine eşit olması dolayısiyle, ancak reisin iki reyi olduğundan dolayı pek zayıf bir tasvib almış olmasına rağmen bu neticeyi alkışladılar. Kanunun tatbiki için hazırlıklar bir müddet sürdü ve 14 Eylül 1920 de kabul edilen teklif, ancak, 28 Şubat 1921 de 22 No.lı kanun olarak tatbik mevkiine konuldu.

Hâdiseler kime hak verdi?

Kanunun beklenildiği neticeyi veremiyeceğini iddia edenlere, yâni onu reddedenlere!..

Çünkü, insanların itiyatlarına ceza kanunları ile devamlı ve güvenilir bir istikamet vermek mümkün değildi. Kaldı ki kanun, aslında cidden büyük ve asîl hedefleri olmasına rağmen, tatbikatta garip gelen aksaklıklara yol açtı. Birinci Büyük Millet Meclisinin seçimleri yenileme kararından sonra ise, içki yasaklarının kaldırılacağı artık belli olmuştu.

Kanun, üç sene, altı ay, yirmi beş gün yürürlükte kaldı. İkinci Büyük Millet Meclisinin çalışmaya başlamasından ve Cumhuriyetin ilânından, beş ay on bir gün sonra 9 Nisan 1924 tarihinde yürürlükten kalktı. Hükûmet tarafından hazırlanan kaldırma kanun teklifinin gerekçesinde «**Men'i müskirat kanununun tatbikatından beklenen neticelerin elde edilemediği**» kaydediliyordu. Fakat insaf ile kaydetmek gerekir ki, ne içki yasağını teklif eden Ali Şükrü Bey, ne de, ayrı bir metin hazırlayan Şer'iyye Encümeni, tedbirin tek başına özlenen neticeyi getireceğini iddia etmemişlerdi. İçki imâl ve satışı, önce bir Polonya şirketine verildi. 1927 de, tatbik edilen bu usulün de tatmin edici olmadığı neticesine varılarak inhisar = tekelcilik tercih edildi.

Çünkü kanunun kaldırılmasından sonra mevzu artık, **halkın içki kullanmaması** değil, **mümkün olduğu kadar çok ve pahalı kullanması** konusu idi. Yasak kanunu, sağlam bir ahlâkî ortam ve kuvvetli bedenler hasretinin ifadesi idi. Kanunun bu hasreti dindirebilmesi ayrı mevzu, bunu hissedebilmek ayrı mevzu idi.

İçki yasağının konulmasını savunanlarla, her çeşit serbestlikler arasında sadece okullardan gelen bir ahlâk anlayışını yeter bulanlar ve toplumun dilediği gibi ahlâk ve töre tefsirlerine girmesini savunanlar arasındaki çatışma, bugün, mümkün olduğu kadar bol ve çok alkollü içkilerle devlet bütçesinin muvazenesini kurmaya gayret edenler arasındaki farkı sadece «maddî kıstaslar» la ayırmaz.

Hükmü zaman ve tarih verecektir.

Moskofluğun ebedî rüyası İstanbul ve Boğazlar üzerindeki ihtirası canlandıran 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğumuzun harbe girmesinde başlıca sebeblerden biri olan Goben (Şanlı Yavuz) un taretlerinden biri salov ateş halinde.
(Elli yıl sonra sökülüp satıldı. Devrinin en güzel savaş gemisi, en şerefli bir müdafaayı yapabilmiş ve Türk sancağını benimsiyerek taşımış hâtıra olarak müze halinde kalabilseydi, hiç olmazsa çapası, o şanlı Hamidiyeye taşınarak muhafaza edilse idi ne olurdu?)

Elli yıl öncesinin
Bugüne kalan mirası:

Rusya, İstanbul ve Boğazlara karşı Mısır'ı İngilizlere terkediyor

Denizcilik bahislerinin değerli yazarı sayın Ahmet Cemalettin Saracoğlu'nun, Fransa'nın Rusya nezdindeki büyükelçisi Mösyö Paleologue'un notlarını, Çarlık Rusyasının yıkılmasından sonra neşredilen resmî mahrem vesikalar ve o günden bugüne kadar neşredilmiş hâtıralar ve tetkiklerle tamamlıyarak hazırladığı enteresan ve ibretli ifşaatı takdime devam ediyoruz. Altıncı sayımızda başlamış olan yazı, Fransız elçisinin Rus Çar'ı İkinci Nikola ile mülâkatı hâlinde devam etmektedir ve mevzu, İstanbul şehri ile Boğazlarıdır: Yâni Türkiye'nin kaderi...

Aşağıdaki bölümde, Fransız elçisi, İmparatorla olan görüşmeyi anlatıyor:

İstanbul'un ve boğazların hangi şartlar altında Birinci Dünya Savaşı süresinde Moskof Çarına peşkeş çekilmiş olduğunu o devrin en selâhiyetli ağızlarından biri olan, Petersburg'daki İngiliz büyük elçisinin ağzından ve kaleminden siz okurlarımın ibret nazarlarınıza sunup bilgini-

ze arzettikten sonra yine o süre içinde Rus Çarlığının payitahtında Fransa Cumhuriyetini temsil eden bay Marcel Paleologue'nin günü gününe kaydettiği hâtıralarına dönelim:

★ — İSTANBUL VE BOĞAZLARA MUKABİL MISIR

Çarşamba, 18 Kasım 1914 — İngiliz elçisi Buchanan bu sabah Hariciye Nazırı Sazanof'a, Büyük Britanya hükûmetinin Mısır'ı ilhak etmek zorunda kalacağını resmen beyan ederek Rusya İmparatorluk hükûmetinin bu ilhaka itiraz etmiyeceğini ümit ettiğini söyledi.

Sazanof derhal muvafakatini bildirmekte müsareat gösterdi.

Dört gün evvel İngiltere İstanbul'u Rusya'ya terk etmiş idi. Bugün de Rusya Mısır'ı İngiltere'ye terk eyliyor. Bu suretle, altmış yıllık bir fasıladan sonra, 1803 yılında Rusya İmparatoru Birinci Nikola'nın İngiliz elçisi Sör Hamilton Saymour'a teklif etmiş olduğu program, gerçekleşmiş oluyor. Halbuki o devirde bu teklif Kırım Savaşının patlak vermesine sebep olmuştu.

Perşembe, 19 Kasım 1914 — Vistül ile Varta arasında, Varşova'dan yüz kilometre mesafede, Rusların Silizna üzerine ilerlemelerini durdurmak amaciyle Almanlar şiddetli bir taarruza geçmişler, Ruslar da galiba kötü bir darbe yiyerek otuz bin nefer kadar kayba uğramışlar. Daha güneyde, Lodj bölgesinde büyük bir meydan muharebesi olacakmış.

Saray Teşrifat Nazırı, İmparatorun beni öbür gün, cumartesi günü, Çarskoie Selo meydanında kabul buyuracağını haber verdi.

Cuma, 20 Kasım 1914 — Bulgaristanın yeni Petersburg elçisi Macarof bugün öğleden sonra imparatora itimatnamesini takdim etti.

İmparator, Bulgar Sefirine, Bulgar milleti hakkında beslediği sempatiyi belirttikten sonra kendisine şu sert beyanlarda bulunmuş:

— Hükûmetinizin Sırbistan'a karşı almış olduğu vaziyetin nezdimde pek kötü bir tesir uyandırdığını, bundan bütün milletimin de benim kadar üzülmekte olduğunu sizden gizliyecek değilim. Şayet hükûmetiniz, fırsattan istifade ederek, Sırbistan'a saldıracak olursa ayni günde ben, Slav hükûmetlerinin en büyüğünün hükümdarı sıfatiyle, Bulgaristan'ın Slavlar ailesinin dışında bırakılacağını resmen ilân edeceğim.

★ — ALEKSANDR SARAYINDA :

Cumartesi, 21 Kasım 1914 — Bu sabah Sazanof bana dedi ki:

— İmparator hazretleri biraz sonra, saat dörtte, sizi huzura kabul buyuracaklar. Resmen size vaki olacak beyanları yok ama sizinle başbaşa serbestçe ve açık yürekle görüşmeyi arzu buyuruyorlar. Huzurda uzun müddet alıkonulacağınızı şimdiden haber veriyorum.

Öğleden sonra saat üçü on geçe hususî trenle Carskoie Selo yolunu tuttum.

Carskoie Selo'da istasyondan Aleksandr sarayına kadar katedeceğim mesafe oldukça kısa. Parktan önce geçilen boş meydanda nefîs kubbeli bir orta çağ kilisesi yükselmekte, Feodorovski Sobor mâbedi. Bu mâbet imparatoriçe hazretlerinin sık sık devam ettikleri ve hutbe dinledikleri küçük kiliselerden biri imiş.

Aleksandr sarayı da samimî ve mahrem görünüşü ile karşıma çıktı. Teşrifat asgarî haddine indirilmiş. Refakatimde Evrefinof'la küçük üniformasını giymiş bir saray hademesi ve Çariçe Elizabet zamanından kalma şatafatlı ve çeşitli renkteki kıyafeti ve külâhı ile bir mâbeyinciden başka kimsecikler yoktu. Sarayın kabul dairelerinden sonra imparatoriçenin hususî dairelerinden geçtik, sonra hükümdarın hususî dairelerine kadar uzanan bir koridor boyunca elinde çay tepsisi bulunan gayet sâde kıyafetli bir saray hademesinden başka hiç bir kimseye rastlamadık. Biraz ileride hükümdarların çocuklarının dairelerine çıkan dahilî küçük bir merdiven vardı. Biz ilerlerken merdivenin üst kısmındaki sahanlıkta bir kadın oda hizmetçisinin görünmesiyle kaybolması bir oldu. Bu koridorun nihayetinde, nöbetçi yaver hassaların bulundukları son bir salon daha vardı. Bu salona girdik ve burada bir dakika bile bekletilmeden, imparatorun perdedarı, rengârenk elbiseli Habeş hademe kapıyı açıp bir kenara çekildi, ben de huzura girdim.

İmparator beni, kendisine has tevecchükâr nezaket ve çekingenlikle kabul buyurdular. İçinde bulunduğumuz daire

orta boyu gelmekte ve tek pencereli idi. İçindeki eşya da rahat ettirici şekilde fakat sade idi: Koyu renkli kanapeler, Acem halısı ile örtülmüş bir divan, bir yazı masası, derin bir dikkat ve itina ile yerleştirilmiş dosyaları havi bir raf, üzerinde haritalar bulunan bir masa daha ve üstünde aile resimleri bulunan alçak bir kitaplık.

Mutadı olduğu üzere imparator ilk kelimeleri biraz tereddüt ederek fakat büyük bir nezaket ve iltifat izleri taşıyan cümlelerle söze başladı, konuşmaya devam ederken de yavaş yavaş açıldı:

★ — İBRET VERİCİ BİR GÖRÜŞME

— Evvelâ şöyle rahat rahat oturup yerleşelim, çünkü sizi uzun müddet alıkoyacağım; rica ederim, şu koltuğa oturun; aramızdaki şu sigara masasiyle daha da rahat ederiz. İşte sigaralar, Türk sigaraları da şurada. Bunları yeni düşmanım Türk sultanı göndermiş olduğundan içmemem lâzım ama doğrusu nefis şeyler... Fazla olarak başka sigaralarım da yok. Müsaade edin de haritalarımı da alayım... Tamam... Şimdi görüşmeğe başlayalım.

Sigarasını yakıp bana da ateş ikram ettikten sonra doğrudan doğruya mevzua girdi:

— Sizinle son görüşmemizin üstünden geçen üç ay içinde önemli olaylara şahit olduk. Övülmeye değer Fransız ordusuyla sevgili ordum bugüne kadar öyle kıymet örnekleri verdiler ki zafer artık yakasını elimizden kurtaramaz... Şüphesiz harbin bundan sonra da bizlere yükleyeceği fedakârlıkların, ıstırapların enginliği alanında kendimi hayale kaptırmıyorum ama Avusturya ve Almanya bizden barış istedikleri vakit neler yapmaya mecbur olacağımızı şimdiden tâyin ve tesbit etmek için aramızda görüşüp anlaşmamız hakkımız hattâ vazifemizdir sanıyorum. Şu noktayı kabul edin ki Almanya'nın askerî kudreti henüz korku verecek bir durumda iken, yâni tamamiyle bitkin bir hale gelmeden müzakereye girişmek menfaati icaplarındandır. Bu itibarla Avusturya ve Almanya barış istemek için bize başvurdukları takdirde ne yapacağız?..

— Ortada esaslı bir mesele var, cevabını verdim. Acaba barış müzakere mi olunacak, yoksa barışı zorla kabul ettirmek mecburiyetinde mi kalacağız? Ne kadar mülâyim ve mutedil davranırsak davranalım Avusturya ve Almanya'dan hiç şüphesiz istemek zorunda kalacağımız garantiler ve tazminat o mahiyette olacaktır ki, bu iki hükûmet tam mânasiyle bitkin bir hale gelip aman dilemedikçe bunları kabul etmelerine imkân ve ihtimal tasavvur olunamaz.

— Ben de bu kanaatteyim. Biz barışı zorla kabul ettirmek mecburiyetindeyiz ve ben de Cermen İmparatorluklarının ezilip perişan olacakları âna kadar harbe devam etmek azmindeyim. Yalnız barış şartlarının bizler, üç büyük devlet, Fransa, İngiltere ve Rusya arasında, yalnız bu üç devlet arasında görüşülüp kararlaştırılmış olmasının gerektiğini bilhassa arzu ediyorum. Binaenaleyh kongre yok, tavassut yok. Vakit ve zamanı geldi mi Almanya ve Avusturya'ya barış şartlarımızı dikte edeceğiz.

— Umumî barış şartlarının neler olabileceği hakkındaki mütalâat-ı şahaneniz nelerdir majeste?

★ — ERMENİLER VE ÇAR :

Bir müddet dalgın dalgın düşündükten sonra imparator söze şöyle devam etti:

— Her şeyden evvel Alman militarizmini yok etmemiz icabediyor. Bu suretle Almanyanın bize kırk yıldan beri yaşatmış olduğu kâbus ortadan kaldırılmış olur. Alman milletinin elinden bir intikam harbi imkânlarını almak lâzım. Şayet kendimizi merhamet duygusuna kaptıracak olursak çok geçmeden yeni bir harble karşılaşmış oluruz. Barışın ana esas ve şartlarına gelince, Fransa ve İngilterenin hususî menfaatlerine uygun olarak ileri sürecekleri şartların hepsini şimdiden kabul ettiğimi size söyleyebilirim.

— Bu beyanlardan dolayı majestelerine şükran ve minnetlerimi arz ederim. Fransa hükûmetinin de, imparatorluk hükûmetinin arzularını pek büyük bir sempati ile karşılayacağından eminim.

— Bu da beni bütün düşüncelerimi size tevdie teşvik ve teşci ediyor. Ancak sizinle şahsî düşüncelerime dayanarak görüştüğümü bildiriyorum. Zira nazırlarımın ve generallerimin fikirlerini almadan böyle meseleler hakkında kesin hüküm ve kararlar vermek istemem...

Oturmakta olduğu koltuğu benimki-

Savaşla beraber, Karadeniz Boğazında, muhtemel bir Rus çıkarmasına karşı mevzi tutan birliklerimizden birisi.
(Ruslar cesaret edemediler, müttefikleri Çanakkale Boğazında şanslarını denediler. Netice malûm...)

ne daha ziyade yaklaştırdı, aramızdaki sigara masasının üstüne bir harita yaydı, bir sigara daha yaktı ve daha candan, daha samimî bir eda ile sözlerine şöyle devam etti:

— Rusya'nın harbden ummakta haklı bulunduğu ve adem-i tahakkuku takdirinde de Rus milletinin kendisine kabul ettirdiğim engin fedakârlıkları anlayamamakta mazur sayılabileceği barış şartlarını ben şahsen bakın nasıl tasavvur ediyorum: Doğu Prusya da Almanya da bir hudut tashihi kabul etmelidir. Erkânıharbiyem bu hudut tashihinin Vistül nehrinin ağızlarına kadar uzatılması fikrindedir ama ben bunu biraz mübalâğalı buluyorum, bu meseleyi yeniden inceliyeceğim. Poznanya ile belki de Silizya'nın bir kısmı yeniden teşkil olunacak Lehistan için elzem olacaktır. Galiçya ve Bukovinanın güney kısmı Rusya'nın tabiî hudutlarını olan Karpat dağlarına ulaşmasına yardım edecektir...

Anadolu'da tabiî Ermenilerle meşgul olmak zorunda kalacağım: Ermenileri Türk boyunduruğu altında yeniden bırakmama imkân yoktur. Ermenistan'ı Rusyaya ilhak mecburiyetinde mi kalacağım? Bu ilhakı ancak Ermenilerin kesin istekleri üzerine yapabilirim. Aksi takdirde kendilerine müstakil bir rejim kurarım. Nihayet İmparatorluğuma boğazlardan geçiş serbestisini sağlamak zorunda kalacağım...

★ — **İSTANBUL, BOĞAZLAR VE ÇAR...**

İmparator bu sözleri söyledikten sonra kendilerinin fikirlerini izaha zorladım, devam buyurdular:

— Bu hususta fikirleri henüz tesbit edilmiş olmaktan uzaktırlar. Mesele o kadar ehemmiyetli ki!... Buna rağmen iki mesele var ki daima fikrimi zorlayıp durmaktadır: Evvelâ Türkler Avrupa'dan mutlaka kovulmalıdırlar; ikincisi de İstanbul, enternasyonal rejime tâbi serbest bir şehir haline getirilmelidir. Şüphe yok ki müslümanlar, mâbetlerinin ve kabristanlarının saygıya mazhar olacakları hakkında gereken bütün teminata sahip bulunacaklardır. Kuzey Trakya, Enez - Midye hattına kadar, Bulgaristana bahşolunacaktır. Bu hattan itibaren arta kalan kısmı sahile kadar, İstanbul civarı müstesna olmak üzere, Rusya'ya tevdi edilecektir.

Gelecek Sayıda:

★ — **Çar, Harb sonrası Rus siyasetini açıklıyor.**

★ — **Ortada müstakil bir Osmanlı Türkiyesi yoktur.**

Bu Kimdir ?

HÂFIZANIZI VE GÖZLERİNİZİ HAKEM YAPARAK CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yandaki klişedeki zat, İmparatorluğumuzun son devrinde adsız himmeti ile büyük ve şerefli bir mücadelenin sahibidir. Burada bir boksör kılığı ile, Malta Adasındaki esaret hayatında gözüküyor. Bir yumrukta, dev gibi bir İngiliz boksörünü, bir daha ringe çıkamıyacak hale getirmesi, o buhran günlerinde İngiliz basınını meşgul etmiş, şahsiyetinden bahse yeni bir vesile olmuştu. Meşhur İngiliz casusu Lavrens hâtıratında kendisinden «yenilmez Türk» olarak bahseder. İmparatorluğumuzun son çeyrek yüz yılında en mânalı ve büyük gayeli gizli teşkilâtını kurdu ve 1964 yılı Nisanında, sessiz sedasız, hayattan çekildi.

Lûtfen hafızanızı hakem yaparak cevap veriniz :

Bu Kimdir ?

NOT :

Yedinci sayımızdaki (BU KİMDİR?) sahifemizdeki kalpaklı zat, Millî Mücadele ve Cumhuriyet devrinin en kıdemli Millî Müdafaa Vekili ve Büyük Millet Meclisi Reisi sayın Kâzım Özalp'tır.

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 8 —

★ — **GABİR HANIN ÖLÜMÜ :**

Bu savaşın asıl sebebi olan Gabir Han, elli bin kişilik seçme ordusuyla Otrar kalesine kapanmıştı. Otrar'ı çeviren Moğol ordusunun başında Oktay Kaan ile Çağatay Han vardı. Mehmet Töküş, Otrar'ın savunmasına, on bin seçkin atlıyı da Karaca Han komutasında yardımcı olarak göndermişti. Cengizin iki oğlu Otrar'ı beş ay kuşattılar. Karaca Han, Gabir Han'a Moğollara karşı koymanın mümkün olmadığını söyliyerek teslim olmalarını söyledi. Amma Gabir Han bütün bu olayların gerçek sebebinin kendisi olduğunu bildiğinden savaşa devam etti. Bunun üzerine Karaca Han, gelip Oktay Kaan'a teslim oldu. Oktay Kaan ona dedi ki: **«—Sen ki kendi Hanına ve ulusuna faydalı değilsin, bize nice yararlı olursun?»** Onu astırdı.

Gabir Han, yirmi bin kişisi ile Erk'e **(hisara)** kapanmıştı. Her gün gündüzleri çıkar, dövüşür, geceleri kalesine kapanırdı. Öyle yiğitlikler yaptı ki, Moğollar da kendisini alkışlar oldular. Cengiz Han iki oğluna ya Otrar'ı öküz ayı içinde almalarını, ya ölmelerini bildirince, günün, gecenin yirmi dört saatinde on üç gün savaş oldu. Gabir Hanın yanında hiç kimsesi kalmamıştı. Nihayet hisar, Moğolların eline düştü. Gabir Han, yanında iki kalbi pek at arkadaşı, bir yüksek duvarın üstüne çıktı, oku bitinceyedek kullandı, duvarın altına gelen Moğollar canına sağlık verdiler, hayır dedi, dövüşe dövüşe öldü.

Artık bu zaferden sonra, bütün dünya; sözde, şiirde, sanatta, Türk - Moğol kişilerini ve başarılarını konuşacaktır. Bu devre, üç asır, kudretinden zerre kaybetmeden devam edecektir. Yukarıdaki klişede, Babür'le haşmet devresine giren Hindistandaki Türk - Moğol İmparatorluğu hayatını minyatürle işliyen Hanlar Töresi albümünde, Sultanı ve nedimelerini görüyoruz. Minyatürü bir güzel sanat hüviyetine sokan da, elbetteki, yaşamada yerleşen bu haşmetti.
(Aradan yüzyıllar geçti: Bugün o diyarlarda yabancı gözlerde hayranlık uyandıran hâlâ o devirlerden kalabilenlerdir.)

Otrar'ın, Moğolların eline geçmesiyle Harzemşahlar ülkesi ile Cengiz orduları arasındaki kesin sonuçlu savaşlar başlamıştı ki, bunlar, Müslüman acunun Moğol - Türk akını ile kucaklaşmasına yol açacaktı.

★ — **CUCİ HANIN CÜND ÜZERİNE YÜRÜYÜŞÜ :**

Otrar'ı alan Cuci Han, Suknak kalesini aldı ve Astaş'ın üzerine yürüdü. Astaş, Mo-

ğul ordusuna karşı şiddetli bir mukavemet gösterdi. Buraya, Hasan Hacıyı elçi olarak gönderen Han, eğer amân dilerlerse canlarının ve mallarının korunacağını bildirdi. Astaş halkı şöyle dediler: «— **Biz Harzemşâhın gününde sağlık ve genlik içinde idik. Şimdi onun bayrağı adına dövüşmezsek yüreğimize ve Tanrımıza ne deriz?»**

Vuruştular ve hepsi öldüler...

Özkend'e gelen Cuci Han'ı şehrin büyükleri karşıladı. Dediler ki: «— **Sizin önünüzde durulmaz. Demek ki siz, Tanrının iznine sahipsiniz. Bizim Hanımız kendi kişiliğini yurdunun niteliğinden özge tuttu, bu yoldan gidene Allah dirlik vermez. İşte anahtarlar, işte canımız, işte malımız. Can Allah lûtfu, mal alın teri. İkisi de bize gerek. Size de bunları bağışlama gerek.»**

Han bu sözleri beğendi, sanat ehlini yanına kattı, toprakcılara dirlik verdi, Özkend yerinde kaldı. Cünd üzerine döndü, burada da kanlı savaşlar oldu. Amma Moğul ordusu önünde dayanabilmek çetindi. Bir gün bir gece savaştan sonra kale Moğulların eline geçti. Cuci Han buraya, önceleri Harzemşâha elçi olarak gönderilen Buharalı Ali Hocayı vali yaptı.

★ — HOÇENT'İN DAYANIŞI VE KAHRAMAN TİMUR MELİK :

Cengiz Han Alak Noyan'la Söktü Bogayı Fenaket ve Hocend taraflarına seçkin otuz bin atlı ile göndermişti. Fenaket amân diledi. Amma Hocend'de komutan ve ilbay olan Timur Melik öyle bir yiğit idi ki, eşi ve benzeri o gökyüzünü kararan Moğul ordusunda da yoktu. Onunla ne Rüstem, ne İsfendiyâr gibi İran'ın ancak hayâllerde yaşamış yiğitleri boy ölçüşemezdi. Timur Melik Hocend suyunun çevresi ağaçlık olan adasında öyle bir kale yapmıştı ki, ancak Tanrının buyruğunu güç olarak almış bir ordu o duvarların eteğine erişebilirdi. Timur bu kaleye bin yiğitle kapandı. Yanına aldığı erlere şöyle dedi:

«— Çevredeki türküleri dinleyin. Cümle acun yiğitliği söyler. Bu candan vaz geçmeyince yiğitlik masal olur. Bir kişi dilerse hem rahatlıkla yaşayayım, hem yatakta öleyim hem er meydanında adım duyulsun. Bu nice olur? Tanrı bizi bugünler için yarattı. Eğer yüreğinde korku olan varsa işte ardında saklanacak dağlar varın gidin. Yok eğer yüreğinizdeki erlik kanını gerekirse bu yurt için armağan edecek kadar güçlü iseniz, gelin beraber kaderi paylaşalım.»

İçlerinden sekiz kişi ayrıldı, dokuz yüz ikisi kaldı. Dedem anlatır ki, gidenler yerine sekiz kadın kişi geldiğini duymuş. Gelenler: «— **Bunlar er kişinin ayıbı. Biz er kişilerde bu yüz karası varken nasıl karılık ederiz? Barı bizim kanımız aka da ayıbın karası silinse»** demişler.

Timur Melik, Alak Noyanla Söktü Bogaya haber iletti: «— **Buradakiler canlarından geçtiler. Uğrulukla mutlu olunmaz. Burası bizim öz yurdumuz. Bizi ancak buranın havası yaşatır. Harzemşâh fenalık etti ise Tanrı onun günahlarını yurdunun çoğunu elinden alarak verdi. Kötülüğe ön olmak yiğitlik şânından değildir. Varın, gidin, boşuna kan dökmiyelim. Bu söz korkunun değil ak-**

KÂDER BİRLİĞİ

Ünü, yaşadığı yıllarda acunu tutan büyük bilgin, Hiyveli Şeyh Ömer'in oğlu Şeyh Necmüddin Kübrâ, Urgenç kuşatıldığı günlerde orada idi. Cengiz Han, kendisine haber iletti:

«— Dirliği ve baysallığı bizim için de gönül rahatıdır. At ayağı altında kalırsa içimiz yanar. Ona yol açık... Varsın, dilediği yere gitsin. İsterse aramıza gelsin, değerli konuğumuz olsun.»

Şeyh Necmüddin Kübrâ karşılık verdi:

«— Tek değilim. Ailem var.»

«— On kişi ile çık...»

«— Daha çok...»

«— Yüz kişi ile çık...»

«— Daha çok...»

«— Bin kişi ile, beş bin kişi ile çık... İyi bildiklerini yanına al, çevrene kat. At ayağı altında ezilmiyesiniz.»

«— Ben, bütün bu şehir halkını iyi bildiğim için, onları iyiliğe yöneteceğimden umutlu olduğum için aralarında idim. Ben ki adım bilgine çıkmıştır, Allah bize iyiliği anlatmak, kötülüklerden uzak kalmanın yollarını bu günahsız halka öğretmek ödevini verdi. Bizi buna lâyık gördü. Eğer onlar fenalıklar içinde iseler asıl günah bizim... Ben onlarla bugüne kadar iyilikleri de, güzel günleri de paylaştım. Şimdi onları bu aşılmaz felâketle başbaşa yalnız nasıl bırakabilirim, Allahın dediği olur.»

* * *

Hiç bir kuvvet, Necmüddin Kübrâ'yı Urgenç halkının kaderinden ayıramadı. Moğul atlıları şehrin varoşlarına girerken o da eline kılıncını aldı, dövüşe dövüşe öldü.

Harzemşâhlar Devletinin son günlerinde kadın nüfuzu: Sultan Mehmet Töküş'ün karısı Türkân Hatun, Mavera-ün-Nehr'in Moğolların eline geçmesine başlıca sebep olan Gabir Han'a, Buhara Emîrliği tâcını giydiriyor.

(Orta-Asya'dan Ön-Asya'ya kadar uzanan o geniş ve verimli toprakların üzerinde haşmet ve kudreti ile yenilmez ve yıkılmaz sanılan Harzemşâhlar Devleti, içinden çöken ve bu yıkılışı dışa göstermiyen her benzeri gibi, yeni ve düzenli bir kardeş kuvvetin baskısı altında sarsılacak ve inanılmaz bir zaman kısalığı içinde dünya haritasından silinecekti.)

lın sözü...» dedi. Alak Noyan bu sözü karşıladı: **«— Yüce Tanrı yer yüzünde iki ulu hakanı çok görür. Birisi yeter. Acunun dirliği için buyrultunun tek dudakdan çıkması gerek. O da bilir ki bu Türk töresidir. Tanrı acunun egemenliğini kime bağışladıysa o kalır, öteki gider.»**

Timur Melik on iki gemi yaptırmıştı. Bunların üzerine zırh geçirtmişti. Zırhların üzeri de örtülü idi. Onlara ok ve tüfek geçmezdi. Yiğitler içinden dışardakilere ok ve tüfek atarlardı. Moğullar bu savunmayı görünce şaşırdılar. Gemiler her gün çıkar, iki kıyıyı altüst eder, sonra yerlerine dönerlerdi. Alak Noyan başka çâre bulamayınca, elli bin Tacik esirine taş ve kesek (toprak) taşıttırıp ırmağı doldurttular.

Timur Melik yenileceğini anlayınca bir gece bütün eşyasını, mallarını savaş avadanlıklarını yetmiş gemiye yükledi, kendisi de bin yiğiti ile zırhlı on iki gemisine bindi, nehir boyunca yürümiye başladı. Bunu gören Alak Noyan, en seçkin askeriyle suyun iki tarafında yer alıp vuruşa başladı. Suyun bitimine yaklaştıklarında Fenaket beldesi vardı. Moğullar buraya, gemilerin geçmemesi için kalın zincirler germişlerdi. Timur Melik, elinde keskin baltası bu kalın zincire öyle bir vuruş vurdu ki, iki halka çözüldü, gemiler geçti. Fakat Cengiz Hanın askeri peşini bırakmadı. Timur Melik yıldırım gibi çöle daldı, lâkin yine ardından Moğullar geliyordu. Kuş uçmaz, kervan geçmez tenhalıklarda savaşa savaşa Harzem'e eriştı. Yanındaki bin kişiden yedi kişi kalmışlardı. Sultan Mehmet onu bağrına bastı, ağladı. Amma o yiğit gerçeği söyledi:

«— Han.. Han... Bu gözyaşı şimdi ne eder? Gerek o ki, Allahın buyruklarını ve baysallık emrini yerine getirmek gerekti. Şimdi o koca ülkede baykuşlar öter. Kan kokusu havayı bozdu. Pınarlar insan kanından kırmızı akar. Bunların bir hesap günü gelecek. Hem kendine yazık ettin, hem de günahsız halka...»

Yanına asker aldı, geri döndü. Hocend'e

kılık değiştirip girdi, Moğulların ilbayını silâh oyununda öldürdü. Görenler anladılar ki bu Timur Meliktir. Atının ardından yetişen yoktu. Şam'a geldi. Üç yıl dua ile kendini Tanrı'ya adadı. Sonra yine öz ülkesinin özlemine dayanamadı, yola düştü. Cengiz Han Hocend'e oğlu Okeday Kaan'ı ilbay yapmıştı. Okeday Kaan Timur Melik'in yiğitliğine vurgundu. Diledi ki ondan ırkdaşları için iyilik istiye. Bu niyetle yolda iken Kadkan Noyan'a rastladı. O, savaş sırasında Kadkan Noyan'ın bir gözünü kör etmişti. Timur Melik'i tanıdı:

«— Senden bir göz alacağım var..» dedi. O da: **«— Ben de senden o uçsuz bucaksız ovaları dolduran mutlu insanları alacaklıyım. Hangimiz haklı isek er meydanında belli olur. Belinde kılınç var. Bende de öyle. Senin ardında bir ordu, benim de yalnız özge canım var. Davran..»** dedi. Moğul Beyi: **«— Orcan.. Orcan..»** savaş seslenişi ile kılıncını çekti, artık kocamış ve yorgun Timur Melik, bu genç Noyan'ın karşısında yine yiğitliğinin yüceliğini gösterdi, onu iki vuruşta ikiye biçti, yerini alan yedi Moğol nokerini ardı ardına yere serdi, sonra ölümü aradı: **«— Oğrular, oğrular... Yurdumuzu çaldınız!.. Sizin Hanınız nice adam ki karşımda kılınç oynatmaz? İşte er meydanı...»** diye bağırdı. Alak Noyan ona yalvardı:

«— Timur Melik.. Yalvarırım, Han'a kem söz etme. Bizim yasamızı bilirsin. Han'a kem söz edenin sağ kalması bu tende canın uçmasıyla olur. Biz çokluğuz. Sen tek kişisin. Burada bizim konuğumuz ol. Geçmişi unut. İşte damarlarımızda aynı kan dolaşır. Etme, eyleme..» dedi. Amma Timur Melik ölümü göze almıştı. Bu dünyadan ayrılmanın özlemi içinde idi. Alak Noyan'ı dinlemedi: **«— Yurt elden gittikten, gözler dostları kaybettikten sonra dünya neye yarar? Ben her gün ayrı ölürüm. Adağım var ki sizin kargınızla öleyim. Gerçekleri yürekte saklanan bir acun karanlık olur. İşte derim ki, Hanınız oğruların başı.. Yoksa ne işiniz var burada?»**

Bu sırada bir ok tınladı ve yiğitler yiğiti Timur Melik'in kalbini deldi. Bu oku, Kadkan Noyan'ın at oğlanı atmıştı. Cengiz Han, Timur Melik'in kahramanlığına hayrandı. Ona bir künbet yaptırdı ve oraya gömdüler.

★ — **SEMERKAND ÖNÜNDE YERİN OYNADIĞI SAVAŞLAR :**

Cengiz Han, bütün Noyanlarına Semerkand önünde toplanmalarını buyruk etti. Çünkü Sultan Mehmet Töküş Semerkand önünde on kere yüz binlik bir ordu hazırlamıştı ki, bu savaş Harzem ülkesinin kaderini belli edecekti. Cengiz Han da bunu bildiği için bütün gücünü Semerkand savaşı için bir araya topladı. Kendisine haber gelmişti ki, Sultan Mehmet Bey'lerine eğer zafere ererse mülkünü bölmeyi adamış. Semerkande can veren suyun adı Zerefşân'dı. Bu, acemce bir deyimdi: Zer altun demekti, efşân da saçan... Gerçekten bu su, Semerkand'e altun saçardı. Semerkand ve çevresi, dünyanın bin'bir azığının anbarı idi.

Sultan Mehmet Töküş'ün ordusu, Semerkand'i, son dayanak olduğunu bilmenin gerçeği içinde savundu: Üç gün ardı ardına kaleden çıkıp Cengiz'in ordusuyla cenge tutuştular. Öylecesine adam öldü ki, son nefesini vermemiş cesedleri üst üste yığıp barınak yaptılar ve ardında savaştılar.

Neylenir ki bu aklın başa gelişi, zamanı geçmiş toparlanma idi: Cengiz Han'ın ordusu dünyayı ele geçirmenin ülküsü ile yıllardır hazırlıklı idi. Oysa ki Harzemşâhların yiğitleri başsız ve düzensiz idiler. Yedinci gün, Harzemşâhların kaleden dışa çıkmıya güçleri kalmadı. Akşama doğru Semerkand'in Şeyhülislâmı ile Kadısı gelip Cengiz Han'dan amân dilediler. Han onlara güler yüz gösterdi. Şehrin kapıları açıldı. Fakat kaledekiler teslim olmuyorlardı. Başlarında Alp Han vardı. Onbin yiğitle daha ondokuz gün Cengiz'in göz almaz ordularını durdurdu. Öyle yiğitlikler yarattı ki Cengiz'in gözleri yaşardı. Oğullarına dedi ki:

«— Dünya kötü.. Dünya akılsızların elinde yanıyor, yıkılıyor, göz yaşı döküyor. Ben bu Sultan Mehmed'e oğlum ol, bu acun ikimize de yeter dedim, beni dinlemedi. Çevresindeki kötü kişilerin sözlerine kulak verdi. İşte onun kafasızlığı ile Alp Han gibi yiğitler can veriyor. Oysa ki hepimizin kanı aynı, töresi bir, düzeni bir... Biz böylece birbirimizle boğuşursak bundan düşmanlar faydalanır. Gözünüzü açın. Böyle çıkmaz yola düşmeyin. Geleceklerin lâneti ile toprak altı size dar gelir.»

Kadı ve Şeyhülislâm elli bin ailenin hayatını bağışlattılar. Harzemşâhların ordusu ise dövüşe dövüşe eridi, kimseler kalmadı.

* * *

Ebul'gazi Bahadır Han'ı dinlemiye devam edeceğiz

SON FOTOĞRAFI **Yukarıdaki fotoğraf, Hamidiye Kahramanı, Millî Mücadelenin unutulmaz Başvekili rahmetli Hüseyin Rauf Orbay'ın son klişesidir. Cihangir'deki mütevazı kira apartmanında, daima aziz hemşirem diye hitap ettiği vefakâr ve faziletli kızkardeşi Safiye Hanımefendi ile beraber gösteriyor. Geçmiş yılların o levendendâm Rauf Kaptan'ını hatırlıyanlar için bu robdöşambrlı ak saçlı zat kadar, ZAMAN denilen büyük kuvvetin çehrede ve bedendeki tesirlerini anlatan başkaca isbata lüzum var mıdır?**

(Bu görünüş içinde ruhu ve hafızası öylecesine canlı ve mağrur, öylecesine vekarlı ve yeterli idi ki, bir Yakın Tarih ziyafeti olan sohbetlerinde saatler, dakika hızıyla geçerdi)

SON SOHBETİNDE ANLATTIKLARI

★ — **SENELER, BİR İNSANIN BEDENİ ve RUHU :**

Son on yılda, ne zaman rahmetli Rauf Orbay'ı ziyaret etsem, hafızamda Şirâzlı Hafız'ın şu berceste vecizesi canlanırdı: «— **Ey zaman!.. Bilirim ki sen mermeri de eğer, oyarsın. Senin yıpratamadığın sadece mefkûre istihkâmına çekilmiş insan kalbidir. Olgunlaşmış baş içinde açan bu gülü Azrail koklasa can bağışlar amma bu, aşınmaz ruhun sahibine haksızlık olur. Çünkü insan hayatı bir bestedir ki, ardından söylendiği zaman o insan yaşamış sayılır. Yoksa ademoğlunun ottan ne farkı vardır?**»

Rauf Orbay'ın gençliğinde güzel bir yüzü, levend bir endamı olduğunu yaşıtları anlattıkları kadar, 1925 sonuna kadar olan resimleri de isbat eder. 1925 le 1935 arası on hicran ve gurbet yılı, Hamidiye Kahramanının ruhunu tahrib edebilmenin zâlim ve acı deneme devridir. Millî Mücadelenin unutulmaz Başvekili, bu ülkenin asıl düşmanı olan iftira ve tezvirin darbelerinin erişemiyeceği insanlar olduğunu isbat etmek istercesine bu saldırışlara üstten ve istiğna ile baktı: İstiklâl Mahkemesine gönderdiği mektupta ne ise, Halk Fırkasının içinde kendisine tahammül edemiyen **sonradan gelme**'lerin çelmelerine karşı verdiği o medenî cesaretin âbidesi olan cevabda da, **Hamidiyenin devamı** vardır: Doğru ve vatan hayrına olduğuna i-

Gazi ve Lâtife Hanım

Son sohbetimizde, odasını süsleyen ve zaman zaman gözlerini üzerlerine çevirdiği hâtıra-fotoğraflardan birisi de, Gazi'yi Lâtife Hanımefendi ile beraber gösteriyordu. Altta, Mustafa Kemal'in el yazılı ithafı ne samimî, ne gönüldendi...

Söz, Lâtife Hanımefendi ile Gazi Mustafa Kemal'in evlilik hayatına intikal etmişti. Orbay dedi ki:

«— Gazi, bir rahatsızlık geçirmişti. Kalbinden mustaripti. Lâtife Hanımefendi, öyle şefkatli ve bilgili bir alâka göstermişti ki hayran kalmıştık. Malûmatlı, asil, mükemmel bir Türk kızı idi. Mustafa Kemal'i bizim gibi sevenler ve ona dost olanlar, bu izdivacın, bu büyük insanın hayatını daha mazbut ve huzurlu bir devreye sokacağı kanaatiyle ümidli ve mes'ut idik.

Fakat Gazi'yi, böyle mazbut bir aile hayatının dışında görmek istiyenler de vardı. Lâtife Hanımın yaşı ve tecrübesi, mizâcı ve karakteri, onlarla, onların seviyesine inerek mücadeleye müsait değildi. Karşı taraf, Lâtife Hanımın ikaz ve müdahalelerini, Gazi nezdinde maharetle yanlış ve kasıdlı tefsirlere tâbi tuttular. Hattâ kendisine telmih yollu Hurrem Sultan diyenler de oldu.

Böyledir bu işler.. İnsanlar, muayyen mevkilerden sonra ve bazı şartlar içinde, en basit vatandaşların hakkı olan karar ve tercihleri de kaybederler. Halbuki dışarıdan, aynı insanların kudret ve nüfuzları sonsuz sayılır.»

Sonra, her zaman en samimî ve tertemiz duygularını, hiçbir kırgınlık zerresi olmadan ifadelediği ve kısaca PAŞA dediği Gazi için içini çekerek şu «hükmü» nü tekrarladı:

«— Pek kimse bilmez amma ben söyliyebilirim: Halbuki aslında Gazi, bir aile hayatı hasreti içinde idi ve mükemmel bir aile reisi olarak mes'ut ve bahtiyâr olabilirdi.»

nandığı yolda şart aramamak Rauf Kaptanın şiarı idi: Gerçek bir Müslüman olarak, Allahının huzuruna bu yüz akı ile çıkabilmiş asrımızın mahdud bahtiyârları arasındadır.

Artık, kesin olarak **köşesine** çekildiği son dört yılı, sadece, hakikatleri hiçbir politika yolunda sömürmiyeceklerine inandığı **eski dostları**'yla geçiyordu. Türkiyemiz, vefasızlıklar ve unutuşlar ülkesidir. Bunu çok iyi biliyor, fakat yaşadığı devre ve nesle hiç de yüzakı getirmiyen bu gerçeğin belirtilerini vermiş olmaktan uzak kalıyordu: Çeşitli maksadlarla arandığı zaman, şeklî bir mazeret olan **sıhhî durumu**, sohbetlerinden zevk aldığı insanlar önünde hiç de mazeret değildi: Bilâkis günlerin getirdiği duyguları, o emsalsiz tecrübe ve hâtıra süzgecinden geçirerek öylecesine izahı vardı ki hayran olmamak elden gelmezdi: Çözülmemiş, bilmeceleşmiş vatan dâvalarını bir iki cümle ile ışığa itivermesi karşısında böyle bir kafa'nın hâlâ yurt mevzularına yön verme kudreti içinde neden mesuliyet ve karar mevkiinde olmadığı sorusu bir ân zihnimizde dolaşır, sonra sualime kendi mantığım içinde cevab bulurdum:

«— Neden hayâl etmeli? Rauf Orbay'ın hizmet şartları bizden devirler ve nesiller ötede... Kuvay-ı Milliyye Ruhu'nun terkib ettiği bu insanlar ve onların bedenleri ve kafaları bugün için sadece erişilmez bir tatlı rüyâ!.. Onları, lâyık bir idrâke bâkir kıymetler olarak muhafaza edelim ve hiç olmazsa israf etmeyelim...»

★ — «İŞE YENİDEN BAŞLAMAK!..»

Cihangirdeki mütevazi kira apartman dairesinin oturma odası olarak kullandığı köşesinden Dolmabahçe önleri ve ardında Selimiye kışlası silueti gözükürdü. Hastalığı sebebiyle son aylarda daha çok oturmayı tercih ediyordu. Anlatırken gözleri önündeki hâkim deniz manzarasına dalardı. En çok korktuğu, halk efkârının ve vatandaş kalblerinin siyasî inançların ayırdığı ve kinle, düşmanlık duygularıyla barikatlaşmış kamplara bölünmesi idi. Ölümünden üç hafta önceki son sohbette şöyle demişti:

«— Şartlar Türkiyeyi süratle yeni bir Millî Mücadeleye doğru itmektedir. İşe yeniden başlamak icabettiği zaman asıl aranacak olan mekfûre ve onun noksansız ve eksiksiz olan tarifidir. Biz Millî Mücadelede görünürdeki şartların nâmüsaitliğine rağmen

ruhta ve gayede bir tamamiyetin imkânına sahip idik. O kadar elverişsiz ve menfî şartlar içinden gayemize varabilmek için muhtaç olduğumuz müesseseleri ve şartları, işte bu mefkûre muayyeniyeti yarattı. Bugün için en büyük endişe, dertlerin halledilmesi bahsindeki görüş ayrılıkları arasındaki bünye farklarındadır. Mondros mütarekesini takip eden günlerde, memleketin nabzını yoklamak için Bandırmaya çıkarak, Anadolunun içlerine doğru yolculuğa başlamıştım. Havza'da Mustafa Kemal Paşaya elli altı günde mülâki olabildim. Bugün bu mesafe yirmi dört saatlik kara yoludur. Fakat ben elli altı günün sonunda varabildiğim yerde, aynı düşünen ve bu düşüncesi uğruna gerekirse canını verebilecek insanlar bulabilmiştim. Millî Mücadelenin gayesi, müreffeh ve mes'ut bir vatanı, ahlâk ve fazilet temelleri üzerinde yükseltmekti. Neticesi halkın, bilhassa köylünün saadet ve huzuruna müteveccih olan bütün didinmeleri ve çabalamaları, Millî Mücadelenin kimlerin omuzunda başarıldığını unutmamış bir millet emektarı olarak köşemden daima heyecan ve hattâ minnetle takip ettim.»

★ — MİLLÎ MİSAK NE OLDU?

Mevzu, millî misakın tamamen gerçekleşip gerçekleşmediği mevzuuna intikal ettiği zaman Rauf Orbay şöyle demişti:

«— Amasya Protokolü üzerinde zannediyorum ki lâyıkı gibi bir tetkik yapılmamıştır. Millî Mücadelemizin en dikkatdeğer ve kıymetli vesikalarından birisi olan bu protokole hâkim olan ruhun ölçüleri içinde maddeler tetkik edilirse görülür ki, daha sonra İstanbul Meclis-i Mebusanının tasdik ve kabul ettiği misak-ı milli'nin hudutları bir vuzuha doğru götürülmekle beraber, ırkî, coğrafî, askerî ve bilhassa Osmanlı İmparator-

Hüseyin Rauf Orbay, Deniz Harb Okulu talebesi iken.
(İşte bu delikanlı, Balkan Harbinin binbir faciası içinde yürekler, bir yiğitlik örneği hasreti içinde kıvranırlarken, Yirminci Yüzyıl deniz savaş tarihinde, geçmiş çağların cesaret havası örneğini verecek, devrini tamamlamış Hamidiye'yi, bir kahramanlık destanına sahne yapacaktır.)

luğundan müdevver olan vaziyeti, hakikî çehresiyle ele alan misakı millî, o gün için ikinci derecede gözüken bazı meseleleri, istikbalin basiret ve alâkasına terketmiş, hattâ emanet etmişti. İşte bugün bizi üzen Kıbrıs meselesi dahi, bu, halledilmesi zaferden sonraya bırakılan tip-meseleler'den birisidir: Ne birincisi, ne de sonuncusu... Kıbrıs'a benzer birçok meseleler karşımızdadır ve zamanı geldiğinde belirli menbalar tarafından bizi dertlendiren mevzular olarak ortaya atılacaktır.

Bilirsiniz ki 1950 deki umumî seçimlerde Halk Partisi milletin reyi ile iktidardan düşmüş, Demokrat Parti iktidara gelmişti. Bu, Türkiyenin siyasî hayatında büyük bir hâdi-

OZANIN AĞITI

Vefa, gerçek Türklüğün bölünmez faziletidir. Bugünkü nesil, Rauf Orbay'ı tanımıyordu. Tanıyamaması için elden gelen yapılmıştı: Şahsî ölçüleri ve hayatı ile kurulması arzulanan düzene karşı olan adam **tasfiyesi şart kişi**'dir.

Fakat hafızası ve hükmünü telkinlerin üzerindeki gerçek duygulara bağlayabilenler için Rauf Orbay adı, bir saygı âbidesi olmuştur. Yandaki mısralar, böylecesine düşünebilen ve halk söyleyiş tarzını benimsemiş bir ozan'ımızın yürekten seslenişidir.

ORBAY'ın Ardından

«Hamidiye Kahramânı» ORBAY'ım!
Ne hazîn sefer bu, ne acı hicrân?..
Karardı bak nasıl güneşim, ayım,
Bülbüller gülşende ediyor figan!..

Hâkim olup HIZIR gibi ummâna,
Bildirdin haddini küstah düşmana,
Gelir mi bir eşin bilmem cihâna?
Az görmüş denizler böyle kahraman!..

Diz öperken bizim dünkü seyisler,
Durmuş selâmına TURGUT REİSLER,
Dağılıp ufkundan dumanlar, sisler,
Almış rahat nefes sâyende vatan-..

Haykırır gerçeği mukaddes Hilâl:
«Millî Mücâdele» eşsiz ihtilâl;
KÂZIM KARABEKİR, MUSTAFA KEMÂL,
CEBESOY, ORBAY dört kükremiş arslan!..»

İstanbul, Ankara, Erzurum, Sivas;
Akdeniz misâli tutmaktadır yas,
Dostluk sana hastı, mertlik sana has,
Bulunmaz herkeste sendeki vicdan!..

Akıtsa yeridir kanlı gözyaşı:
Mübârek vatanın toprağı, taşı,
Yaptığın fazîlet, ahlâk savaşı,
Neslimin dilinde destandır, destan!..

Bahriye Nâzırı, Başvekil oldun,
Asılmaz bir kale, bükülmez koldun,
Milletine âşık, yurduna kuldun,
Yetmez mi bir Türk'e bu şeref, bu şan?..

Baş ülkündü: Hak, hürriyet, adâlet;
Olmadın bu yolda kimseye âlet,
Ne hazîn tecellî, ne garip hâlet?
Ettiler senin de dünyânı zindan!..

Nâmerd ile merdi bir tutmavız biz,
Boş sevlerle gönül avutmayız biz,
Müsterih ol, seni unutmavız biz:
Ey şanlı amiral, ey büyük insan!..

ÖCAL der: «Türk için ağlayıp güldün,
Kalblere de hâkim olmayı bildin,
Efendi doğmuştun, efendi öldün.
Rahmet etsin sana HAZRET-İ YEZDAN!..»

F. Cemâl Oğuz ÖCAL

se idi. Türkiye'yi, millet ve devlet olarak bu çapta alâkadar eden her temel meselede, dikkat ve imkânlarını yepyeni mevzulara doğru itmek ve sürüklemek siyasetlerinin değişmez icabı olan bazı devletler ve dış müessir kuvvetler, yeni iktidarın karşısına çetin bir mesele olarak Bulgaristandan zorla hudut dışı edilen on binlerce Türk'ü sınırlarımızdan içeri itiverdiler. Yeni iktidar şaşırmıştı. Yine bir sohbet sırasında zamanın hükümet reisi bana, bu hâdiseyi nasıl karşıladığını sormuştu. Bence hiç de garipsenmiyecek olan bu beklenilmez müdahalenin daha birçok tecellileriyle karşılaşmıya hazırlanmalarını anlatmaya çalıştım. O günden bugüne kadar olup bitenleri böyle bir ölçüden tetkik edersek hükümlerimizdeki hatâ payı azalabilirdi.»

★ — «EVET, AMMA OLAMADI...»

Mademki kanla ve feragatle yuğurulmuş bir Millî Mücadele devri geçirmiştik ve dâvamızı emsalsiz bir zaferle neticelendirmiştik. Neden bu malûm olan hâdiseleri vatanı dertlendiren birer illet olmaktan çıkaramamıştık?

Rahmetli Rauf Orbay şöyle anlattı:

«— Birinci Büyük Millet Meclisindeki hâkim havayı, o günü, o şartları ve o mücadelenin ruhuna girememiş olanlara anlatmak pek güçtür: Aradan devirler geçmiş, zaman ve hâdisat birçok mevzularda hükmünü vermiştir. Bu sebeple rahatça ifade edilebilir ki, eğer Birinci Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar verilmemiş ve İkinci Büyük Millet Meclisi birincisinde muhalefeti temsil eden İkinci Grub ekseriyetiyle kurulmuş olsa idi, başta Lozan sulhü olarak birçok temel hâdiselerin Meclisin tasvibinden geçebilmesi mümkün değildi.

Birinci Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Millî şartları üzerinde taassuba varan bir kıskançlık ve hassasiyetle meşbû idi. Lozan müzakerelerinde ilk safhada görüşmeler kesilip murahhas heyetimiz avdet edince, neticelerin mesuliyeti takip edilen müzakere tarzı ve dolayısiyle heyeti murahhasamız üzerinde temerküz ettirilmek istidadı gösterildi. Vekiller Heyetinin müzakerelerin ikinci safhasında, Meclis heyet-i umumiyesine hâkim bu ruh ve havayı Lozan'a intikal ettirebilmek için çok sıkıntılı devrelerimiz oldu. Bilhassa Garbî Trakya, On İki Ada ve vatanı harab ve perişan eden Yunan istilâsının, hakkımız

Rahmetli Rauf Orbay, kendisine, vatanî hizmetler tertibinden aylık bağlanma teklifinin sahibi Kocaeli mebusu Hamza Osman Erkan'la beraber.

(Devlet adamlığı vasıfları yanında, bir kahvenin kırk yıl değil, ömür boyu yeri vardır vefasının eşine az rastlanan müstesnâ sahiplerinden birisi idi. Onu hayatında en çok dertlendiren hâdiseler, vefasızlıklardan kopup geldi...)

olmıyan ifrat müsamaha ve milletin tasvip etmesine imkân olmıyan cömertlikle harb tazminatı almadan bağışlanmasının daha evvelce varılmış olan prensip kararlarımıza aykırı olduğunda şüphe yoktu. Hükûmet Reisi olarak mesuliyetini aldığım ve halkımıza verdiğimiz sözün icaplarını aynı mesuliyeti muhafaza ederek yerine getirmemiş olmak, benim için elbet mümkün değildi. Meclisin ekseriyetinin itimadını temsil etmeme rağmen çekilmemin asıl sebebi bu idi.»

★ — KENDİ ARAMIZDA HALLEDEBİLME FIRSATI :

Lozan'dan sonraki safhalar için Rauf Orbay, memleketin kaybının ana meselelerde anlaşmış insanların tatbikatta ayrı yollar ve fikirler üzerinde en sâlim ve doğru yolu bulabilme çalışmalarına imkân verilmemiş olmasıyla ifade etti, dedi ki:

«— Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının başında, rahmetli aziz arkadaşım Kâzım

Karabekir ve muhterem ve faziletli dostum Ali Fuad Paşalarla ben vardım. Diğer bütün arkadaşlarımız, Millî Mücadelenin buhranlı devresinde fazilet ve vatanperverliklerini en ufak tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde izhar etmiş insanlardı. Her siyasî hareketin içine macerâperestler, menfaat düşkünleri, mezmûm itiyat sahibi politikacılar girebilir. Bu, mâni olunması gayrımümkün hâdisedir. Fakat baştakiler dikkatli, müteyakkız, şuurlu olurlar, siyaseti külfeti olmıyan gayrımeşrû nimet haline getirme yolunu kaparlarsa, bir müddet sonra saha temizlenir. Biz, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkamızda bu esasa elimizden geldiği kadar riayetkâr idik.

Eğer şahsî sebepler, aslı olmıyan vehimler, istirkablar, meşru mücadele yolunda boy ölçüşmeme cesaretliği ile hareketimiz tazyik ile durdurulmamış olsa idi, hakiki demokrasimiz bugün kırk yaşında olacaktı. Hem de, hariçten yapılan ilhamlarla ve sun'î, sahte, hazırlıksız ve gayesiz bir tercüme hareketi olarak değil, vatanın refah ve saadeti için en çetin mücadeleleri beraberce atlatmış esasta gayesi bir insanların en doğru ve kestirme yolları arama cehidlerini milletin enzarı önüne arzedebilme imkânı içinde...

Böylelikle, Millî Misakımızda Lozan'da yapılmış olan fedakârlıkları ve verdiğimiz tâvizleri telâfi için çâreler aramak imkânı olacaktı. Çünkü evvelâ, Misak-ı Millîmizin tamamen tahakkuk edemediğini millete açıkça söylemek civanmertlik ve hakikatçiliğine sahip olacaktık. Bunu da elbet de, elde edilen neticenin kusursuz, eksiksiz, tam ve mükemmel olduğunu iddia etmeye mecbur ve mahkûm iktidar yapamazdı. Bunu, Millî Mücadelede tertemiz emek ve himmetleri vatanın ve dünyanın tasdikinde olanlardan bir kısmı yapabilirdi. Tevazuu asla unutmıyarak diyeceğim ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kuranlar, hiç olmazsa bu «bir kısım» Millî Mücadeleciler» idi. Bir tahammülsüzlük ve sebepsiz endişe, halledilmemiş millî meselelerimizin üzerine nisyan örtüsünü çekti ve bu meselelerimiz geçen zamanla halledileceği yerde gözlerden ve dikkatlerden uzak olarak kangrenleşti. Seneler geçti, dünya şartları bizi, hiç olmazsa şekilen ve görünürde Demokrasiler safına itince, bu kangrenleşmiş dertler taze illetler gibi belirdi ve bu sebeple yanlış tefsirler, hattâ haksızlıklara yol açtı.»

Kapağımızdaki Klişe

Kapağımızdaki klişe, rahmetli Rauf Orbay'ı, hayatına ve adına haklı şöhretini getiren Hamidiye'nin şanlı macerası sırasında göstermektedir. Kendi el yazılı klişesini karşıda gördüğümüz satırlarında, bu fotoğrafın nasıl ve nerede alındığını, pek sevdiği ve «kardeşim» dediği sayın Hamza Osman Erkan'a şöyle anlatmaktadır:

Hamzacığım,

Tesadüfen elde ettiğim gemicilik devrine ait fotoğrafın kopyasını arzunuz üzerine gönderiyorum. Üçyüz yirmi sekiz senesi Şubatının yirmi sekizinci günü alınmış. ŞİNKİN limanındaki düşman gemilerini tahribden avdette, Adriyatik ağzını tutan Yunan Fırka-i Bahriyesinin arasından sıyrıldığımızın ferdâsı günü!.. Kömürsüzlükten denizde kalmak tehlikesine çâre ararken habersizce alınmış bir enstantanedir. Kardeşlik hâtırası telâkki ederseniz memnun olurum. Gözlerinizden öperim.

HÜSEYİN RAUF.

*
* *

Hüseyin Rauf Orbay, Osmanlı amirallerinden âyân âzası Mehmet Muzaffer Paşanın oğludur. Gölcük Deniz arşivindeki şahsî dosyasına göre, 1313 (1897) senesinde deniz harb okuluna girmiş, 1315 (1899) senesinde mezun olmuştur.

Hamidiye'nin şanlı gazasını yarattığı zaman, kıdemli yüzbaşı idi. Şahsiyeti ve değeri, Birinci Dünya Harbinde rütbe ve yaşının üzerinde vazifeler almasına imkân verdi. Harbin sonunda Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Reisi Kaiyon Kaptanı idi. İzzet Paşa kabinesinde Bahriye Nâzırı oldu ve Mondros mütarekesini imzalayan Osmanlı Murahhas Heyetine riyaset.

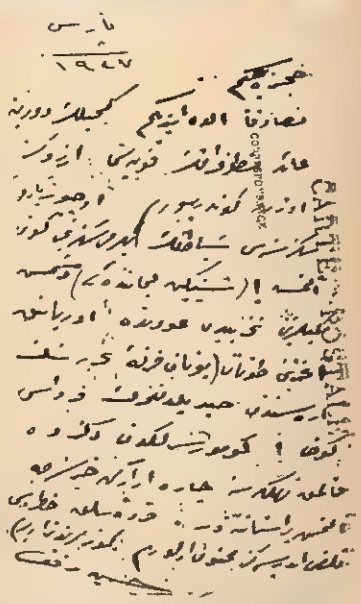

★ — ÖLÇÜLER VE ACILAR :

Garip bir duygu, Millî Mücadele Başvekiline, bu sohbetin sonuncusu olduğunu telkin etmişcesine, bir «muhasebe yapmak» ihtiyacını duymuş gibi konuşmasını şöyle bitirmişti:

«— Az zaman geçmedi aradan... Kırk seneyi mütecaviz zaman geçti.

Bu müddet içinde İkinci Dünya Harbi oldu, bitti, cihan içinde yeni muvazene kuvvetleri teşekkül etti, yeni rejimler çıktı, göçtü, 1920 ile 1964 arasındaki dünyanın çehresi, başka asırlara nisbet edilirse, yarım asrı bile bulmayan bu devre, yüzyılların neticelerini temsil ediyor. Fakat şimdi köşemden rahatça muhasebesini yapıyorum ki, Türkiyemizin dâvaları hep aynı.. Hep aynı.. İsimler, teşhisler, kıstaslar değişmiş, fakat esaslar hep aynı... Ölçülerin farkı içinde böylecesine intibak ruhumda derin acılar yaratıyor. Hicranlanmamak mümkün mü?

Millî Mücadelenin en buhranlı günlerinde, ruhen ve mânen safımızda olduğunu bildiğimiz bir dünya vardı. Görünürde tek başımıza ve yalnız olduğumuzu zannettiğimiz anlarda bile kalbi ve şuuru bizimle çarpan ve aramızda mânevî bağların, mâzî hâtıralarının birbirimize bağladığı bir âlemin mevcudiyetini hisseder, müteselli olurduk. Şimdi nasıldır, bilmiyorum. Kıbrıs meselesi bugün için, böyle hayatî bir sahada da ibretli neticelere sebep olabilir.

Zaten şu da söylenebilir ki, devlet adamından başlayarak bütün vatandaşlarda, hâdiselerden ilham alarak esaslara varabilme şuur ve itiyadı olmadan Demokrasi de olmuyor, muasır hükûmet ve millet de meydana gelemiyor. Sırası gelmişken şunu da söyliyeyim: Bilmem nasıl bir ruh hâleti ile, ne İkinci Meşrutiyet başında, ne Balkan Harbinde, ne Birinci Dünya Harbinde görmediğim bu memleket işleri üzerinde, en bilgili ve tecrübeli zannettiklerimizi hayrete düşürten alâka, Millî Mücadelede, halkın ruhunda ve gözünde idi. Hiç unutmam, Erzurum Kongresine tekaddüm eden günlerde Mustafa Kemal Paşa ile beraber çevremiz halkla çevrili bir kahvenin önünde oturuyorduk. Yaşlı, fakat dev yapılı, dinç bir köylü, asker adımlarıyla Karabekir Paşaya yaklaştı, tam bir hazır ol selâmı aldı:

«— Paşa, dedi, bizim Baba Ocağını Ermenilere verirlermiş. İşte haritası... O ırzı

---

ettî.

Millî Mücadelenin temel taşlarından olarak, Erzurum ve Sivas kongrelerinde ikinci reis seçildi. İstanbul'un İngiliz işgaline girmesine ve böylelikle Ankara'da toplanan Millet Meclisinin meşruiyyetine imkân veren cesaretli plânını başarı ile ve kendisini Malta'ya sürdürme bahasına tatbik etti. (Not: Rauf Orbay'ın şahsiyet ve medeni cesaretinin bu tipik hâdisesinin bâkir izahı ikinci sayımızın 152 - 153 - 154 - 155 - 156 - 157. sahifelerindedir.)

Malta dönüşü Birinci Büyük Millet Meclisinde evvelâ Nafia Vekili olarak kabineye girdi ve sonra Başvekil oldu: Lozan sulhüne kadar süren bu çetin hizmeti, ancak onun çapındaki bir insanın başarabileceği himmet devridir.

Zaferden sonra Karabekir, Ali Fuad, Refet, Cafer Tayyar Paşalarla Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Fırka, yaratılan bahanelerle ve hâkim kuvvetlerin kararıyle kapatıldıktan sonra, Atatürk'e suikasıd hâdisesinde gıyabî olarak muhakeme ve on seneye mahkûm edildi. Mahkûmiyeti sırasında memleket dışında idi. Hakkındaki kararın haksızlığı, mesnedsizliği, yersizliği, yine hâkim kararına bağlanmadan vatana dönmeyi reddetti. İkinci Dünya Harbinde, Londra'da büyükelçi olarak vatanını başarı ile temsil etti. Mr. Churchill'e Türkiye'nin tarafsız kalmasının kendisi için olduğu kadar, müttefikler için de nasıl bir şans olduğunu izah eden ve bu kararı İngiltere'nin itirazsız kabul etmesini gerçek mânasıyla temin eden O'dur: İngiliz Başvekili hâtıratında bu hakikati açıkça ifade eder.

İkinci Dünya Harbinden sonra, faal hayattan ayrıldı ve köşesine çekildi. 1947 de, hazırlıklı bir emrivâki ile kattırıldığı ara seçimi, memleketin gerçek yüzünü bütün hazin hüviyetiyle ortaya koymuştu. Kurulması, Batılı Demokrasiler nizamında yer almamız için zarurî görülen muhalefet fırkasının başına geçmesi için, (Cumhurbaşkanı, Millî Şef, Değişmez Genel Başkan) sayın İsmet İnönü tarafından yapılan teklife verdiği cevap cidden ibret vericidir.

Hayatının bu safhasından sonra Rauf Orbay, gaye edindiği neticelerin hayâlleşmesi karşısında geçirdiği ruhî sarsıntıyı dışarıya vurmamak ve bunun yeni nesil üzerinde ümitsizlik yaratmaması için, çok zaman susmayı tercih etti. Bu sükûtun, birçok vatan hakikatlerini ebediyen meçhulde bırakma bahasına olduğunu bile bile. Bir gün bana şöyle demişti:

«— Biz zaten fedai bir neslin çocuklarıyız. Kendimizdeki çileyi bizden sonrakilerde görmek haksızlık olmaz mı?»

Neylersiniz ki, O'nun bir haksızlık saydığı, memleketin kaderi oldu...

kırıklara bu topraklar dedelerinden miras mı kalmıştır ki gayrıya ihsan ederler?»

Bize, Amerikadaki Ermeni komitelerinin bastırdığı bir haritayı uzattı: İngilizce olan kelimelerin üzerine Türkçesi yazılmıştı. İtiraf edeyim ki, On Beşinci Kolordu Kumandanlığı karargâhı, bu haritayı günlerdir arıyor, bulamıyordu. Türkçeleri, tam bir isabetle yerlerine konulmuştu. Üzerlerinde, ancak bize verdikleri izahlardan sonra anlıyabildiğimiz açıklamalar da vardı. Karşımdaki yiğit insan çehresini asla unutmuş değilim: Mezararkalı Mevlût Ağa, daha sonra Ankaraya da geldi ve beni buldu. Onunla gönüldeş iki dost olmuştuk.»

★ — RAUF ORBAY'IN ARDINDAN :

Rauf Orbay'ın ölümüyle Türkiye, Millî Mücadele şahsiyetlerinden en değerli ve üzerine eğinilmesi icabedenlerden birisini kaybetmiştir: Millî Mücadeleden önceki **Rauf Kaptan**, aşırı cesur, yüreği pek, Balkan Harbi facialarının içinde milletinin zedelenmiş haysiyetini, kendi öz fedakârlık ve cesaretiyle dengeleştirmeye güç bulabilmiş bir **Barbaros Torunu** idi. Fakat Millî Mücadele Başvekili Rauf Orbay **BAMBAŞKA BİR ŞAHSİYET**'tir: Onun ölümü ile, emeklerini ferdî çıkarlar ve imtiyazlar adına dayanak yapmayı asla düşünmemiş bir devlet adamı tipi tarihe ve hâtıralara intikal etmiştir. Rauf Orbay, bu sahada **TEK ADAM** idi.

Bir gün bu ülkede de **KORKU DEVRİ** elbette son bulacaktır. Bir gün bu ülkede de, tarihinin asıl mayasını teşkil eden gerçekler üzerinden hâkim kuvvetler gölgesini ve yumruğunu elbette çekecektir. O zaman şehitlerin bile vicdanlarda ve tarihin huzurunda **tasnif**'i yapılacaktır: Türkiyede, toprak bütünlüğü için ölenler vardır, fazilet ve ahlâk için ölenler vardır, medeniyeti bir târiften kurtarmak için ölenler veya öldürülenler vardır, emeklerini ferdî menfaat ve imtiyazlar sisteminin içinde vatanının özünden çekip koparmadığı için **nizam-ı âlem**'i zedeleme töhmetiyle dertlendirilen ve mahkûm edilenler vardır. İşte yarının gerçek tarihçisinin asıl ve şerefli vazifesi bütün bu olup bitenler arasından gerçeği bulup çıkarmaktır.

O mutlu muhasebe günlerinde, feragat, fazilet, ahlâk galerisine anıt adı arıyanlar, sıkıntı çekmiyeceklerdir.

Tanrının rahmeti üstünde olsun, nur içinde yatsın...

★★★★★★★★

Sıkıntılı Günlerden Sonra

Hak, adalet, vefa adına yüzkarası karakuşî bir hükümle on yıla mahkûm edildiği günlerde Rauf Orbay vatan dışında idi ve kelimenin mutlak mânasıyla sıkıntı çekiyordu: Haysiyetli, vekarlı, müstağnî bir insandı. Hattâ alıngan ve aşırı hassastı. Rahmetli Dr. Abdülhak Adnan Adıvar ve refikası Halide Edib Adıvar'la birlikte, öyle devreleri oldu ki, tenceresinde pişirip kapağında yediler... Bu tâbir, tam gerçeğin ifadesidir: Aynı pardesüyü, Dr. Adnan Adıvar'la paylaştıkları oldu.

* * *

Bütün bunlar O'nu asla yadırgatmadı, hattâ bahse değer bulmadı. Fakat, 1960 senesi başında, Kocaeli mebusu Hamza Osman Erkan'la, Nevşehir mebusu Münib Hayri Ürgüblü'nün kendisine vatanî hizmet tertibinden maaş bağlanması teklifi için böyle düşünmedi: Bir vefa kadirşinaslığı tebcil için vefalı ve kadirbilir olmak gerekir...

O günlerin hükûmeti, iki mebusun vefakâr ikazını daha geniş ve şâmil vazife tezahürüne vesile sayabilmiş, sadece Rauf Orbay'a değil, o da Rauf Orbay gibi sıkıntıda ve hasta olan Refet Paşayı da düşünmüş, Millî Mücadelede Başvekillik veya Başvekâlet vekilliği yapmış olanlardan hayatta olanlara ikişer bin lira aylık teklif eden bir kanun teklifi yapmış, Meclis Bütçe Encümeni de, daha semîh ve âlicenâb davranmış, bu miktarı üç bin liraya çıkarmıştı.

İki vatan emektarı, kendilerine revâ görülmüş haksızlıkları takip eden son günlerinde, kendilerini sadece geçim derdinden değil, ruh ezgisinden de kurtaran bu kadirşinâs hassasiyeti idrâk edebildiler.

Şimdi hepsi birer hâtıra...

HANNİBAL'in HAYAT HİKÂYESİ

★ — **ROMA VE KARTACA :**

Uzun ve korkunç bir savaştan sonra Roma da, Kartaca da bitkin hale gelmişlerdi. Gerçi zaferi Roma kazanmıştı ama, o da düşmanı Kartaca kadar barışa muhtaçtı. Fakat Roma'da hayat yavaş yavaş normale dönerken Kartaca hiziplere bölünmüş, politik kargaşalıklara sürüklenmiş, çok geçmeden de bu, acı felâketlere yol açmıştı.

Milâttan, yâni Hazreti İsa'nın doğumundan 241 yıl önce Romalıların ilk büyük deniz zaferini kazandıkları Egat adaları savaşından hemen sonra, Kartacalılar barış istemişlerdi. Barış imzalanır imzalanmaz başlarına yeni bir dert çıktı.

Kartacalılar tüccar adamlardı. Harpten darpten anlamıyorlardı. Onun için savaş çıktı mı ücretli askerler tutarlar, onları dövüştürürlerdi. Roma'ya karşı da böyle muazzam bir ücretli askerler ordusu kurmuşlardı. Fakat bunlara borçlu oldukları ücretlerin tamamını ödemediklerinden, ordu ayaklandı, şehri kuşattı, birkaç hafta boyunca Kartacalılara tehlikeli anlar yaşattı.

Kartacalılar işi idare ettiler. Bir yandan Romalıların dikkatini çekmemek gerekiyordu. Dünkü düşmanları olan Romalılar, ücretli askerlerin ayaklandıklarını öğrenirlerse Kartaca'ya karşı hemen yeniden hücuma geçerler, kendilerine kan kusturmuş olan bu milletin işini bitiriverirlerdi. Sonra da ayaklanan ücretli askerleri matetmek için çarçabuk millî bir ordu kurmaları gerekiyordu.

★ — **TÂCİRLER PARA PEŞİNDE :**

Bu ordunun başına geçirilebilecek tek bir adam vardı, o da çok liyakatli bir general olan Hamilkar'dı. Fakat tezvir makinesi hemen harekete geçti, Hamilkar'ı çekemiyenler onun halk indindeki itibarından, yüksek emeller peşinde oluşundan korktular, yerine daha kabiliyetsiz başka şefleri geçirdiler. Bu yüzden ücretli askerlere karşı girişilen savaş dört yıl sürdü, şehrin hazinesini tamtakır bıraktı (1).

Birkaç acı bozgundan sonra nihayet Hamilkar kumandanlığa getirilince askeri harekât hemencecik sonuca bağlandı ama muzaffer büyük kumandanla şehrin büyük tâcir aileleri arasındaki anlaşmazlık için için yine sürüp gidiyordu.

Gerçekten, Sûr gibi Kartaca da kudretli bir tâcirler topluluğu tarafından yönetilmekteydi. Bu tâcirler gemiler kiralayıp İsveç ve İngiltere'den tâ Mısır'a, Rusya'ya, Hindis-

---

(1) Büyük Fransız romancısı Gustave Flaubert, ücretli askerlerin Kartaca'ya karşı ayaklanışlarını «Salâmbo» adlı ölmez şaheserinde tarih gerçeklerine dayanarak çok renkli ve canlı bir şekilde anlatmıştır (Güven Yayınevi, İstanbul — Ciltli 334 sayfa 12.50 lira — Çeviren: Samih Tiryakioğlu).

tan'a varıncaya kadar her yana mal gönderiyorlardı. Para alışverişi yapıyorlar, mâdenler işletiyorlar, endüstriyel işletmelere yatırımlar yapıyorlardı. Bütün bu muazzam menfaatlerin korunmasiyle görevli kurnaz, soğukkanlı insanlar ise askerî maceralara karşı pek meyil duymamaktaydılar.

★ — PARLAK BİR FİKİR :

O sırada Hamilkar'ın aklına parlak bir fikir geldi: Tâcirlere şöyle bir teklifte bulundu:

«— Ücretli askerlerden sağ kalanlar teslim oldular. Bunlarla yeni bir ordu kurup İspanya'yı fetheder, oradaki birçok madenleri verimli bir şekilde işletmek yolunu buluruz.»

Bu sayede muzaffer kumandan, şehrin kendisini çekemiyen ileri gelenleriyle barışmak imkânını buldu.

Kartaca parası çok değerliydi. Hemen hemen bütün Akdeniz bölgesinde geçiyordu. Yunan parası ile Siraküza parası düşmekteydi. Roma ise para işlerinde dürüstlüğün anlamını kavramamışa benziyordu. Bu şartlar altında Kartaca için üstünlüğü elde tutmanın önemi vardı.

Ücretli askerlerle yapılan savaş sırasında garip bir olay cereyan etmişti. Roma ile Siraküza, asırlık düşmanları olan Kartaca'nın güçlükler içinde kıvranmasından faydalanabilirler, onun dışarıdaki topraklarını ele geçirebilirlerdi. Fakat her nedense basiretleri bağlandı, böyle bir işe girişmediler.

★ — SINIF KAVGASI :

Dahası var hattâ: Ücretli askerleri yenme işini Kartaca Roma'dan aldığı silâhlar ve yiyeceklerle sağladı. Kartaca'nın açıkgöz tâcirleri Roma ve Siraküza'daki kodamanlara şöyle dediler:

«— Bir köleler güruhu Kartaca gibi dünyanın en ünlü şehirlerinden birine karşı zafer kazanırsa bu, tehlikeli bir «emsâl» yaratır. Yeryüzünde ne kadar köle, ücretli asker ve ayak takımı varsa birleşirler, bir ideolojik haçlı sefere girişirler, yalnız Kartaca'yı değil, Roma ile Siraküza'yı da ele geçirirler. Bütün zenginlerin mallarını alırlar, kendileriyle aileleri efradını da esir pazarlarında satışa çıkarırlar.»

Görünüşe göre o çağın kudretli kişileri bu tehlikeyi anlamışlardı. Tehlike geçinceye kadar birlik, beraberlik halinde kalma işini başardılar.

★ — İSPANYA'NIN FETHİ :

M. Ö. 237 yılında ücretli askerlerin elebaşıları çarmıha gerilip idam olundu. Askerler de söz dinler oldular. Bunun üzerine Hamilkar bunlardan yeni bir ordu kurdu. O sırada henüz 10 yaşında olan oğlu Hannibal'ı ve damadı Hasdrubal'i de yanına alarak İspanya'ya gitti. Yola çıkmazdan önce küçük oğlunu Kartaca'daki tapınağın mihrabı önüne götürmüş, «Romalılara karşı ölünceye kadar hınç besliyeceğim,» diye yemin ettirmişti.

Altı yıl boyunca Hamilkar İspanya'da savaştı. Bu zengin bölgeyi hükmü altına aldı. Madenlerin bulunduğu bölgede âsî bir takım kabîleler yaşamaktaydı. Bunların hepsi büyük kumandana teslim oldular. Hamilkar yanında mühendisler de getirmişti. Savaş ve fetih işi sona erince bunlar hemen çalışmağa, madenleri verimli bir tarzda işletmeğe başladılar. Oysa yerlilerin böyle bir işi başarmağa gücleri yetmezdi.

Çok geçmeden Kartacalı tâcirler, sarraflar İspanya'dan büyük miktarda gümüş geldiğini gördüler. Bu sayede Kartaca parasının değeri yine sağlamlaştı, dünyaya ün salmış olan bu paranın değerden düşürülmesi böylece önlenmiş oldu.

★ — HAMİLKAR'IN ÖLÜMÜ :

Kartaca'ya gelen madenler, elde edilen hazinelerin ancak bir kısmı idi. Hamilkar da kendisi için bir savaş hazinesi kurmuş, bunu kimseye hesap vermeksizin kullanıyordu. Damadı Hasdrubal donanmaya kumanda ettiğinden, kaynatasının politikası hizmetindeydi. O sıralarda ikisi de yurtlarının askerî ve malî kudretini kontrol etmekteydiler.

M. Ö. 229 yılında Hamilkar yerli kıraldan biriyle savaşa tutuşmuştu. Bir dereyi geçtiği sırada göğsüne saplanan bir okla öldü. Ölümü, Kartaca politikasında bir boşluk yarattı. O sırada Marsilya da Kartaca gibi ticaretle uğraşan bir şehirdi. Kartaca'nın İspanya'ya yayıldığını, buradaki madenleri işlettiğini, eski kudretine tekrar kavuşma yoluna girdiğini görünce telâşlandı. Oysa Marsilya İspanya üzerinde daha büyük hakkı olduğuna inanmaktaydı. Bunun üzerine Kartaca'nın yapıp ettiklerine, müttefiki olan Roma'nın dikkatini çekti.

Eski Kartaca limanının genel görünüşü.
(Bugün kim der ki, yaşadıkları toprakların özelliklerini bilebilmiş bir millet, buralardan kalkıp, dünyayı dize getirmiş koskoca Roma İmparatorluğunu handiyse çökertecekti.)

Roma, Marsilya'nın bu şikâyetlerini Kartaca'ya bildirdi. Kartaca kaçamaklı bir cevap verdi. Daha yeni bitmiş olan son savaşın yorgunluğu henüz o kadar büyüktü ki, Roma Senatosu da işin üzerinde uzun boylu durmadı.

★ — HASDRUBAL İŞ BAŞINDA :

Hamilkar ölünce işleri, onun damadı olan Hasdrubal ele aldı. Hamilkar'dan daha politikacı bir adamdı ama enerjiden yana ondan aşağı kaldığı yoktu. Boyuna Kartaca ile sömürgesi olan İspanya arasında mekik dokuyor, sağa sola para dağıtıyor, beri yandan İspanyol yarımadasının güneyindeki kabileleri hükmü altına alırken, madenleri işletmeğe de metodlu bir şekilde devam ediyordu.

Yaptığı iş, ip cambazlığı gibi bir şeydi. Fakat bir yandan Marsilyalıların şikâyetlerini tatlıya bağlamanın yolunu buldu. Öbür yandan da hemşehrilerine yeteri kadar güven uyandırabildi. Bu sayede, bir savaş tehlikesine rağmen, onlarda Romalılara karşı direnme duygusunu ayakta tutabildi.

Zaten Hasdrubal günün birinde Roma ile nasıl olsa yeni bir savaşa girişeceğini önceden kestirmekteydi. Kartaca'nın daha önce uğramış olduğu bozgunun acısını çıkarmayı da kafasına koymuştu. Gizlice getirilen hazineler silâh tedariki için harcanıyor, İspanyol yarımadasındaki garnizonlara silâhlar yığıldıkça yığılıyordu. Bu cüretli politika yarı gizli, yarı açık devam ettiği sırada M. Ö. 221 de Hasdrubal hiç beklenmedik bir anda öldürülüverdi.

★ 25 YAŞINDAKİ GENERAL :

O sırada Hannibal 25 yaşındaydı. Enişte si ölür ölmez kendini general ilân etti. Zaten ordu da onu çok sevdiğinden, buna ses çıkaran olmadı. Ailesine düşman olan kimselerin yarattıkları şiddetli muhalefete rağmen, İspanya'daki Kartaca idaresini ele aldı.

Genç adam iki yıl boyunca kumandanlığını kuvvetlendirmek, yer yer hâlâ savaşan kabileleri yenmek, Kartaca'ya babasıyla enişte sinin gönderdiklerinden daha fazla para göndermek işlerine devam etti. Bütün bu işleri de Kartaca'daki hatırlı kişilerle halkın gözüne girmek için yapıyordu.

M. Ö. 217 yılında Marsilya'nın sömürgesi olan Sagonte şehrinin içinde çıkan bir kavgayı bahane eden Hannibal, muhaliflerin tarafını tuttu, şehri kuşattı. Marsilya protestoda bulundu ama Roma yine aldırış etmedi.

Bu arada Hannibal şehri hücumla zaptetti, daha bu hücumun savaş sebebi sayılıp sayılmıyacağı belli olmadan muazzam ganimetler ele geçirip Kartaca'ya yolladı.

★ — ÜLTİMATOM REDDEDİLİYOR :

Fakat nihayet Roma'nın elçileri gelip Kartaca'ya ültimatomu verdiler. Kartaca kodamanlarının işe elde ettikleri ganimetlerden gözleri kamaşmıştı. Ültimatoma aldırmadılar. Tamah yüzünden kafaları işlemez hale gelmişti. Bunun üzerine Roma Kartaca'ya harp ilân etti.

Hannibal hazırdı. Roma ise hazır değil-

di. Sagonte M. Ö. 218 yılının Ekim ayında düşmüştü. Genç general çok iyi talim görmüş ve silâhlanmış bir ordunun başında olduğu halde ertesi yılın Nisan ayında yola çıktı. Ebre nehrini geçip Katalonya'yı aştıktan sonra Mayıs başında Pirene dağlarına dayandı. Sonra içeriye kıvrılarak Galyalılarla karşılaştı:

«— Romalılarla savaşmağa gidiyorum. Onlar sizin ezelî düşmanınızdır. Bana geçit hakkı verin. Burada kalmıyacağım, sadece geçip gideceğim,» dedi.

Epey dil döküp güzel hediyeler de verdiikten sonra Galyalıları kandırdı, onların topraklarından geçerek Rhone nehrine dayandı. Beri yandan asker yüklü bir Roma donanması Marsilya'ya gelmiş, haber bekliyordu. Hannibal o kuvvetlerle karşılaşmaktan kaçındı, ilerlemeğe devam ederek Ağustos sonunda Grenoble şehrine girdi.

★ — **ROMA'YA DOĞRU :**

Orada hemen hiç durmaksızın büyük Saint-Bernard geçitlerine daldı, Ekim ayının ilk karları yağmağa başlarken Alpleri aştı. Şimdi ayaklarının altında İtalya vâdileri uzanıp gidiyordu. Onun ardında da can düşmanı Roma vardı.

Kartacalılar yolda bir Roma ordusuna rastlayıp iki defa çarpıştılar, ikisinde de zafer kazandılar. Bu savaşlar onların baskın şeklinde yaptıkları istilânın etkisini daha da pekiştirdi.

Düşmanın Roma'ya tâbi topraklarda böylece ilerlemesi halkı hayrete düşürmüştü. Forum'da söz alan hatipler generallere çatıyorlar, orduyu pısırıklıkla suçluyorlardı. Bu maceracılar cüretlerinin cezasını çekmeliydiler.

Nihayet ikiye ayrılmış olan Roma ordusu Arno nehri üzerinde mevzilenerek düşmanı beklemeğe başladı. İki ordu bir takım hareketlerle birbirlerine yaklaşmaktaydılar.

21 Haziran 217 de Hannibal Trasimene gölü kıyısında Konsül Flaminius'u kıstırdı, lejyonlariyle süvarisini harekete geçirmesine meydan bırakmadan hücuma geçti. Roma ordusu kılıçtan geçirildi. Kartaca ordusunun kayıpları ise çok küçüktü.

★ — **ZAFERDEN SONRA :**

Zaferden sonra Hannibal Appenin dağlarını tekrar aşarak zengin bir bölgeyi yağma etmeğe başladı. Beri yandan da Roma'ya tâbi ülkeleri kendinden yana geçirmeğe çalışıyordu. Böylece kalabalık bir ordu ile Roma'yı tam mânasıyla istilâ edebilecekti. Fakat karşısında henüz hiç kayıba uğramamış bir Roma ordusu vardı. Kendisine hücum edebilirdi. Hannibal da bu yüzden böyle bir maceraya girişmek istemiyordu.

Umduğunun tersine olarak, Flaminius'a karşı kazandığı zaferden sonra Roma'ya tâbi ülkelerden hiçbiri Hannibal'dan yana olmadı. İtalyanlar Romalıların mesel hükmüne girmiş inatçılıklarını biliyorlardı. Sonra Romalılar yenilseler de umudsuzluğa düşmezlerdi. Bu yüzden Hannibal'dan yana olmak için ondan çok şey istiyorlardı.

Zaten Roma'da da Patrici'ler ciddî tedbirler almışlardı. En eski asîl ailelerden birinin reisi olan Fabius, vatandaşlarının dikkatini tehlikenin büyüklüğü üzerine çekmişti. Bunun üzerine senato onun geniş yetkilerle ordunun başına geçmesini kararlaştırdı.

★ — **YIPRATMA SAVAŞI :**

Fabius sefere başladı ama subaylarını ve askerlerini hayrette bırakan bir strateji kullanıyordu. Kartaca ordusunun hep peşindeydi. Daima tetikteydi. Tam Hannibal savaşa hazır olduğu sırada Fabius istilâcıların mekkârilerini yağma ederek, tek başlarına kalmış birlikleri yok ederek, çok uzamış olan ulaşım yollarını keserek Kartacalıları canlarından bezdiriyordu. Bu tam bir yıl sürdü. Fakat Roma askerleri de kendilerine korkuyorlarmış gibi bir hal veren bu gidiş-gelişlerden usanmağa başladılar. Roma'nın müttefikleri ise Hannibal'ın yağmalarından bıkmış usanmışlardı. Hannibal bunların kendilerinden yana olmadıklarını görünce işgal ettiği kasabalara karşı daha amansız davranmağa başlamıştı.

Fabius söylenenlere aldırış etmedi. Gerçi askerlerle siviller mânasını anlamıyorlardı ama, o yine yıpratma savaşına başarılı bir tarzda devam etti. Roma'da ise artık ânî bir tehlike kalmamıştı ya, herkes Fabius'la alay etmeğe başlamış, onu korkaklıkla suçluyordu. Çarpışma olmadığına göre, savaş daha yıllar yılı sürebilirdi!

Tam o sırada Roma'da seçimler yapıldı, iki yeni adam iktidara geçti. Bunlardan birisi konuşkan ve sert bir politikacı olan Varron'du. Ordunun yarısının başına geçti. Ordunun öbür yarısı ise daha sağduyulu bir

insan ve tecrübeli bir general olan Aemilius Paulus'un kumandası altına verildi.

Patrici'ler iki kumandana da öğütler verdiler:

«— Elde kalan son kuvvet budur, idareli kullanın, Fabius'un usulünü de mümkün olduğu kadar uzun zaman sürdürün,» dediler.

★ — HANNİBAL'IN TAARRUZU :

Hannibal bu değişiklikleri öğrenmişti. Ordusunu Roma'ya yaklaştırdı. Her çareye başvurarak Roma ordusunun bir çıkış hareketi yapmasını sağlamağa çalıştı. 216 yılının baharı boyunca iki ordu da daha iyi bir duruma geçmek için türlü manevralar yaptılar. Nihayet Hannibal yaz başlangıcında Cannes yakınında böyle bir duruma geçmek imkânını buldu. Varron arkadaşını da tehlikeli bir yola sürükliyerek kuvvetleri tek bir noktada toplamak ihtiyatsızlığını göstermişti.

M.Ö. 8 Ağustos 216 günü Hannibal hücuma geçti. Dar bir yere sıkışmış olan lejyonlar bir kere daha yayılıp harekete geçemediler. Kartaca kıtaları ise açık vermeksizin onlara darbe üstüne darbe indiriyorlardı. Akşama doğru Roma ordusunda bozgun alâmetleri belirdi. Ondan sonra korkunç bir öldürme işi başladı. Kumandan Aemilius Paulus ve seksen tane genç senatör öldürüldü.

Hannibal savaş meydanından iki sepet dolusu şövalyelerin taktıkları cinsten yüzük toplattı, küçümser bir nota ile birlikte Roma'ya gönderdi. Varron canını kurtarabilmişti. Toplanan Senatonun karşısına çıktı. O da yurdundan umudunu kesmedi diye onu tebrik etti. Roma'nın azmi sarsılmamıştı.

★ — CAPUA'DA TALİH DÖNÜYOR :

Savaş gününün akşamı Hannibal'ın çadırında bir harp meclisi toplandı. Bütün generaller hemen Roma üzerine yürünüp taarruza geçilsin istiyorlardı. Saatler saati ayak dirediler.

Hannibal hiç ses çıkarmıyor, ne düşündüğünü belli etmiyor, boyuna başını sallayıp generallerin dediklerini yapmayı reddediyordu. Aslında ise Roma'ya tâbi yerlerin bu son zaferden sonra kendinden yana olmalarını bekliyordu. Nitekim ertesi gün Capua'dan bir ittifak teklifi geldi. Burası, orta İtalya'nın en zengin şehirlerinden biriydi.

Hannibal kendisiyle ittifak yapan Capua'da da sağlam bir garnizon kurduktan sonra anayurdu ile deniz yolundan tekrar ulaşım kurmak için güneye doğru indi. Napoli'yi kuşattı ama takviye alan Roma garnizonu başarılı bir şekilde ona karşı koydu.

İşte, bizim dilimizde ANİBAL olarak geçen, Kartaca'nın efsanevî generali Hannibal... Ünlü kumandanı yandan gösteren bu madalyon, Roma müzesindedir.
(Sadece denizci ve tüccar sanılan bir milletten, sadece asker olarak kabullenilen diğer bir milleti titretecek kumandan çıkabileceğini de isbat eden adam.)

Beri yandan Fabius yine kumandanlığa atanmış, eski yıpratma savaşına yeniden başlamıştı. O andan başlıyarak da Hannibal'ın talihi dönmeğe yüz tuttu. Bunun başlıca sebebi kıskançlıktı. Deniz yolundan ulaşım kısmen kurulmuştu ama Hannibal'ın başarılarını çekemiyen Kartaca ileri gelenleri ona hemen hiç takviye göndermediler. Ayrıca böyle çılgınca bir teşebbüse girişti diye onu açıktan açığa çekiştirmeğe başladılar.

★ — ROMA ÖNÜNDE :

Kartaca'da muhalifler böyle ileri geri konuşurlarken İtalya'da da Hannibal'ın işleri gittikçe sarpa sarıyordu. Romalılar yeniden toparlanmışlar, Fabius'un taktiğini ses çıkarmadan uygulamağa başlamışlar, Capua'yı kuşatmışlardı. Capua boyuna müttefiki olan Kartacalılardan yani Hannibal'dan yardım istiyordu.

Hannibal bu yüzden itibarını kaybedeceğini anlayınca düşman topraklardan geçip oraya gitmeği kararlaştırdı. Elinde bölük -

ATATÜRK ve ANİBAL

Atatürk, daha Gazi Mustafa Kemal'ken, beraberinde Şükrü Naili Paşa otomobille İzmit'ten İstanbul'a geliyordu. Gebze'de durdular. Müzeciliğin yurdumuzda kurucusu olan Hamdi Beyin sahilde güzel bir köşkü vardı. Oğlu Halil Ethem Eldem'in değerli tarihî eşyalarla süslediği bu köşke misafir edilen Atatürk, Anibal'ın mezarının Gebzede olduğu bilintisinin tam bir tarihî gerçek olup olmadığını öğrenmek istedi.

Aradan yıllar geçti.

Atatürk yine bir İstanbul yolculuğu sırasında Gebze'den geçerken aynı konuyu hatırladı ve Tarih Kurumuna mevzuu incelemesini vazife olarak verdi. Prof. Yusuf Ziya Özer, BELLETEN'deki yazısında, Anibal'ın hayatı ve ölümü için şöyle der:

«— Anibal, asıl ismi ile Hannibal, İsa'dan 247 yıl önce Kartaca şehrinde doğdu. Babası Hamilkar tarafından, tam bir asker olarak yetiştirildi. Bu sahada, çağının en yüce kumandanı olduğunu, Alpleri aşarak Roma önlerine, her rastladığı orduyu yenerek isbat etti.

Kartacalılar arasındaki kuvvet dengesi Roma lehine olarak büyük fark gösterdiği için neticede mağlûp oldu. Önce Surive, daha sonra Bursa cevresi kıralı Prusias'a sığındı. Romalıların devamlı baskısı sonucunda Prusias'ın kendisini düsmanlarına teslime hazırlandığını öğrenerek 64 yaşında iken intihar etti.

Gebze'deki mezarın Anibal'a ait olduğuna dair elde güvenilir belgeler vardır.»

****

pörçük bir kuvvet kalmıştı, bunun çoğunluğunu da Roma aleyhindeki İtalyanlar teşkil ediyorlardı.

Hannibal Capua önünde hârikalar yarattı, Romalıları iki defa kaçırttı ama kesin bir bozguna uğratamadı. Şehrin etrafındaki mengene gittikçe sıkışıyordu. Hannibal da orada uzun zaman kalamamaktaydı. Çünkü yer değiştirir değiştirmez ihanetler yüzünden, fethettiği öbür yerleri elden çıkarıyordu. Bunun üzerine zalimleşti, ağır cezalar verdi, böylece aleyhinde olanların sayısını arttırdı. Roma yine herkesin gözdesi oldu. İtalyanlar eskiden hiç istemedikleri bir Roma zaferini artık cânı gönülden ister oldular. Nihayet Hannibal Roma üzerine yürümeğe karar verdi.

★ — RÜYA GİBİ :

M. Ö. 211 yılıydı. Hannibal otuz altı yaşındaydı. Artık çileden çıkmağa başlıyordu. Capua can çekişiyor, o ise şehire yardımda bulunamıyordu. Son kuvvetlerini toplıyarak cüretli bir akın yapmağı kararlaştırdı, köyleri yağma ederek, yakıp yıkarak Roma üzerine saldırdı. Tam beş gün şehir surlarının önünde dolaştı. Bir ok atımı mesafeye kadar yaklaştı. Hattâ bir seferinde kendisi bir ciridi kaptığı gibi surlara doğru fırlattı. Ciridin ucu taşlara çarparak çın çın öttü.

Fakat bütün bunlar bir rüya idi sanki. Hannibal yine gerisin geri döndü. Her yandan onu çağırıyorlardı. Birkaç ay sonra Capua teslim oldu. Romalılar şehre girdiler, korkunç bir katliâm yaptılar. Bütün erkekler öldürüldü. Kadınlarla çocuklar da köle diye satıldı.

Kartacalılarla ilk ittifakı yapan şehrin gördüğü bu ceza derin yankılar uyandırdı. Herkes artık talih çemberinin döndüğüne inandı.

Tam üç yıl boyunca, Fabius Güney İtalya'da ilerledi. Hannibal tehlikeli bir tavır takındı mı hemen geriliyor, fakat başka yere koşmak zorunda kaldı mı yine ilerlemeğe devam ediyordu. Bu sefer boyunca Kartacalı general göz kamaştırıcı çıkış hareketleri yaptı ama eninde sonunda hep gerilemek zorunda kalıyordu. 209 yılında Fabius Taranto'yu zaptedip orada bir garnizon kurma işini başardı.

★ — KARDEŞİ ÖLDÜRÜLÜYOR :

Hannibal nihayet hemşehrilerini uyandırabilmişti. Hannibal'ın kardeşi Hasdrubal büyük bir ordunun başına geçmiş, Romalı kumandan Scipion'u atlatarak Pireneleri, daha sonra Alp dağlarını aşmıştı. Şimdiyse cebrî yürüyüşlerle ilerliyor, düşmanla karşılaşmaktan da mümkün mertebe kaçınıyordu. Elinde taze kuvvetler olduğu halde kardeşinin yanına varmak istiyordu çünkü. Fakat ne yazık ki kılavuzları onu aldattılar. Konsül Neron'un ordusu Metaura'da onu dört yandan kuşatıverdi. Savaş kesin oldu. Kartacalıların müttefikleri olan Numidyalılarla Galyalılar kılıçtan geçirildi. Hasdrubal'ın

kendisi de yiğitçe dövüştükten sonra delik - deşik edilerek öldürüldü.

Sevinçten çılgına dönen Romalılar onun kafasını kestiler, keşif kolları bu kesik başı alıp Hannibal'ın karargâhına gizlice sokuldular. İçi aydınlık çadırın önünde duran Hannibal'ın ayaklarına doğru fırlattılar.

Metaura zaferi Romalılara iyiden iyiye güven verdi. Scipion İspanya'nın fethini tamamlamıştı. Roma'ya dönerek Senatonun huzuruna çıktı: «Muhakkak Kartaca'ya bir çıkarma yapmamız gerek,» diye senatörleri kandırmağa çalıştı. Fakat Fabius buna şiddetle karşı koydu. İtibarı çok büyük olduğu için uzun zaman da Senato bu teklifin ne lehinde, ne aleyhinde bir karar verebildi.

★ — SCİPİON KARTACA'DA :

M.Ö. 204 yılında genç general Scipion nihayet hareket emrini aldı. Kumandasında bir donanma ile bir de ordu vardı.

Bu arada elinde kala kala Crotone şehri kalmış olan Hannibal çok güç durumdaydı. Fabius'un dediği yapılmış olsaydı ele geçmiş de olacaktı. Yenik kumandanların uğrayacakları korkunç âkıbeti bildiğinden, Kartaca'ya dönmekten korkuyordu çünkü. Roma Kartaca'ya çıkarma yapmak teşebbüsüne girişince o da talihini yeniden denemek ve tekrar bir ordunun başına geçmek imkânına kavuştu.

Scipion'un Kartaca hakkında yaptığı hesaplar doğru çıkmıştı. Scipion kuvvetlerini hemen karaya çıkartmış, bu yüzden de Kartacalıların mâneviyatı yok olmuştu. Genç general karşısına çıkan kıtaları kolaycacık yendi, çok geçmeden gelip Kartaca surlarına dayandı. Şehrin ileri gelenleri barış istemek için elçiler yolladılar ama Senato hiçbir pazarlığa girişmeğe yanaşmadı. Bunun üzerine Hannibal, yurdunun son umudu olarak geriye çağırıldı.

★ — HANNİBAL DÖNÜYOR :

Hannibal da zaten bu işareti bekliyordu. Askerlerini topladı. Yanında savaşan İtalyan ücretli askerlere de: «Benimle gelir misiniz?» diye sordu. Bunlar Roma'nın misillemesine uğramaktan korktukları için, çoğu Hannibal'ın teklifini kabul etti. Bunun üzerine Hannibal savaş başlamadan önce yaptığı kısa ziyaretler hariç, otuz beş yıldır görmemiş olduğu yurduna dönme işini başardı.

Hannibal yurduna döner dönmez bir ordu kurmak için harıl harıl çalışmağa başladı. Scipion da Roma'dan istediği takviyeleri bekliyordu.

M.Ö. 202 yılının Eylül ayında iki ordu savaşa hazır halde karşılıklı saf oldu. Savaş gününün akşamı iki kumandan atlarına binerek karşılıklı son bir konuşma yaptılar. Hannibal şerefli bir barış teklifinde bulundu:

«— Sicilya'yı size verelim, siz de İspanya'yı bize bırakın,» dedi.

★ — HANNİBAL'IN ÖLÜMÜ :

Scipion: «Biz bu iki ülkeyi fethettik,» diye cevap verdi. Bunun üzerine ikiși de nazikâne birbirlerini selâmladılar, ayrıldılar. Her ikisi de yenilenin hayatta kalmıyacağını biliyordu.

Zama savaşı uzun sürdü, kararsız gitti. Hannibal bu savaşta o harikulâde dehasının bütün imkânlarını kullandı ama Scipion titiz ve ihtiyatlı adamdı. Askerleri daha iyi yetişmişti. Nihayet talihi de yaver gidince zafer onun yüzüne güldü. Hannibal ise tam bir bozguna uğradı. Bir ata bindi, yanında başka bir kaç atlı ile birlikte kaçtı.

Tam mânasiyle bir kaçak olmuştu. Bir yolunu bulup Mısır'a geçti. Oradan da Suriye'ye gidip Kıral Antiochus'un hizmetine girdi. Antiochus Büyük İskender'in generallerinden birinin torunuydu. Uzun yıllar boyunca Hannibal her çareye başvurarak Roma'nın nüfuzu ile mücadele etmek için çalıştı.

Kartaca'dan günümüze kalan harabelerden: Kaplıcalar.
(Arta kalan her şey, refahı, zenginliği, ve servetin verdiği rahat hayatı anlatıyordu..)

Sonunda düşmanları onu 183 yılında Bitinya (Bursa ve dolayları) kıralının yanında olduğu sırada bastırdılar. Kıral da başı dinç olsun diye, misafirini teslim etmeğe razı oldu. Hannibal işi haber almıştı. Tevkif edilmeden önce zehir içerek canına kıymağa vakit buldu. Öldüğü zaman altmış dört yaşındaydı.

★ — KARTACA'NIN ÇİLESİ :

Kartaca yenilince çok ağır hakaretlere uğradı ama her şeye boyun eğerek yok olmaktan kurtuldu. Uzun tarihi ispat etmişti ki bu ülke hayatta kaldıkça talihi yine kendinden yana çevirmenin yolunu bulurdu. Şu halde onun için tek mesele ne pahasına olursa olsun Scipion'u, Senato'yu ve Roma halkını merhamete getirmekti.

Mütarekenin imzasından sonra bir elçiler heyeti Roma'ya gitti. Senato'nun barış şartlarını öğrenecekti. Roma ordusu Kartaca surlarının önünde ordugâh kurmuştu ama henüz tek bir Romalı asker şehre girmiş değildi. Galipler Kartaca'ya bu hareketi reva görecekler miydi acaba? Kartaca barışı kabul etmezse o zaman uzun ve yıpratıcı bir kuşatma başlıyacaktı. Sonunun ne olacağı ise besbelliydi. Yoksa Romalılar donanmayı, yüklü bir parayı ve sömürgeleri almakla yetinerek barış yapmağa yanaşacaklar mıydı?

Elçiler Senato'nun toplantı salonuna girdiler. Şefleri başı açık olduğu halde uzun uzun konuştu.

★ — «HANGİ TANRI ÜZERİNE?..»

Sözlerini bitirince senatörlerden biri ters bir tavırla sordu:

«— Bu sözlerinizi tutacağınıza hangi tanrılar üzerine yemin edersiniz?»

Elçi cevap verdi: «Aynı tanrılar üzerine. Yeminlerinden dönenleri onlar çok sert şekilde cezalandırdılar çünkü.»

Barış kurulunca iki millet arasında münasebetler aşağı - yukarı normalleşti. Kartaca'nın eski hali kalmamıştı tabiî. Geniş Roma bölgesi içinde ticaret işleri yapmakla yetiniyordu. Kartaca gemilerinin Ostia'ya yanaştıkları, Kartacalı tâcirlerin ise hattâ Roma'da dahi sağlam ticaret münasebetleri kurdukları görülmekte idi.

Fakat Kartaca halkı bu yüzden canlılığını ve bağımsızlık aşkını kaybetmiş değildi. Afrikalı Scipion'un bir müttefiki vardı. Zama savaşında onun da işe karışması kesin sonucun alınmasında rol oynamıştı: Bu, Numidya kıralı Masinisa idi.

Bu adam yarı-vahşi idi ama çok dinamikti, çok zeki idi. Kartaca vaktiyle kendisini küçümsediği, yabani muamelesi ettiği için ona karşı derin bir hınç besliyordu.

★ — MASİNİSA'NIN ZULÜMLERİ :

Kıral Masinisa artık Roma'nın müttefiki idi ya, Kartacalıların zındancısı olmak ve Roma'ya sırtını dayayarak Afrika'da dirlik-düzenliğin bekçiliğini yapmakla övünüyordu. Politika işlerini de iyi beceriyordu hani. Sık sık Roma'ya gidiyor, çok parlak şekilde karşılanıyordu. Senatoya çok seçme hediyeler yolluyordu. Bu arada Kolosseum'daki oyunlar için yırtıcı hayvanlar da göndermişti.

Başlangıçta Kartacalılar Masinisa'nın bir çok hakaretlerini hazmettiler, bunlara ses çıkarmaksızın katlandılar:

«— Eh, ne yapalım,» diyorlardı, «hiç değilse şehri işgalden, milleti de ölümden, sürgünden kurtardık.»

Fakat aradan birkaç yıl geçip ortalık sâkinleşince Numidya kıralının hakaretlerine karşı koymağa başladılar. Bu adam kötü bir alışkanlık daha edinmişti. İkide bir, ne zaman aklına eserse gelip Kartaca topraklarını basıyor, her yanı yağma ediyordu. Tam o sırada birkaç köyü basıp yağma etmişti.

Kartacalılar Roma'ya bir elçiler heyeti gönderip adalet istediler. Uzun zaman bekletildikten sonra şu cevabı aldılar:

«— Siz doğrudan doğruya Numidya kıralı ile anlaşsanız daha iyi edersiniz. Malûm ya, biz kendisine minnet besliyoruz. Onu haksız çıkaramayız.»

Böylece Kartacalılar her türlü adalet kuralına aykırı olarak kendilerine işkence eden Numidya kıralının alaylı bakışları altında tam mânasıyla meşru haklarından birkaç defa vazgeçmek zorunda kaldılar.

★ — «KARTACA'YI YOK ETMELİ.»

Aradan yıllar geçti. 151 yılının kış mevsiminde, Zama savaşından kırk yıl sonra Kartaca'da yeni seçimler yapılmış, Roma'ya karşı direnme politikasını gütmekten yana olanlar iktidara geçmişlerdi. Masinisa utanmazlığı son hadde vardırarak:

«— Ben seçim filân tanımam, eski hükûmet yine işbaşına gelsin,» diye dayattı.

Kartaca «hayır» deyince savaş başladı. Bir çarpışmada Masinisa baskın çıktı, Kar-

tacalılar bir daha yenildiler. Büyük bir fidye ile geniş bir toprak parçasını düşmanlarına vermek zorunda kaldılar.

Bu olay gürültülü yankılar uyandırmıştı. Roma Senatosu andlaşmanın bozulmasından korktu. Hemen bir soruşturma kurulu Kartaca'ya gönderildi. Bu kurul verdiği raporda «Kartaca şehri Roma için yeniden tehdit edici hale gelmiştir.» diyordu. Buna delil olarak da Kartaca'nın elli bin kişilik bir ordu toplamış, Masinisa'ya karşı kendisini korumak için bu orduyu silâhlandırmış olması gösteriliyordu.

Fakat Roma politikası yakından incelenince ortaya yeni bir faraziye çıkmaktadır: Numidya kıralı Roma'ya: «Size karşı sevgi, bağlılık besliyorum,» diyordu ama Patricî'leri yine de korkutmaktaydı. İkinci Kartaca savaşının sonu ile üçüncü Kartaca savaşının başı arasında geçen uzun zaman içinde topraklarını iyice genişletmiş, silâhlarını iyileştirmiş, hazinesini tıka-basa doldurmuştu. Sarayında ileri-geri konuşmalar olmuştu. Kartaca'yı zaptedip kırallığına başkent yapacağı söyleniyordu. Kartaca'nın içinde ise böyle bir birleşme lehinde olan bir parti bile vardı: «Hiç olmazsa bu sayede kendimize bir koruyucu buluruz. Belki Roma'nın istibdadının öcünü alma imkânını elde ederiz,» deniliyordu.

Senato'nun Caton adındaki üyesi Kartaca'daki durumu görmek için oraya gönderildi. Döner dönmez de bu eski düşmana karşı enerjik bir politika güdülmesini öğütledi. Senatoda ne zaman Afrika işleri konuşulsa ciddî bir tavırla yerinden kalkıyor, sadece şu iki sözü söylüyordu:

«— **Carthaginem delendam.** (Kartaca'yı yoketmeli!)»

★ — SAVAŞ HAZIRLIĞI :

İtalya'nın her yanından asker toplanmağa başlandı, büyük bir donanma da savaşa hazır hale getirildi. Kartacalılar kuşkulanmışlardı. Çok geçmeden bu hazırlıkların kendilerine karşı açılacak yeni bir savaş için yapıldığını öğrendiler. Hemen elçiler gönderdiler:

«— Sizi memnun etmek için ne yapmak lâzımsa söyleyin, yapalım,» dediler.

Senato dolambaçlı bir cevap verdi: «Vakti gelince ne istediğimizi size söyleriz,» dedi. Birkaç ay sonra Sicilya'ya gönderilen ordu Utika'ya çıktı. Bu şehir de Roma'nın her

Hannibal'ın babası Hamilkar.
(Yaşlı kumandan, Romalılara karşı ölünceye kadar hınç beslemesi için oğluna yemin ettirmişti. Hannibal'ın babasına verdiği sözü nasıl yerine getirdiğine tarih şahadet ediyor.)

isteğine boyun eğmeyi peşinen kabul etti.

Kartaca'dan bir elçiler heyeti daha geldi. Süklüm püklüm: «Bizden ne istiyorsanız söyleyin,» dedi. Bu sefer konsül onlara bir istek listesi verdi: Roma silâhların, gemilerin, savaş araçlarının hemen kendisine teslimini istiyordu.

Zavallılar hemen bu emirleri yerine getirdiler. Bu son imtihanı da geçirdikten sonra Roma'ya: «Artık memnunsunuzdur ya?» diye sordular.

★ — ASIL SEBEP :

Bunun üzerine konsül Roma askerleri arasında önüne toplanmış olan Kartacalı elçilere bu hazırlıkların asıl sebebini anlattı:

«— Şehirdeki bütün halk yanına en lüzumlu eşyasını alıp buradan çıkacaktır,» dedi. «Bunlar kıyıdan en az yirmi kilometre uzaktaki bir yerde, yani toprakların içinde toplanıp orada canlarının istediği gibi yerleşeceklerdir. Kartaca şehri yakılacak, tapınakları yıkılacak, limanı ise taş-toprakla doldurulacaktır.»

Roma ancak bu şartlar altında kendini memnun sayabilecekti!

Elçiler şaşkına döndüler. Kartaca âdetlerine uyarak kendilerini yerlere attılar, ağlayıp inlediler:

«— Bize bir mehil verin de Senato'ya bir elçi daha gönderelim,» diye yalvardılar. «Biz denizci milletiz. Kıyıdan içerilerde, üs-

telik Masinisa'ya karşı müdafaasız bir halde nasıl yaşarız? Kısa zamanda bizi köle haline sokar o. Sonra çöldeki haydutlar da bizi hiç sevmezler. Onlara karşı da kendimizi nasıl koruruz?»

Konsül cevap yerine soğuk bir tavırla sustu. Sonunda: «Aldığım emirleri yerine getirmeğe mecburum,» dedi.

★ — SAVAŞ BAŞLIYOR :

Elçiler Kartaca'ya dönünce halk onların etrafını aldı. Romalıların istekleri belli olunca halkın öfkesi son haddi buldu.

Bütün vatandaşlar ateşli, umudsuz bir yurtseverlik duygusu ile harekete geldiler. Kadınlar mücevherlerini hazineye bağışladılar, savaş araçlarında halat yerine kullanılsın diye saçlarını kesip verdiler.

Başlangıçta ilk çarpışmalar Romalıların aleyhine sonuçlar verdi. Konsüller savaşta pek tecrübe sahibi olmadıklarından birçok çarpışmalarda bozguna uğradılar. Yalnız Scipion Aemilianus adında genç bir yargıç çok büyük yararlık gösterdi. Bu delikanlı, Afrikalı Scipion'un yeğeni ve evlât edinme yoluyla da torunuydu. Soğukkanlılığı, cesareti, itidali, askerî bilgisi sayesinde askerleri ve

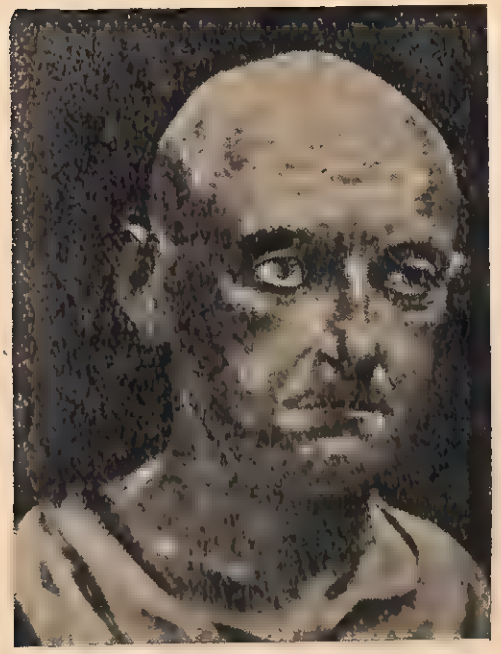

Hannibal'ın can düşmanlarından «Afrikalı» adıyla ün almış Sipyon.
(Roma, zaferden sonra emeklerini unuttu ve onu sürgüne gönderdi.)

düşmanları indinde de öylesine büyük bir saygı kazandı ki çok geçmeden Roma onu başkumandanlığa atadı.

Fakat yine de işe bir kuşatma ile başlamak gerekiyordu. Kale duvarlarının yüksekliği ve şehir halkının ateşliliği doğrudan doğruya taarruza geçmeğe imkân vermemekteydi çünkü.

★ — KORKUNÇ SAHNELER :

Fakat Kartacalıların ellerinde çok miktarda yiyecek vardı. Bu yüzden kuşatma uzun sürdü, pahalıya maloldu. Tam üç yıl uğraşıp gittikçe daha sert tedbirlere başvuran ve şehrin dışarısı ile olan temasını yavaş yavaş kesen Scipion sonunda şehir halkını dize getirdi.

Fakat iki ordu arasındaki korkunç hınç yüzünden hiçbir anlaşma yapmak mümkün değildi. Romalı esirler öğle sıcağında çırılçıplak kale duvarlarının üzerine yerleştirilmişler, Asyalılara özgü inceliklerle uzun, bitmez tükenmez bir işkenceye tâbi tutulmuşlardı. Onların acı ile kıvranırken kopardıkları feryatları, yaptıkları yalvarmaları arkadaşları duymaktaydılar. Bu zavallıların koparılan elleri, kolları, bacakları, ayakları sonra mancınıklar ve sapanlarla Romalıların ordugâhına atılmıştı.

Derken 146 yılının baharı geldi. Nisan ayının ortasında Scipion genel taarruz emrini verdi. Bir şaşırtma hareketi sayesinde küçük bir Roma birliği kale duvarlarını aşıp bir mahallede tutunmak imkânını buldu. Orada evden eve bir savaştır başladı. Buna erkeklerle birlikte kadınlar, çocuklar da katılıyorlardı.

★ — YANMIŞ ET KOKUSU :

Çarpışma altı gün sürdü ve korkunçluk bakımından eskiçağın bütün kanlı kuşatmalarını gölgede bıraktı. Evler ortalama altışar katlıydı, sokaklar da çok dardı. Bu sayede, günden güne dar gelmeğe başlayan bir alana mümkün olduğu kadar fazla sayıda insan sığdırmak mümkün oluyordu.

Roma lejyonerleri bir evden öbürüne tahtalar uzatarak damdan dama geçiyorlardı. Her katı inceden inceye araştırıyorlar, ev halkından ele geçirdiklerini üst katlardan sokağa atıyorlardı. Sokaktaki askerler de onları mızraklariyle vura vura öldürüyorlardı.

Şehir bir yandan da cayır cayır yanıyordu. Çok geçmeden yanmış insan eti kokusu

dayanılmaz bir hal aldı. Beri yandan Afrika güneşi de cesetlerin çabucak kokmasına yol açıyordu. Son müdafiler, tapınağın üstündeki tepeye sığınmışlardı. Scipion oraya hücum emrini verdi. Aşağı mahallelerdeki evleri alevler yalayıp yutmuştu bile.

★ — YİĞİT BİR KADIN :

Garnizona kumanda etmekte olan Hasdrubal, yanındaki birkaç askerle birlikte teslim oldu: «Canımızı bağışlayın, yeter,» dedi. Karısı, iki oğlunu ellerinden tutmuştu. Kocasının yaptığını görünce ona:

«— Korkak herif!» diye bağırdı. Sonra galiplerin eline esir düşmektense iki çocuğu ile birlikte kendini kaldırdığı gibi alevlerin içine attı.

Scipion yanında, yeğeni Tiberius'un da aralarında bulunduğu birkaç sadık adamı ile birlikte bu manzarayı kederli kederli seyrediyordu. Bir ara ünlü Yunan şairi Homeros'un şu mısralarını mırıldandı:

Bir gün gelecek, kutsal şehir İlion yokolacak
Priam'la birlikte,
Mızrak kullanmakta çok usta olan
Priam'ın milleti de yokolacak.

Bunları söylerken hüngür hüngür ağlamaktaydı. Vakanüvis sıfatiyle ordunun ardından giden Polybios adlı bir Yunanlı sordu:

«— Böyle parlak bir zafer gününde bu büyük kederinize sebep ne?»

Spicion cevap verdi:

«— Sebebini bilmiyorum ama korkarım ki günün birinde başka birisi de benim yurdum hakkında bu sözleri söyliyecek.»

Böylece, nefret edilen bir düşmanı yok etmenin sevincine ve zaferin neşesine insanca ve filozofça bir duygu da karışmaktaydı. Genç Tiberius hiç ses çıkarmadan bu sahneyi seyrediyordu. Alevlere yem olan Kartaca'da ise son feryatlar, askerlerin bağırışları, kalasların çatırdayışları, alevlerin çıtırdıları duyuluyor, çürümüş yahut yanmış cesetlerin kokuları ise her yana yayılıyordu.

Numidya Kralı Masinisa.
(Yarı vahşi, fakat çok zeki bir adamdı. Roma'nın Kartaca'ya karşı kinini ve affetmez gazabını biliyordu. Bu duyguyu ustalıkla sömürdü ve bu güzel beldenin gerçek hâkimi oldu.)

★★

Mezarı ve Hamdi Bey

Bilhassa İkinci Sultan Hamid devrinde, Osmanlı ülkelerinde eski eserleri araştırma hakkı, yabancı arkeologlara bol bol verilir ve bulunan eserlerin kıymetlilerinin, kapitülâsyonlardan diledikleri gibi faydalanan araştırıcılar tarafından kendi memleketlerine gönderilmesine göz yumulurdu.

Osmanlı müzeciliğinin babası olan Hamdi Bey, hırsızlıkların en fecii olan bu hâdiseyi, zamanın Maarif Nazırı Haşim Paşa nezdinde, o günlerin havası içinde felâket getirecek bir şiddetle protesto etti. İşte tam bu günlerde idi ki, bir Alman arkeolog grubu Gebze yakınlarında, Anibal'ın mezarını bulmuştu. Bu buluşun yarattığı istirkab havası içinde İngiliz sefiri, el altından Mâbeyn-i Hümayun'a başvurmuş, bulunan mezarın Müze-i Hümâyunda kalmasının muvafık olacağını bildirmişti.

Başı dertli Maarif Nazırı, Hamdi Beyi çağırttı, ve sitemli bir dille:

«— Bu adamlar sanki ölecek başka yer bulamamışlar mı?» dedi. Mektepler olmazsa, Maarifin suya sabuna dokunmadan mükemmel idare edilebileceği vecîzesinin de sahibi olan meşhur Maarif Nazırına, Hamdi Bey, şu cevabı verdi:

«— Hakkınız var Paşa Hazretleri... Başına geleceği bilseydi Anibal, burada intihar etmez, Romalılara esir olurdu...»

BİR ÜMİD DENEMESİ **Önce ticaret anlaşmasına, daha sonra «samimî misak» a ve nihayet Balkan Paktına imkân veren 22 Nisan 1933 Atina yolculuğunda İktisat Vekili Mahmut Celâl Bey (Bayar), Yunan İktisat Nazırı ve bir Osmanlı Rum'u olan Pesmezoğlu ile beraber, Atina'da bir fabrika önünde.**

Atatürk, Otuz Bir Yıl Önce, Celâl Bayar'ı Atinaya Niçin Göndermişti?

★ — **ATATÜRK «TARİHİ BİR KARAR» VERİYOR :**

Tarih 18 Şubat 1933... 9 Eylül 1932 gününden beri, İkinci İktisat Vekilliği vazifesini yapmakta olan Mahmut Celâl Beyi, Türkiye Reisicumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'daki köşkünde kabul ediyor. Celâl Bey, o sabah Ege'de yaptığı bir «tetkik gezisi» nden dönmüştür. İktisat Vekili, öyle bir hazırlığın üzerindedir ki, bazı safhaları, ne Vekiller Heyetine, ne Büyük Millet Meclisine, hattâ ne de Vekâletin alâkalı dairelerine henüz intikal etmemiştir: Bu, Gazi Mustafa Kemal'in kendisine verdiği «hususî bir vazife» dir ve sadece iç cephesi değil, dış cephesi de vardır: Gazi, bu **iki safha'nın** da, Mahmut Celâl Bey tarafından «şahsen» tetkik edilerek kendisine bildirilmesini istemiştir. Hâdise, Celâl Beyin selefi Burdur mebusu Mustafa Şeref Beyin biraz acı intibalı istifasını takip eden Eylül 1932 başlarında, bu vazifeyi kabul etmesini kendisinden istediği zaman, Celâl Beye ana hatlarıyla yaptığı izahatın tatbikat safhalarıdır. Mevzu, yeni İktisat Vekiline hiç yabancı gelmemiş, hiç yadırgamamıştır: Çünkü, İş Bankasının ve onu takiben Şeker Fabrikalarının kurulu-

şu, Gazi'nin kafasında Cumhuriyetle, hattâ Millî Mücadele ile yer etmiş bir temel vatan hizmetinin tecellileridir ve yeni Türk devletinin kurucusu, bu temel sahada kiminle işbirliği yapacağı yolunda kesin kararlıdır.

Celâl Bey, Millî Mücadelenin en buhranlı günlerinde ifa ettiği birinci İktisat Vekâletinden sonra, İmâr ve İskân Vekili olmuş, daha sonra İş Bankasının kuruluşunu üstüne alarak kendisini iktisadî sahaya vakfetmiştir. Sekiz senelik fasılalardan sonra, vatanın ve dünyanın şartları, kökten bir iktisadî kalkınmayı yaşama ve istiklâl şartlarından birisi haline getirince, bu mevzu üzerindeki realizasyonun temel hatları ve ilkeleri üzerindeki görüş birliğinden sonra Mustafa Kemal, Celâl Beyi millî ekonominin günün şartları içinde tesisine memur etmiştir. Bu safhalar, o günlerde Ankara'da çeşitli tefsirlere yol açan ve kulis'i işleten mevzularındandır. Vekâlete başladığı gün, Gaziye çektiği telgrafta **«— Müsterih olarak emniyetle radikal çalışınız!»** cevabını alan Celâl Bey, bu teminatın huzuru içinde çetin işine girişmiştir. İşte 18 Şubat 1933 sabahı da, Ege'de kurulacak sınaî tesisler ve fabrikalar üzerindeki tetkiklerinden dönmüştür ve artık genç Türk Cumhuriyetinin resmî literatüründe, **BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLÂN** merak, tecessüs ve ümitleri temsil eden **yeni bir slogandır.**

★ — «ATİNA'YA GİDECEKSİNİZ!..»

Gazi, Celâl Beyin Ege seyahatinin neticelerini alâka ile dinledi. İktisat Vekiline, yakında başka bir yolculuğu olup olmadığını sordu. Celâl Bey, ay içinde Kayseriye, daha sonra Sivas'a gideceğini, buradan Divriğe geçeceğini, dönüşü Adana - Konya üzerinden yapacağını ve seyahati sırasında ele alacağı mevzuları izah etti. Bir müddet de Ankara'da çalışacaktı: İktisat Vekâletini, bu yepyeni himmeti başarmıya yetecek kudrete sahip kılmak, bilhassa dokuma ve yünlü sanayii ile meşgul olacak bir Banka ile maden işletmelerini başaracak diğer büyük bir Bankaya vücut verecek kanun lâyihalarını hazırlamak, memleketin eşiğinde olduğu sanayileşmenin temel problemlerinden birisi olan faiz hadlerini indirmek ve uzun vâdeli kredi esasına yönelmek... Gazi, eldeki hazırlıkları dinledikten sonra, bunların, azamî Nisan ayı içinde tamamlanmasını istedi ve dedi ki:

«— Atina'ya gideceksiniz!»

Celâl Bey, bu iki kelimelik cümlenin kesinliği önünde gayri ihtiyarî şaşırdı. İlk anda, bu izahlarıyla ve onların dayandığı faaliyetle, Atina seyahati arasında bir münasebet kuramadı. Vakıa o, Gazi'yi bütün hususiyetleriyle çok iyi tanırdı. Lider'in hususiyetlerinden birisi önce «karar»ını söylemek ve muhatabının kafasında sebepler araştırma alâkası yarattıktan sonra izahlara geçmekti. Nitekim kararının gerekçesini anlattı:

«— Biliyorsunuz ki Celâl Bey, sanayileşmeyi mevzii ve geçici bir hâdise olarak ele almıyoruz. Bizim böylesine esaslı bir hamleye girişmemiz, münhasıran dahilî bir mesele değildir. Bunun hariçte de sanıldığından derin akisleri olacaktır. Bu tesirlerin başlıca merkezlerinden birisi de Yunanistandır. Biz Yunanistanla, coğrafî vaziyet ve müşterek hudutlar dolayısiyle ister istemez müşterek hâdiselere ve neticelere muhatabız. Bunları anlaşmış olarak ele alırsak, meselelerimiz daha çok basitleşir. Bunun, siyasî sahada ne derece mümkün olabileceğini Venizelos'u memleketimizin itibar görmüş misafiri yapabilme müsamahası da dahil olarak ele aldık ve senelerdenberi sabırla ve ısrarla netice almıya gayret ediyoruz. Fakat artık dünya, münhasıran siyasî ve askerî vakıaların üzerine dostluk veya düşmanlıklarını kuracak devreyi çoktan geçirmiştir. Biz de, zarurî olarak aynı hakikatlerin içindeyiz. Siz, Yunanistanla ticarî münasebetlerimizin bugünkü safhasını hususî bir tetkikten sonra, bunun nasıl inkişaf edebileceğini de araştırmış olarak Atina'ya gitmelisiniz. Yunanlılara, siyaset sahasında olduğu kadar, iktisat sahasında müşterek bir yolun iki taraf için tarihî ve coğrafî zaruret olduğunu telkin etmek faydalı olacaktır. Çünkü bizim bâkir kıymetlerimizi değerlendirme safhamızın, kendilerinin müesses menfaatlerini zedeleme endişeleri onlarda vaki olabilir. Ziraî ve sınaî birçok sahalarda rakib de olabiliriz, müşterek hareket ettiğimiz takdirde kuvvet ve imkânlarımızı birleştirerek büyük bir kudret de olabiliriz. Siz bu mevzuda ne düşünüyorsunuz?»

★ — CELÂL BEY ATİNA'YA GİDİYOR:

Celâl Bey, bütün memleketi kucaklıyacak iktisadî kalkınma hazırlıklarına girişildiğinden beri, bilhassa çeşitli dış tefsirlerin muhatabı idi ve bunların mahiyeti, hususiyetleri, çeşitliliği karşısındaki mesuliyet sahibi

insan olarak, Gazi'nin duygularını sıkıntısız paylaştı. Memleket içinde başladığı ve günlerle alâkalı mevzularını kısa zamanda neticelendirerek Atina yolculuğunun tarihini tesbit edeceğini arzetti.

Gerçekten bu görüşmeden sonra, Kayseri, Sivas, Adana ve Konya'ya gitti, orada kurulacak fabrikalar üzerinde tetkikler yaptı, 23 Mart 1933 de Ankara'da idi ve onbeş Nisana kadar olan zaman içinde de, Gazi'nin Sümerbank ve Etibank adlarını verdiği iki temel millî müessese ile Vekâletin yeni teşkilât kanunu, faiz hadlerini yeniden tesbit eden kanun tasarılarını da hazırlayarak, Atina yolculuğunun tarihini tesbit ve Gazi'ye arzetti. Bu müddet içinde Yunanistanla olan mübadele hacmımız ve karşılıklı ticaretin inkişaf imkân ve çareleri üzerinde tetkiklerini de tamamlamıştı.

İktisât Vekilinin vardığı netice şuydu: Türkiye, başta tütün olarak bazı esaslı toprak ürünleri dolayısiyle Yunanistanla rakib idi. Türkiye'nin zengin maden cevherleri işletilerek, başta farro-krom sanayii ve maden kömürü, tâlî sanayii, demir ve çelik endüstrisi ile tamamlanacak bir metalürjü sanayiinin tekevvünü halinde Türkiye, Akdeniz çevresinde, kömür-demir serveti beraberce bulunan biricik ülke olarak, toprak genişliği ve insan velûdiyeti, yâni nüfus artışı ile yakın geleceğin büyük kudreti olabilmenin şansına sahipti. İttihad ve Terakkinin İzmir sâbık kâtib-i mes'ulü için ise, Megalo-İdea'nın meçhul bir tarafı yoktu. Yakın mâzinin aktüalitesini daima muhafaza eden trajik havasının tesiri altında olması tabiî olan Celâl Beyin tercihan Atina'ya, böyle bir maksatla gitmesi de, Gazi'nin, ferdlerin olduğundan çok, milletlerin ve bilhassa Yunanlılığın hafıza ve arşiv ölçüsünü ne derece selâhiyet ve yeterlikle bildiğinin tipik tecellisi idi.

Celâl Bey 22 Nisan 1933 de Yunanistana gitti. Giderken: **«— Ben Atina'ya iki tarafın iktisadî münasebetlerini bugünün ihtiyaçlarına uyacak şekilde tanzim etmek gayesiyle, ve aradaki kardeşliğe dayanarak gidiyorum.»** diyordu.

★ — «SELÂMET GETİRİCİ MİLLİYETPERVERLİK...»

Bu şeklî beyanatın ard tarafında, Gazi'nin Celâl Beye verdiği asıl vazife, Lider'in kafasında şekillenmiş olan BALKAN ANTANTININ GERÇEKLEŞEBİLME ŞARTLARINI TESBİT'ti.

Yunan gazeteleri Türk İktisat Vekilinin seyahati üzerinde geniş neşriyat yapıyorlardı. O tarihte Yunan İktisat Nazırı, bir Osmanlı Rum'u olan Pesmezoğlu idi. İktidarda da Anti-Venizolist bir siyasî hareketin lideri olan Çaldaris bulunuyordu. 29 Nisan 1933 de Atina'ya varan Celâl Bey, 9 Mayısa kadar müzakerelerine devam etti. Bu görüşmelerin **«iki tarafı»** ve **«birbirinden farklı iki safhası»** vardı.

Nitekim, yeni Türk - Yunan ticaret anlaşmasının imzalanması şerefine Yunan Başvekili Çaldaris'in verdiği ziyafette, görünüşteki mücerred ticarî ve iktisadî anlaşmalarda mutad olmıyan bir mevzua, iki ülkenin takip ettiği **milliyetçilik** siyasetine temas ederek ve bu yoldaki tarihî, coğrafî siyasî hususiyetlerin bir izahını yaparak dedi ki:

«— Sizin ve bizim takip ettiğimiz milliyetçilik bence selâmet getiren ve huzur veren bir milliyetçiliktir. Bu, kayıtsız olarak vatanın hizmetine arzedilen şerefli bir gururun ifa ettiği vazifedir. Bu milliyetperverlik bizi birleştirmiştir ve en samimî bir dostluk içinde sulhün tesisini, bu sulhün iki ülke için hayırlı ve faydalı olabilmesini ancak bu milliyetperverlikle temin edebildik ve edeceğiz.»

★ — HÂDİSELER GELİŞİYOR :

Celâl Beyin bu yolculuğunun iç cephesini ve yapılan temasların mahiyetini ortaya koyan hâdiseler, süratli bir gelişme gösterdi ve Gazi'nin asıl gayesi olan Balkan Paktı tahakkuk etti. Bu gerçeği ifadeleyen kronolojik seyri takip edelim: Aynı senenin, yânî 1933 yılının 14 Eylül'ünde Türkiye ile Yunanistan arasında **«samimî»** anlaşma misakı imzalandı: Bu, İngiltere ile Fransa arasındaki **entante cordiale**'e benzer bir anlaşma idi ve gerçekte derin bir anlamı vardı: İki hükûmet, Yunan iftirak ayaklanması, yâni, Osmanlı Tarihlerinin, vecîz ve doğru bir tâbirle **Rum Fitreti** olarak adlandırdıkları, Etniki-Eterya fesadının körüklediği, çok zaman kanlı ve haşin geçmiş asîlik ve iğtişaş devrinden, 1919 - 1922 Anadoluyu istilâ macerasına kadar sürmüş olan, ve maddî olduğu kadar mânevî vebâlinin de Rumluk ve Yunanlılığın omuzunda taşınan acı devreyi ebediyen kapamak istemişlerdi. Gerçekten bunu istiyen kimdi? Biz'dik...: Yunanlılar, ken-

ZİYARETİN İADESİ **Yukarıki klişede de, Yunan İktisat Nazırı Pesmezoğlu'nu, Celâl Beyin Atina ziyaretinden bir buçuk yıl sonra, 28 Kasım 1934 den 15 Aralık 1934 e kadar süren Türkiye Yolculuğu'nda, Celâl Beyle beraber görüyoruz. Hükûmet sözcüsü Ulus'un bu ziyaret dolayısiyle başmakalesi, bugün ibretle okunmıya değer.**

dilerine vücud veren Ortodoks Kilisesinin fanatik telkinleri ve değişmez bir gaye olan Grigoryos'un kapalı kapısının açılıp, Fatih'in feth-i mübîn'i ile yarım kalan âyinin, yâni Ayasofyanın Salib'e iadesinin hasreti içinde idiler. Acaba, Mustafa Kemal çapında bir insan, bu ebedî gerçeğin farkında değil miydi? Buna rağmen; neden bir haksızlık, hattâ kazandığımız zaferin asla bedeli olmıyan Garbî Trakya, On İki Ada, Kıbrıs fedakârlıklarını yaptı? Neden 9 Aralık 1933 de, yâni o meşhur 14 Eylül 1933 **«samimî»** anlaşmanın üzerinden seksen beş gün sonra, ikiyüz bini aşkın Balkanlı Türk'le, yüz milyonları aşan Türk servetini Yunan insafına terkeden Türk - Rum ahali mübadelesi komsiyonunu kaldıran anlaşmayı imzaladık?

Bütün bunlar, Gazi'nin tesbit ettiği hedefin tecellileri idi ve hemen hemen hepsinin maddî mânevî yükü Türk milletinin omuzunda idi: Nitekim, en iyi dileklerle yürünen bu yolda, mânevî tâvizin sonunu, 3 Şubat 1934 de verdik: Türkiye - Yunanistan - Rumanya - Yugoslavya arasındaki **BALKAN ANDLAŞMASI,** 3 Şubat 1934 de **ATİNA**'da, yâni Yunan Başkentinde imzalandı!..

★ — **NETİCE :**

Hâdiseler şunu ispat ediyor: Millî Mücadeleden sonra Cumhuriyet Türkleri, en ağır ve felâketli bir istilânın suçlusu olmasına rağmen, Yunanistanla, mâziyi unutarak, samimî bir işbirliği yapmak istemişlerdir ve Gazi Mustafa Kemal, bu anlaşmanın sağlam bir temel üzerinde olabilmesi için **her şeyi** yapmıştır: Türk Hariciyesinin bu yolda takip ettiği siyaset, gaye bir ân gözden uzaklaştığı zaman, en meşrû millî haklarımızla asla bağdaşamıyan fedakârlıklarla doludur.

Neticeler neden böyle hayâl kırıklığı ve acı bir intibahın malzemesini getirmiştir? Bunlardan birincisi, bizim, Celâl Beyin yolculuğundan bu yana, asla, **kendimize gereği gibi gelememiş olmamızdır:** Çünkü, milletler arasındaki hakikî dostluklar, tarih ve coğrafya realitelerinin, iki taraftan birisine verdiği hakları kullanacak kudrete sahip olabilmeleriyle mümkündür: Bunun da zamanımızda ifadesi millî birlik, refah, umran, bâkir vatan kıymetlerinin değerlendirilmesi, kısaca çağa erişebilmiş medenî ve ileri bir ülkeye sahip olabilmededir. Yüreğinin gizli

Hayâllerin Ardından...

Aradan yıllar, şartlar, devirler geçti: 1933 ün ilk denemesini bizzat Atina'da yapan Celâl Bayar, 1950 ile 1960 arasında Türk Devletinin reisi idi.

Türk - Yunan münasebetleri bu on yıl içinde bir çok safhalar geçirdi. Bu gelişmeler, şeklen hep «müsbete doğru» idi: Hattâ o kadar ki, Lozan'ın en büyük ikram gafleti olan Türk Garbî Trakya'nın merkezi Gümülcüne'de (ki, Yunanlılar 1923 de, Lozan imzalanırken nüfusunun yüzde 67 si TÜRK olan bu şehre KOMOTİNİ adını koydular) kurdukları TÜRK LİSESİ'ne, CELÂL BAYAR adını verdiler. Kral Pol ve Kraliçe Frederika İstanbul'a geldiler. Yunan Kral ailesinin karşılanışı, Kıbrıs meselesinin ortaya atılışını takib eden günlerde bile, Yeşil Ada'da yapılanların Atina'nın isteği dışında hâdiseler olduğu kanaatını yarattı. Garbî Trakya'da, 1923-1953 arası geçen otuz yıllık korkunç olduğu kadar sinsi ve zâlim Türklüğü yok etme politikasının artık durduğu zannını verdi: Celâl Bayar Lisesi'ne Türkiyeden öğretmenler gönderildi, Batı Trakya'da mevzi tutmus olan gerici ve medreseci kafalara karşı, Türkiye Cumhuriyeti Maarifinin hassasiyetle sectiği değerli Kemalistler, Türk Devrimlerinin havasını ve şartlarını, yetim ve kendi kaderine terkedilmiş Batı Trakya Türklüğüne getireceklerdi.

İlk yıl nasıl da ümitli geçti!..

***

Bu şekli kurtarış'a inananları mazur görmek gerekirdi: Fakat ya Celâl Bayar'ı? Ya, istilâcı Yunan kuvvetleri 1919 Haziranının yedisinde Akhisar önlerinde iken, Türk mukavemetinin bir Jön-Türk Hareketi olduğu gerçeğini Venizelos'a isbat için Celâl Beyin adını veren Zafirepulos'un hakkındaki «teşhis» ine rağmen, gösterilerin samimiyetine kendisi de inanmış gözükmek, belki, resmî makamının icabı idi amma, hükûmet ve millî hafızayı uyarma bahsinde ne yaptı?

Açılış törenine bizzat davet edildiği adını taşıyan Gümülcüne Türk Lisesi bu gün ne haldedir?

Bu netice, başkaları için belki sürprizdir amma, Celâl Bayar için olubbitenlerin garibsenecek hiç bir tarafı yoktu: Yapılmamış olan, bu idrâkin sahibi olanların, resmî siyasetlerle, millî gerçeklerin sınırını, milletlerine anlatmamış olmalarındadır. Yunanlılar için mesele yok: Megalo - İdeaları var onların... Mektepleri, Kiliseleri, Sahneleri, Kalemleri, hatta resmî sahne dışında Devlet Adamları hep o değişmez Megalo - İdea'nın gönüllü birer öncüleri... Ya biz? Bizimkiler bu resmî siyaset'e öylece gönül veriyorlar ki, bu bağlanışın içinde kendi öz mazileri ve himmetleri dehşet ve ibretle onlara bakıyor!..

Bugün, Yunanistan'da 1922 den, yânî Megalo-İdeanın son fiilî kıpırdanışının Mehmetçiğin süngüsüyle ezilmesinden sonra kurulan şehirler, kasabalar, köyler vardır. Bunlara verilen isimler arasında bazıları şöyledir: Yeni İzmir, Yeni Bursa, Yeni İznik, Yeni Manisa ve kısacası, kaybedileni kendi içinde devam ettirme çabasının coğrafyaya işlenmiş belirtileri...

Bizim Devlet adamlarımız dostluk ziyaretleri yaptıkları, hattâ ittifak anlaşmaları imzaladıkları zaman bu Türk şehirlerinin üzerinde hak iddiası için aynı isimlerle kurulmuş beldelerden geçerler, bu kitapları okuyan yeni Yunan nesilleri tarafından karşılanırlar ve selâmlanırlar... Bunlar, politikanın cilvesidir amma, bir farkla: Bizimkiler, politikanın cilvelerini milletlerine «gerçeğin kendisi» olarak anlatmak ve kabullendirmek gayreti içindedirler: Öylece ki, bazen, tarihî konuşmak, devletin siyaseti namına suç, hattâ ihanet bile olur...

Ve, Papandru'larla Makarios'lar, işte bu gaflet koridorunun içinden geçerek karşımıza çıkarlar...

yerinde, söylenemiyen sinsi ve hain maksadını açığa vurmaktan şifasız bir kindarı, ancak, bu kudretler yola getirebilir.. Şimdi, insaf ile söyliyelim: Otuz bir yıldır, bu temel hedefin neresine erişebildik?

Öte yandan, arzulanmış gayelerin içyüzünü bile, serbestçe ve huzur içinde milletin ibreti önünde tartışabilmek hak ve hürriyetinden bile mahrumuz. Küçük bir misal mi istiyorsunuz? İşte, şu bir kaç sahifeye sığdırılmaya çalışılan ve aslında, Kıbrıs'taki mâsum Türk kanının gerçek izahı olan olayların bile tarih ve coğrafya kıstasları içinde ortaya konulması, yasak kanunları'nın maddelerinin arasında bir çeşit canbazlık oluyor: Çünkü biz, iktidarların düşüncelerinin tahlil edilmez ilâhî hakikatler olduğu efsane inanışı içindeyiz: İmparatorlukta öyle idik, Meşrutiyette öyle kaldık, Cumhuriyette de öyleyiz.

Gerisi kurt masalı!..

Hayâllerin Ardından...

Aradan yıllar, şartlar, devirler geçti: 1933 ün ilk denemesini bizzat Atina'da yapan Celâl Bayar, 1950 ile 1960 arasında Türk Devletinin reisi idi.

Türk - Yunan münasebetleri bu on yıl içinde bir çok safhalar geçirdi. Bu gelişmeler, şeklen hep «müsbete doğru» idi: Hattâ o kadar ki, Lozan'ın en büyük ikram gafleti olan Türk Garbî Trakya'nın merkezi Gümülcüne'de (ki, Yunanlılar 1923 de, Lozan imzalanırken nüfusunun yüzde 67 si TÜRK olan bu şehre KOMOTİNİ adını koydular) kurdukları TÜRK LİSESİ'ne, CELÂL BAYAR adını verdiler. Kral Pol ve Kraliçe Frederika İstanbul'a geldiler. Yunan Kral ailesinin karşılanışı, Kıbrıs meselesinin ortaya atılışını takib eden günlerde bile, Yeşil Ada'da yapılanların Atina'nın isteği dışında hâdiseler olduğu kanaatını yarattı. Garbî Trakya'da, 1923-1953 arası geçen otuz yıllık korkunç olduğu kadar sinsi ve zâlim Türklüğü yok etme politikasının artık durduğu zannını verdi: Celâl Bayar Lisesi'ne Türkiyeden öğretmenler gönderildi, Batı Trakya'da mevzi tutmus olan gerici ve medreseci kafalara karşı, Türkiye Cumhuriyeti Maarifinin hassasivetle sectiği değerli Kemalistler, Türk Devrimlerinin havasını ve sartlarını, yetim ve kendi kaderine terkedilmiş Batı Trakya Türklüğüne getireceklerdi.

İlk yıl nasıl da ümitli geçti!..

*
* *

Bu şekli kurtarış'a inananları mazur görmek gerekirdi: Fakat ya Celâl Bayar'ı? Ya, istilâcı Yunan kuvvetleri 1919 Haziranının yedisinde Akhisar önlerinde iken, Türk mukavemetinin bir Jön-Türk Hareketi olduğu gerçeğini Venizelos'a isbat için Celâl Beyin adını veren Zafirepulos'un hakkındaki «teşhis» ine rağmen, gösterilerin samimiyetine kendisi de inanmış gözükmek, belki, resmî makamının icabı idi amma, hükûmet ve millî hafızayı uyarma bahsinde ne yaptı?

Açılış törenine bizzat davet edildiği adını taşıyan Gümülcüne Türk Lisesi bu gün ne haldedir?

Bu netice, başkaları için belki sürprizdir amma, Celâl Bayar için olubbitenlerin garibsenecek hiç bir tarafı yoktu: Yapılmamış olan, bu idrâkin sahibi olanların, resmî siyasetlerle, millî gerçeklerin sınırını, milletlerine anlatmamış olmalarındadır. Yunanlılar için mesele yok: Megalo - İdeaları var onların... Mektepleri, Kiliseleri, Sahneleri, Kalemleri, hatta resmî sahne dışında Devlet Adamları hep o değişmez Megalo - İdea'nın gönüllü birer öncüleri... Ya biz? Bizimkiler bu resmî siyaset'e öylece gönül veriyorlar ki, bu bağlanışın içinde kendi öz mazileri ve himmetleri dehşet ve ibretle onlara bakıyor!..

Bugün, Yunanistan'da 1922 den, yânî Megalo-İdeanın son fiilî kıpırdanışının Mehmetçiğin süngüsüyle ezilmesinden sonra kurulan şehirler, kasabalar, köyler vardır. Bunlara verilen isimler arasında bazıları şöyledir: Yeni İzmir, Yeni Bursa, Yeni İznik, Yeni Manisa ve kısacası, kaybedileni kendi içinde devam ettirme çabasının coğrafyaya işlenmiş belirtileri...

Bizim Devlet adamlarımız dostluk ziyaretleri yaptıkları, hattâ ittifak anlaşmaları imzaladıkları zaman bu Türk şehirlerinin üzerinde hak iddiası için aynı isimlerle kurulmuş beldelerden geçerler, bu kitapları okuyan yeni Yunan nesilleri tarafından karşılanırlar ve selâmlanırlar... Bunlar, politikanın cilvesidir amma, bir farkla: Bizimkiler, politikanın cilvelerini milletlerine «gerçeğin kendisi» olarak anlatmak ve kabullendirmek gayreti içindedirler: Öylece ki, bazen, tarihi konuşmak, devletin siyaseti namına suç, hattâ ihanet bile olur...

Ve, Papandru'larla Makarios'lar, işte bu gaflet koridorunun içinden geçerek karşımıza çıkarlar...

yerinde, söylenemiyen sinsi ve hain maksadını açığa vurmaktan şifasız bir kindarı, ancak, bu kudretler yola getirebilir.. Şimdi, insaf ile söyliyelim: Otuz bir yıldır, bu temel hedefin neresine erişebildik?

Öte yandan, arzulanmış gayelerin içyüzünü bile, serbestçe ve huzur içinde milletin ibreti önünde tartışabilmek hak ve hürriyetinden bile mahrumuz. Küçük bir misal mi istiyorsunuz? İşte, şu bir kaç sahifeye sığdırılmaya çalışılan ve aslında, Kıbrıs'taki masum Türk kanının gerçek izahı olan olayların bile tarih ve coğrafya kıstasları içinde ortaya konulması, yasak kanunları'nın maddelerinin arasında bir çeşit canbazlık oluyor: Çünkü biz, iktidarların düşüncelerinin tahlil edilmez ilâhî hakikatler olduğu efsane inanışı içindeyiz: İmparatorlukta öyle idik, Meşrutiyette öyle kaldık, Cumhuriyette de öyleyiz.

Gerisi kurt masalı!..

HEP AYNI YERLERDE On Dokuzuncu yüzyıl ortasına kadar İstanbul isyanlarının merkezi, şu üçgen arasında oynardı: At Meydanı, Et Meydanı, Ortacami odaları... Yeniçeri Odalarının çevresi, klişesini yukarıda gördüğümüz tip kahvelerle çevrili idi. Artık, savaş meydanlarında zafer için görünmiyen Yeniçeriler, bu kahvelerde, bir yağma hedefi güden ayaklanmaların hazırlığını yaparlardı. Samur ve Anber Devri Sultanının sonu da, aynı yerlerde düşünülmüş, aynı dekor içinde başlamış ve bitmişti.

Samur ve Anber Devri Sultanının Ölümü

★ — BİR ZEVK DEVRİNİN ARDINDAKİ HASRET :

Sultan İbrahim'in tiyatro sahnelerine mevzu olacak tahttan indirilmesi hâdisesi üzerinden henüz iki gün geçmişti (1). Samur ve Anber devri Sultanının hapsedildiği taş odanın tavana bakan küçücük bir penceresi, bir de içeriye yemek verilmesi için küçük bir sahan sığacak kadar aralığı vardı. Odada iki cariye, canlı canlı mezara giren sâbık Devletlû'ya hizmet edeceklerdi. Bu oda, Kösem Sultan tarafından öylecesine seçilmişti ki, dehlizin iki tarafına konulan nöbetçileri aşmadan, kapısının önüne varılması imkânsızdı.

Valide Sultan bu tedbiri, tahttan indirilmesinde baş rolü oynadığı öz oğluna karşı neden almıştı? Çünkü o da biliyordu ki, her israf, zevk ve sefahet devrini takip eden günlerde olduğu gibi, eskiyi anma hasreti başlamıştı. Telli Haseki'nin meczûb padişahının kapatıldığı odanın kapısında sallanan koca kilidin anahtar deliğine kurşun dökülmüştü. Vaktiyle padişahın ihsanını görenler, yaşlı gözlerle birbirlerine bakıyorlar, fısıldaşıyorlardı:

(1) Tarih Konuşuyor, sayı: 7. sahife: 549 - 555.

«— Bu ne demektir? Bir padişah-ı zîşânı göz göre göre tahttan indirip diri diri mezara koydular. Parmak kadar bir mâsumu tahta geçürdüler. Mülk-ü millet iki Ağa ile dört tavaşînin eline kalur? İşte merdimend Sultanımızın feryad-ı figânın işitmekten ise elbette bu uğurda baş koymak gerekir. Hemen ittifak edüb taşraya huruç ederek cülûs için tedârik görelüm...»

★ — «YARABBİ!.. İBRAHİM KULUNA AHİRET SEFERİ NASİB EYLE!..»

Sultan İbrahim'in nimetlerini gören samur ve anber devri kadrosu bu hazırlık ve hasret içinde iken, öz oğlunun hayatta kalmasını kendi başı ve kurduğu yeni devir için tehlikeli gören yaşlı bir kadın, artık o koskoca Osmanlı ülkesinin söz ve karar sahibi olan bir avuç kişisinin başında olan Mah-ı Peyker Kösem Valde Sultan, başında bir örtü, Topkapı Sarayının en mübarek köşesi olan ve içinde, Peygamberimizin emanetleri muhafaza edilen daireye doğru dönüyor, yüzünü gözünü yeşil parmaklığa dayayarak dua ediyordu:

«— Ey bâr-ı Hudâ!.. İbrahim kulun bu belâya müptelâ olmak mademki mukadder imiş, artık onun bu suret ile dünyada bekâsı revâ değildir. Bu hırka-i şerife sahibi hürmetine âna sefer-i âhiret ile rahat müyesser eyle. Dünya mihnetlerinden halâs eyle. Bâdel yevm ânın nefesinin devamı sebeb-i fitne dir.»

Halbuki, otuz dört yaşında diri diri taş bir odaya kapatılan Sultan İbrahim ise, yeniden samur ve anberlerine kavuşmak için içeriden durmadan feryad ediyor, kendilerine vaktiyle ihsan ve ikramlarda bulunduklarının isimlerini birer birer tekrar ediyor, kimisini yardıma çağırıyor, kimisine sitem ediyordu.

Bu feryatlar sarayın binbir hâdise ile yosunlaşmış duvarlarında aksettikçe, Kösem Sultan rahat değildi: Vakıa Saray, Sultan İbrahim'in gözdelerinden tamamen boşaltılmıştı. Sadece yeni Padişah küçük Dördüncü Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan sarayda bırakılmış, Kösem Valde, gebe olan Telli Hasekiye bile acımamış, yüz sekseni bulan güzel kız, ya çırağ edilerek evlendirilmiş, yahut, yeni devrin elebaşılarına takdim edilmişti. Şehir içinde üç gündür kan dökülüyordu: Şeker Pârenin yakınları bir bir ele geçirilerek öldürülüyordu. Samur ve Anber'le mevki alanlar, birer köşede saklı idiler. Bunlar içinde **tatlı canlarının bağışlanması için bezl-i mal edenlerin** sayısı yüzleri aşmıştı. İstanbul, yine kendisine hâs ihtilâllerinden birisinin nimetlerini kemirmekle meşguldü. Tecrübeli Kösem Sultan, eğer oğlu hayatta kalırsa günün birinde başlarına dert açacağını düşünüyor, bir çâre arıyordu. Şöyle bir deneme yaptı, Sadrıâzam Sofu Mehmet Paşaya haber saldı:

«— Sarayda fitne vardır. Tiz mahbesi bir hoşca sed ve istihkâm eylesünler. Eğer bir boşanırsa maazallah kimesnemiz kalmayuz.»

Bu haber hemen duyulmuş, kulaktan kulağa: **«— Sultan İbrahim mahbesinden boşanmış.»** fısıldaşmaları başlamıştı. Sadrıâzam Sofu Mehmet Paşa, beraberinde Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi hemen Saraya koşmuşlar, kapıdaki kilidi kaldırmışlar, yemek verilecek minicik pencere hâriç odanın kapısını kireç ve horasanla örmüşler, Sultan İbrahim'in diri diri gömülmesini tamamlamışlardı. Artık sadrıâzam rahat idi amma, Kösem Sultan, başladığı kanlı işi tamamlamadan rahat nefes alamıyacağını anlıyordu. Bu, hazırlığının birinci safhası idi. Aradan bir haftalık zaman daha geçti: Tarih 18 Ağustos 1648 di.

Saray dışında ayrı bir fitne kazanı kaynıyordu: Hazine bomboştu ve bu sebeple, her yeni Padişahın tahta çıkışında verilen cülûs bahşişi verilememişti. Sofu Mehmet Paşa, Sultan İbrahim'in meşhur Cinci Hocasının mallarını yağma ettirmiş, kendisinden zorla alınan altunlar Yeniçerilere dağıtılmış, fakat bu da kâfi gelmemişti:

«— Bir Padişah indirdiler. Cülûs bahşişi vermezler. Bu ne hâldir? Altunlar kangi kisede ise ayân ola. İllâ hakan-ı sâbıkın günâhı ne idi?»

Enderûn halkı da bu şikâyetlere katılıyordu. Ticaret durmuştu. Sultan İbrahim'in borç harç bulup iç pazara döktüğü altun floriler el ayağını çekince dertlenmeler çoğalmıştı. Dâr-üs-saade Ağası Valde Kösem Sultana dertlendi: **«— Vükelâ kulların kendi âlemlerindeler. Huda hakkı için bir boşansa cümlemiz komaz. Bu ne gaflettir? Enderun ve Ocaklûlar fısıldaşırken neyi gûş ederler? Bu hâle bir eslem tarik-i hâlâs gerek.»** demişti. Valde Sultan öz oğlunun ölümünü herkesten çok arzuladığını nasıl söyleyebilirdi? Dar-üs-saade-i Şerife ağasının bu

ikazı kendisi için nimetti. Kaygılı kaygılı bakındı:

«— Doğru dersin. Var endişeni vezire anlat.» dedi.

★ — **«BUGÜN FİTNE ZUHURU MUKARREDİR!..»**

Dâr-üs-saade Ağasının Sultan İbrahim'e hıncı vardı. Son seneleri, vehimden zulme dönmüş olan Padişah, bir Hasekisinin gizli şikâyeti üzerine, önceleri pek iltifat ettiği Ağa Hazretlerini dövmüş, ancak Kösem Sultanın şefaatiyle hayatını kurtaran Ağa, Hicaz'a gönderilerek çırağ edilmesini niyâz etmiş, buna da müsaade etmemiş: **«— Bir hatân olur ise başın bedeninden ayrılur. Hizmetinde daim ol...»** demiş, fakat Ağa, her ân, o meşhur cellâd Kara Ali'nin yağlı kemendini boynunda hissederek ıstırap içinde yaşamıya başlamıştı. Fırsat eline geçmişti. Yanına Kapı Ağası Abdurrahman'ı aldı. hemen Sofu Mehmet Paşanın Sarayına gitti. Sadrıâzam Kubbealtı Divanına gelmek üzere idi. Kapı Ağası Hadım Abdurrahman, Paşa'dan halvet istedi. Yalnız kaldıklarında heyecanla fısıldadı:

«— Sahibet-ül Makam Valde Sultan Hazretleri selâm ederler. Tiz yetişüb gelesiz. Sultan İbrahim mahbesden boşandı.»

Sofu Mehmet Paşanın kan beynine sıçramıştı. Çavuşbaşıyı yanına alarak acele Saraya geldi. Hemen Valde Dairesine yöneldi. Kösem Sultan **kafes arkasında** idi. Sesi titriyordu:

«— İçerûda bugün fitne zuhuru mukarrer olub tedbiri ahşama bırakıldığı takdirde tedârik kâr etmez. Berveçhi âlî istical etmeniz gerektir. İhmal ve imhal etmiyesiz.»

Sadrıâzam saygı ile eğilmiş: **«— Beli Sultanım...»** demişti. Hemencecik devlet erkânına haberler salınmış, başta Şeyhülislâm olarak kendilerine **dâvet tezkeresi** gönderilenler Saraya koşmuşlar, arka kapıdan valde dairesinin methalindeki büyük havuz çevresinde toplanmışlardı. (28 Receb 1058, 18 Ağustos 1648).

★ — **OĞLU DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMET ADINA BABASI SULTAN İBRAHİM'İN ÖLÜM FERMANI VERİLİYOR :**

Gelenlerden hiç biri, yirmi üç gün öncesine kadar, önünde iki büklüm oldukları ve keyfine göre hareket ettikleri zaman, inanılmaz nimet ve ikramlarına sahip olduk-

Ricaut'un albömüne göre Sultan İbrahim
(Osmanlı Padişahlarını sıralıyan çeşitli albömlerde, resimleri birbirinden o kadar farklı ki, hayatı ve devri için konulan teşhislere benziyor. DELİ diye o geçti, fakat sekiz senelik saltanatında öyle hâdiseler oldu ki, bunlar sadece bir DELİ'nin eseri değildi...)

ları Sultan İbrahim'in, diri diri gömüldüğü taş odanın horasanla örülü kalın duvarlarını nasıl delip «boşandığı» nı sormuyorlardı: Herkes, sayısız cinayetlere sahne olmuş olan Topkapı Sarayında, yeni bir cinayetin hazırlandığını anlamıştı. Kaçak bakışlar, zaman zaman Valde Dairesinin methaline kayıyordu. Nitekim, Kapı Ağası Hadım Abdurrahman iri cüssesine büsbütün sekalet veren. kapkara çehresiyle gözüktü ve etek öperek Sadrıâzama, altun tepsi içinde yedi yaşındaki Padişahın pençe buyurultusunu taşıyan fermanını takdim etti. Sofu Mehmet Paşa hemen ayağa kalktı, onun kalkışını gören bütün o iri kavuklu, mecvezeli, örflü vezirler ve ülemâ ayağa kalktılar. El bağlanıldı ve ferman okundu:

«— Pederim İbrahim Han, bağı hevâdarları imdadıyla ikaz-ı fitne ve fesad etmek üzeredir. Def'i mahzur-u zarar-ı âm mülâhazasıyla bağ-ı âlemden dâr-ı adem tarafına tahrik etmesi ehem olmuştur. İmdi, ferman-ı müthetüm-ü iz'an mucibince nokta-i vücudu merkez-i şühûddan dûr olub hâr-ı damen-i mülk-ü milletten izale olunsun.»

Yedi yaşındaki Padişah namına gönderi-

len fermanla, oğul, babasının ölümünü emrediyor ve buna sebeb olarak da **«— Millet ve mülkün eteğinden onun elini çekmesinin umumun menfaat ve huzuru için şart olduğu anlaşıldığından, dünyadaki hayatı bitsin, âhirete sefer etsin. Çünkü kendisine uyan bazıları ile beraber fitne çıkarmak hazırlığı»** gösteriliyordu. Orada olan ak sakallı ülemâ, hayatı devlet kapısında geçmiş yaşlı vezirler, hepsi, çocuk padişahın babasının ölüm fermanından belki haberi olmadığını elbet biliyorlardı. Fakat mevzu, ne mantık, ne hukuk, ne vicdan beratı değildi: Beklenen bu «ferman-ı âlişân» idi. O da gelmişti. Şeyhülislâmın sesi duyuldu:

«— Mâdemki padişah-ı mahlûk hayattadır. Nizam-ı âlem müyesser olmayub cümle için hâlâs bulmak ümidi yoktur. Zarar-ı âmdan, zarar-ı hâs tercih olunagelmiştir.»

Sultan İbrahim'in kurtulması ancak bir Tanrı mucizesi ile olabilirdi. O Sultan İbrahim ki, ardında kanlı cinayetler bırakmıştı ve sayısız günahsız insanın hayatının vebâli omuzlarında olarak, zaten Allah yolundan ayrılmıştı.

★ — CELLÂD KARA ALİ KAÇIYOR :

Fermanın, Ağa'lar eliyle yerine getirilmesi kararlaşıverdi. Fakat bunun için, bir de fetvâ lâzımdı. Düne kadar, Sultan İbrahim'in bütün deliliklerine, zulümlerine «caizdir» fetvasını veren aynı ülemâ, sâbık padişahı şer'an ölüme mahkûm eden fetvanın sebebini ne de çabuk buldular:

«—Menasıb-i ilmiyye ve seyfiyeyi ehli ne vermeyüp rüşvetle nâ ehline tevcih etmekle nizam-ı âleme halel veren Padişahın hal'i ve izalesi caiz olur mu?

Elcevap : **Olur...»**

Fetvayı ellerine alan bu kalabalık, o meşhur Padişah cellâdı Kara Ali ile yardımcısı Hammal Ali'yi beraberlerine alarak Sultan İbrahim'in hapsedildiği odanın önüne dayandılar. Saray halkı cinayetten ürkmüşler, hepsi bir tarafa saklanmışlardı. Sadrıâzamın bile elinde bir kazma vardı. Şimdi, Sultan İbrahim'i şer'î fetva ile öldürmeye kararlı olanlar, işlerini çabuk bitirme gayretinde idiler. Bu patırdının, duvarları yıkmak olduğunu anlayan Sultan İbrahim başına geleceği kavramış, avaz avaz bağırıyordu:

«— Benim nan-ı nimetim yiyenlerden bana rahmeden kimesne yok mudur? Beni göz göre göre katlederler. Bu zâlimlerden beni kurtaracak ehl-i nâmus kalmamış mıdır? Amân.. İmdad aman...»

Böyle bağıran adam, vaktiyle kendisinin Hanya fâtihi Yusuf Paşayı, mükemmel bir vezir olan Kara Mustafa Paşayı, geçtiği yolda arabasına rastladığı için masum insanları, karısını kendisine göndermediği için İpşir Paşayı nasıl insafsızca boğdurduğunu unutmuşa benziyordu.

Voyvoda Kızının Masalı

Sultan İbrahim'in samur'a iptilâsının da ayrı bir hikâyesi vardır: Saltanatının ilk yıllarında kendisine, falcılık, büyücülük ve bilhassa masal anlatmakta yektâ ve bî hemtâ Yahudî taifesinden bir kız takdim edilmişti. Aslı Rumanyalı asîl bir Musevî ailesinden olup, Kırım'lı atılar tarafından esir edilen cariyeye, Sultan İbrahim bir de isim bulmuştu: Voyvoda kızı!

Binbir gece masallarını, peri hikâyelerini, hayâl âlemi menkıbelerini, saf padişahı çıldırtacak şekilde anlatan Voyvoda Kızı, bir gece, masalına şöyle başlamıştı:

«— Evvel zaman içinde dünyalar sultanı bir Padişah varmış. Esvabları, Sarayının döşemeleri, yasdıkları, perdeleri hep samur'danmış. Teni bu sarışın ve nermîn kürke değdikçe içi gıdıklanan...»

Sultan İbrahim masalın burasında dayanamamış, gece yarısı sadrıâzam Civan Kapıcıbaşı Mehmet Paşayı huzuruna getirtmiş, şehirde ne kadar samur kürk varsa toplanmasını ferman etmişti. Naimayı (cild 4, sahife 294) **dinliyelim:**

«— Samurda nefsinde bir cild-i muteber ve beynelhükemâ cevher-i hayvanî tâbir olunur, nâsık ve kesafetten muârrâ bir cevher olmağın...» **sarayının bir odasını tamamen samurla döşetti ve indinde itibarın, kıymetin, şöhretin ve hizmetin biricik vasıtası** samur kürk **oldu.**

*
* *

Bazen böyledir: Bir devir, bir masalın ardında başlar...

Nihayet duvar yıkılmış, Sultan İbrahim'in odasına girilmişti. İki cariye bir tarafa sinmişlerdi. Sultan İbrahim perişan bir halde idi. Duvar yıkılınca, sadrıâzam, Cellâd Kara Ali'yi aramış, bulamamıştı. **Padişah Cellâdı** olarak Dördüncü Murad'a ve İbrahim'e cellâdlık etmiş, insafsızlık ve gaddarlığı ile ün salmış, yüzleri aşan başı bedeninden ayırmış, karınlar deşmiş, deriler yüzmüş olan bu zâlim adam, fermanıyla birçok canlara kıydığı Sultan İbrahim'e el sürmekten ürkmüş, öte yandan teessürlerini gördüğü Saray halkının hücumlarından da korkmuş, bir fırsatını bularak, kaçmış, karanlık dehlizin bir ucuna gizlenmiş, titriyordu. Cellâdın kaçması, Sadrıâzam seksenlik **sofu (!) Mehmet Paşa**'yı hiddetinden deliye çevirdi. Eğer bir an tereddüt ederlerse, Sultan İbrahim'in nimetini görmüş Saray halkının ayaklanmasından ürktü. Avaz avaz bağırmaya başladı:

«— Bre kangi cehennemdedir şol mel'un?..»

Nihayet Kara Ali saklandığı yerde bulundu. Kara Ali, yalvarıyor, Sadrıâzamın ayaklarına kapanıyordu: **«— Devletlû.. İstersen beni katlet.. Râşeden elim ayağım tutmaz. Ben kemend atamam...»** diyordu. Sadrıâzam yaşından umulmıyacak bir şiddetle elindeki sopa ile Padişah Cellâdı'nın başına vuruyor: **«— Tiz gel, bre mel'un...»** diye bağırıyordu. Cellâd ile sadrıâzamın didişmesine iri yarı bir adam olan Hadım Abdurrahman da istirak etmiş, Kara Ali'nin ensesine yumruk indirerek: **«— Bre kanına susamış. Bu maslahat-ı cumhurdur. Ne hırıldarsın?»** azarıyla cellâdı ite kaka, odaya sokmuştu. Kara Ali'nin arkasından yardımcısı Hammal Ali de zorla içeri alınmıştı.

★ — ANBER VE SAMUR DEVRİ SULTANININ SONU :

Hâdiseyi başından sonuna kadar takip eden ve daha sonra Şeyhülislâm olan Bahaî Efendi anlatıyor **(Naima, cild 5, sahife 316):**

«— Sadrıâzam ile Şeyhülislâm, yalnız ikisi, cellâdları önlerine katub odadan içeri girdiklerinde, biz dehlizden bakar idik. Sultan İbrahim gülgûn bir entari giymiş, kırmızı çakşırının uçmaları dışarı çıkmış, başında bir kellepûş. Sol elinde mushaf-ı şerif. Şeyhülislâma hitap etti:

«— Baka Abdürrahim. Yusuf Paşa senin için bana bir fettan dinsizdir, tepele demişti. Seni öldürmedim. Meğer sen beni öldürecek imişsin. İşte Kitab-ullah. Beni ne hüküm ile öldürürsüz? Zâlimler...» diye feryât eyledi. Cellâtlar vezir ile müftünün zoruyla kemend atub kârın itmam ettiler.»

Sultan İbrahim'in yağlı kemendle boğulmuş cesedi, sapsarı yüzü ile yerlere serilmiş yatıyordu. İş, ölü yıkamakta mahareti olanlara kalmıştı: Bunlar, Sarayda vazifeliler arasında idiler. Ne kadar garib, hattâ hazin idi ki, Sultan İbrahim'in cenaze namazında, ölümüne fetva veren Şeyhülislâm Abdürrahim Efendi de bulundu. Otuz dört yaşında yağlı kemendle hayatına son verilen Samur ve Anber Devri Sultanını, Ayasofya Kapısı önüne Sultan Mustafa'nın yanına defnettiler.

Artık Saraydaki korkular sona ermişti: İki kadın mes'uttu ve biraz sonra aralarında, birincisinin ölümü ile sona erecek saltanat kavgası başlıyacaktı: Annesi Kösem Sultan'la, karısı Turhan Sultan arasında... Onlar, Osmanlı İmparatorluğunu avuçlarına alacak mücadeleye hazırlanır ve bunun için birincisinin torunu, ikincisinin oğlu olan yedi yaşındaki Dördüncü Sultan Mehmed'i saflarına almaya uğraşırlarken, Ayasofya Camii yanında, ufak bir kubbenin karanlıkları içinde Sarayın Oda Halifeleri, Sultan İbrahim'in taze mezarı etrafına toplanmışlar, ûd ve anber yakıyorlar, hazîn ve giryân bir sesle Kur'an-ı Kerîm okuyorlardı.

Tarihin bir sahifesi de, Samur ve Anber Devri Sultanının üzerine kapanmıştı.

★ — YENİ SULTAN İBRAHİMLER :

Fakat kader, Topkapı Sarayını o yüzyıllar içinde, yeni Sultan İbrahimsiz kalmasını mukadder kılmıştı: Daha sonraki uzun saltanat devresinde, ava olan aşırı merakı dolayısiyle kendisine AVCI denilecek olan Dördüncü Sultan Mehmed, yedi yaşında idi ve on dokuzuna gelinciye kadar Saray, Kösem Valide Sultan, Hatice Turhan Sultan rekabetinin gizli açık çatışmalarına sahne oldu. Canlara kıyıldı, ocaklar söndü, Ağalar Saltanatı başladı, ve neticede gelin Turhan Sultan, ihtiyar Kösem Sultanı feci şekilde boğdurdu.

Bu safha, KADINLAR SALTANATI'nın koskoca Osmanlı ülkesini oyuncak haline getirdiği güç inanılır buhran devresiydi. Sultan İbrahim boğulurken kaatillerine inkisâr etmişti. Bu kötü duayı alanların başında da otuz dört yaşında öldürülen Padişahın öz annesi vardı.

Kanlı faciayı, yıldönümünde izliyeceğiz.

Siz de yazdınız
Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız sahifelere, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hülâsalamaya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde geliş sırasıyla neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetlerinize teşekkürlerimiz.

★★

★ — NAİLE SULTANI ZİYARET :

Annemin YILDIZ sarayında görüp bana anlattığı hâtıralarından birisi şudur:

«— O zamanlar 7 - 8 yaşlarında bir çocuk idim, bir şeker bayramında anneannem ile birlikte YILDIZ Sarayına gittik. Yanımızda Abdülhamidin Falcısı EBULHUDA'nın annesi ile 8 yaşlarındaki erkek torunu bulunuyordu, Saraya çift atlı bir payton arabası ile gittik. Sarayda büyük dayım, Trablus'u Şam mutasarrıfı MUSTAFA ZİYA PAŞA'nın büyük oğlu, Naile sultanın kâtibesi YILDIZ hanımın beyi idi. Bayram münasebeti ile YILDIZ Sarayında birçok ziyaretçiler sultan hanımlar vardı. Bizi ilk önce muazzam döşeli bir salona aldılar, burada bulunan hanımefendiler yerlere konmuş olan minderler üzerine oturmuşlardı. Hepsi başları hotozlu olup üzerlerine gayet kıymetli ve muhteşem mücevherler takmışlardı. Bize daha salona girmezden evvel sultan hanımın eteğinin öpüleceğini tenbih ettiklerinden ben küçüklük sebebiyle böyle muhteşem kıyafetli hanım efendileri görünce hepsini sultan zannedip sıra ile hepsinin eteğini öpmeye kalkınca salonda bir kahkaha koptu ve beni tuttular. Burada biraz istirahat ettik, bu esnada bir yandan da ellerinde büyük gümüş tepsiler taşıyan saraylılar, misafirlere kahve ve şekerleme dağıtıyorlardı.

Bir çeyrek sonra NAİLE sultanın kâtibesi YILDIZ hanım gelerek bizi Sultanın bulunduğu salona götürdü. Girdiğimiz yer Yıldız Sarayının geniş salonlarından biri idi. Salonun köşesine düşen tarafta üç mermer basamak ile çıkılan bir set üzerinde Naile Sultan yaldızlı, muhteşem bir koltuk üzerinde oturuyordu. Sultanın üzerinde gurup rengi ipek kadifeden uzun etekli şahane bir elbise vardı. Elbisenin etekleri bir karış genişliğinde ve dekoltesinin etrafı aynı genişlikte olmak üzere sahici inci ile işlenmiş olup kolları kısa idi. Göğsünde ve başında muhteşem birer taj ve gerdanlık vardı. Kendisini çocukluk bakımından peri kadar güzel gördüm. Beyaz tenli, kumral saçlı idi. Ben tam eğilip eteğini öpmek isterken Sultan hanım eğilip beni kollarımdan tutup kaldırdı ve kucağına oturttu. O zaman saçlarım çok uzun idi, bir yandan saçlarımı okşarken bir yandan da anneannem ile konuşuyor ve bu saçları nasıl yıkayıp tarıyorsunuz, her halde çok zor olacak, bu küçük periyi bana veriniz, sarayda yetiştirip kardeşime alayım diyordu. (Tabii beni saraya vermediler). Yengem olan Yıldız hanım ile Naile Sultanın yanından çıktıktan sonra bize Yıldız Sarayını gezdirdiler. Ben yaşım küçük olmasına rağmen her şeyi ayrı ayrı tetkik ettim. Bilhassa Yıldız Sarayında bulunan iki şey dikkatimi çekti. Bunlardan birincisi Abdülhamit II nin 25 inci saltanat sene-i devriyesinde Almanya İmparatoru Kayser Vilhelm tarafından hediye olarak gönderilmiş olan tamamen kristalden mâmul kuyruklu piyano idi. Piyanonun her tarafı kristalden olup içinde bulunan bütün teller ve âletler görünüyordu. (Abdülhamit II tahttan indirilip Yıldız Sarayı ahaliye açıldığında tekrar Yıldız'a gittiğimde piyanoyu göremediğim gibi, Cumhuriyet devrindeki gerek müze ve gerekse millî saraylarda bu piyanoya tesadüf edemedim. Burada çalışan ilgili memurların da bu piyanodan haberleri yoktu; kimbilir ne oldu?..) İkinci olarak dikkatimi çeken, gene 25 inci sene-i devriye münasebeti ile İran Şahının göndermiş olduğu altın gemi modeli idi ki bunu sonradan Topkapı Sarayı Müzesinde hazine dairesinde gördüm. Bu iki değerli eşyayı Sultan Hamit en çok sevdiği kızı Naile Sultana hediye etmişti. Sarayı dolaşıp çıkarken Naile Sultanın hediyesi diye bürümcük keseler içinde ellerimize bir şeyler sıkıştırdılar. Eve geldikte içlerini açtığımız zaman içlerinden 5 er altın lira diş kirası çıktı.»

Bahattin Akolu — Üsküdar.

★ — BABASININ BORCU

Aşağıdaki fıkrayı, amcam; Bâb-ı âli mühimme kalemi müdürü merhum Raif Beyden dinlemiştim:

«— Mütareke sırasında idi. İstanbul işgal edilmişti. Reşit Saffet Bey, yeni Avrupadan gelmişti. Haber alabilmek için Serkl-Doryan'a uğradım. Dostumun yanında, İstanbul'un o zamanki meşhur terzilerinden Macar M. Ferenç Bak vardı. Çevrelerinde de Fransız, İtalyan, İngiliz sefaret memurları toplanmışlar, Türkiyenin istikbâli üzerinde münakaşa ediyorlardı. Reşit Saffet Bey, büyük bir cesaretle, Türk milletinin esir yaşıyamıyacağını söylüyordu. Bu sırada, gür

sesli, iri yarı bir zat olan Macar terzi M. Ferenç Bak, bir el hareketiyle herkesi susturduktan sonra:

«— Beni dinleyiniz... Size, Türklere ait bir fıkra anlatacağım, dedi ve şu fıkrayı anlattı:

Ticarethanemde on yıl hizmet eden bir Türk kapıcı, harbe giderken yedi lira borcu kalmıştı. Çok sadık bir insandı. Ayrılırken ayrıca para vermek istedim, almadı, bana olan yedi lira borcunu eğer askerden sağ dönerse ödiyeceğini, şehit olursa çocuklarının getireceğini söyledi. Aradan seneler geçti. Bir gün çocuk yaşında bir delikanlı çıka geldi. Bizim kapıcının oğlu idi. Babası şehit olmuştu. Yedi lirayı getirdi. Babasının vasiyetinde yazılı imiş. Almak istemedim. Gözleri doldu:

«— Nasıl olur? Babamın ruhu azab duyar. Bu bir namus borcudur.» dedi. Benim de gözlerim dolmuştu. Bakınız şimdi de dokunsanız ağlıyacağım... Misterler, Mösyöler, Sinyorlar!.. Böyle bir millet ancak itibara, refaha, hürriyete lâyıktır. Siz ne söyliyorsunuz? Hemen hemen her Türk köyünde bizim şehit oğlu şehit gibi beş on hakikî insan çıkar...»

Amcam, ağlamamak için başını önüne eğmiş... Anlatırken yine gözleri dolar, sesi titrerdi.»

Selâmi Çetinsoy — İzmit.

★ — **KUKULETALI İHTİYAR :**

Çok küçüktüm. Şimdi yetmiş üç yaşımda olduğuma göre, en aşağı, altmış üç senelik hâdise... Şam'a gidiyorduk. Babam oraya tâyin olmuştu.

Şehre varmamıza bir konak kalmıştı. Sıcak çoktu. Yemekten sonra hepimize bir rehavet çökmüştü. Seyahat arkadaşımız olan yaşlı bir zat babamla dost olmuşlardı. Çok düzgün Türkçe konuşuyordu. Öğle uykusu için üzerimizdeki elbiseleri çıkarıp babam, o zamanın âdeti üzerine sadakor geceliğini giydi, temizce bir han olan otelin demir karyolasına uzandı. Başka boş oda kalmadığı için ihtiyar zat da bizimle beraberdi. O da geceliğini giyerken, başına bir garib takye geçirdi ki, ben şaşırdım. Benim ve hatta babamın hayretle baktığını görünce, kendini tanıttı: Bir Protestan papazı imiş.

Ne kadar da güzel ve fasih Türkçe konuşuyordu. O da Şam'a gidiyormuş. Şehirde de dostluğumuz devam etti. Evimize sık sık gider, gelir, beni ve kardeşimi sever, hediyeler getirirdi. Aradan seneler geçti. Biz, yedi sene Şam'da kaldık. Bizim ayrılmamızdan bir kaç ay önce, o da, Amerikaya döndü. Bu müddet içinde beni âdeta evlâdı gibi sever olmuştu. Ben de O'nun hayatını ve faaliyetini merak ve ibretle takib ediyordum. İbretle diyorum, çünkü bu çalışma ibrete değerdi: Kendisi, Orta - Şark'ı tamamen çevrelemiş olan Protestan mekteplerinin müfettişi idi. Bu kolej'ler, sadece ilim ve irfan müesseseleri mi idiler? Bugün bu suale ne cevab verilir bilmiyorum: Fakat o günlerdeki çalışmalarına göre kat'iyyen sadece birer mekteb değillerdi: Daha başka gayeleri ve arzuları vardı. Herşeyden evvel birer dinî telkin ve Hıristiyanlık propagandası müessesesi idiler. Orta Şark'ı seçmiş olmaları da münhasıran tesadüf değildi. Bir gün bana şöyle demişti:

«— Bütün dünya dinleri buradan çıkmıştır. Burası, esrarlı ve kapalı fikir ve ruh âleminin kaynaştığı yerlerdir. Zaman ve şartlar ne kadar değişirse değişsin, böyle de kalacaktır. Zannederim bizden sonraki zamanlarda da, değişen bir şey olmıyacak, bizim müesseselerimizin gayesi ve maksadı devam ettikçe, sizin bu toprak-

raklarınızda benimkine benzer hedefler peşinde koşan çok ihtiyarlar göreceksiniz.»

Protestan Rahib'in dediklerinin ne kadar doğru olduğunu zaman gösterdi. Zannediyorum ki bugün bizim millî sınırlarımız içinde olan yerlerde, buna benzer gizli faaliyetler vardır. Fakat yine zannediyorum ki, bu tip faaliyetler bizim için artık tehlikede değildir: Çünkü o tarihte bizim, safında yer aldığımız inançlar ve düşünceler vardı. Onlar, Protestan veya başka bir din ve mezheple karşılaşma halinde idiler. Bugün dinî inançlar, öylesine kendi kaderine ve başıboş halde ki, en hararetli tahrikçi ve propagandacı Protestan veya Katolik, hatta Siyonistler bile, bu basıbosluğun önünde dehşete kapılırlar ve neticesiz bir emeğe girişemezler. Zannediyorum ki, yegâne müdafaa ve ümidimiz de, bu sahada, rengi ve mahiyeti ne olursa olsun, hiç bir şeye kıymet vermeme âvâreliğinde...

Buna da mı şükür demeli, bilmiyorum...»

Fuad Necmettin Miroğlu
Adana

★ — **ÖLDÜRENLER VE GÖMENLER :**

Mâlûmdur ki, rahmetli üstat muharrir Ahmet Rasim çok içki içerdi. Hattâ vakitsiz ölümünün bu iptilâsından olduğunu Dr. Necmettin Rıfat Beyden duymuştum. Üstadın toprağa verilişinde, kendisi gibi edebiyatımızın unutulmaz isimlerinden romancı Hüseyin Rahmi Gürpınar da varmış. Ahmet Rasim'in Kadıköyünde her zaman devam ettiği ve rakının yasak olduğu senelerde kendisine kaçak içki bulan meyhaneci Baba Todori'nin de kabre gelenler arasında olduğunu görünce o teessür içinde dayanamamış:

«— Çekil karşımdan.. Hem öldürürsünüz, hem de gömmeye gelirsiniz... demiş.

Rıfat Nârin — Ankara.

MİLLİ TASARRUFUN SENBOLÜ

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyeti

Neye Yarar?

★ — BİR FIRSATCININ ŞANSI :

İkinci Dünya Harbinde İtalya'nın, Almanya ile birlik olması, en çok Yunanistanın işine yaradı: On İki Ada'yı kolaylıkla alıverdiler. Kıbrıs'ın ilhakı, yine o günlerde bahis konusu oldu. Biz o yıllarda, Batı'nın safında yer alabilmenin yine tercüme ve taklit bir kanunla başarılacağı hayâli içinde, çok partili hayata girebilme, tek dereceli seçimi yapabilme avârelikleri içinde idik. Herşeyi kendi nefsinde ve kendi kafasında toplamış olan Çankaya Misafiri, şahsî sistemini şekli tedbirlerin ardında devam ettirme çabası içinde ne olubbitenleri görebildi, ne de milletin hafıza ve uyarma duygusunun bu olubbitenlere çevrilmesine imkân verdi...

1945 de, On İki Ada'nın Yunan idaresinde Anadolunun bağrında birer hançer oluşunun iç hikâyesi budur: Fırsatçı Yunanistan, gizli açık binbir yolla yürüttüğü emellerinden bir safhasını, gayrının himmetine ve fedakârlığına dayanarak yine gerçekleştiriyordu.

★ — KIBRIS İÇİN İLK SES :

1923 denberi unutulmuş Kıbrıs için ilk uyarma sesi, vesika ve klişeleriyle 1946 da, seçimleri takib eden günlerde MİLLET mecmuasında ortaya atıldı: Zamanın Örfî İdare Komutanı Orgeneral rahmetli Naci Tınaztepe, kendisine yapılan telkine rağmen resmî takibe başlamıya gönlü razı olmadığı için, beni makamına çağırdı, bu neşriyattan nasıl bir fayda beklediğimi sordu. Millî Mücadelenin zaferinde, bir temel yeri soyadı alacak kadar değerli emeğin sahibi olan bu faziletli Komutana, tarihî gerçekleri tafsilâtıyla anlattım. Çok duygulandı. Sonra, tam vicdan ve akıl rahatlığı içinde «beyaz kart» hakkı tanıdı:

«— Doğrusu da budur: Devletlerin takib ettikleri resmî siyasetin yanıbaşında, milletlerin de büyük ve değişmez hakikatleri bilmeleri şart... Ancak böyle olursa resmî anlaşmalar ömürlü, geçerli ve iyi neticeli olabilir. Siz Türkiye halkına bu hakikatleri böylecesine cesur ve samimî anlatmada devam ediniz.»

Daha sonra, aynı konuyu o geniş babacanlığı ile mevzu yapan rahmetli Hariciye Vekili -daha sonra Başvekil- Hasan Saka, Kıbrıs meselesi diye bir hâdise olmadığını söyledi, ve bana, murahhas olarak vazife gördüğü Lozan'da, Kıbrıs meselesinin geçirdiği safhaları anlatarak şu sert, fakat hâdiselerin tasdik ettiği neticeye bağladı:

«— Sadece bir Kıbrıs meselesi yok... Muahedelerin ve hâdiselerin bugünkü sınırlarımız dışında bıraktığı bütün bir Türklük meselesi var. O da, bizim karşımıza müdahalemizi zarurî kılacak mahiyette dikilirse... Bunu böylece kabul etmek ve fikir ve kalemleri buna göre kullanmak vatanın ve oradakilerin daha çok hayrınadır. Ferdlerin hayatında olduğu gibi, devletlerin varlıklarında da olması lâzımgelenle olmuş olanı birbirinden ayırmak lâzım. Bunu böylece bilesin...»

Kıbrıs için« «— SEKSEN BİN KIBRISLI TÜRK'Ü KİME FEDA EDİYORUZ?» başlıklı fervad serisi, on sekiz yıl önce, böyle bir ikazın mantığına bürünmüştü.

★ — GİRİT ve KIBRIS :

Aylardır, sayıları hiç de pek mütevazi olmıyan ikazlar bana, neden Kıbrıs Meselesi üzerinde daha derinden ve geniş durmadığımı soruyor. Bunlar arasında kırılmış ve hatta sitemlere dalmış olanlar var. Oysaki ben, ortada «KIBRIS MESELESİ» olarak adlandırılacak bir mevzu olmadığı inancındayım: Benim mantığımda yerleşmiş neticelerin gösterdiği yol, bugünkü olup bitenlerin, babalarımızı çileden çıkarıp, kafalarına keçe külâhlar giydirerek sokaklarda avaz avaz bağırtılar arasında dolaştıran «— Ya Girit, ya Ölüm...» gösterilerinin İkinci Perdesidir Kıbrıs!...

Girit de elimizden giderken durum aynen böyle idi: Biz, Girit'te de, ortadaki anlaşmaların tanıdığı haklarla böylecesine kuvvetli ve mantıklı idik. Orada da vaziyet, böyle başlamıştı ve işin başında da, daha sonra Yunanistanı Anadolu macerasına sürükliyen o meşhur Venizelos, o babası Etniki-Eterya'nın Resmo'lu haydudu olan asî sülâlenin başındaki çeteci vardı: İrsî habaset böylecesine babadan evlâda geçmişti.

★ — GİRİT'İ HATIRLIYARAK :

Çevrenizde, yaşı yetmişi aşmış, vatan dâvâlarıyla ve bilhassa kaybolmuş ülkelerin acısına hafızasında yer verebilmiş olanlar varsa, onlara, Girit'in kaderini sorunuz, sonra değişmesi mukadder olanları değiştiriniz: Coğrafî mevkileri, takvim yapraklarının gösterdiği tarihi, şahısları ve böylece fânî olanları... Geride kalan, bir «millî siyaset» ve hâdiselerin üzerine çıkabilmiş «millî gaye» ise, bunun Yunanca'da adı MEGALO - İDEA'dır... Bizim din adamlarımız, kadınların tırnak cilâsının cehennemin hangi katında hangi derece ateşle kavrulacağını haykırırken, Ortodoks Papazı, bu Megalo-İdea'nın o günün şartlarına göre nasıl gerçekleşebileceğinin yolunu gösterir: Kan, ateş, zulüm, canavarlık bahasına... Bizim Devlet, tarih ve coğrafya gerçeklerinin millî hafızaya mal olmasını, günlük siyasetine zarar verici sayarak yasak kanunlarının maddelerini gösterirken, onlar, ders kitablarına, Megalo - İdea'nın haritasını koyarlar. Şimdi söyleyiniz lütfen: Gerçekler böyle iken, bir fakir Cemal Kutay çıkmış da bu Kehf Uykusu'nun horultusuna cimdik vurmıya kalkmış... Neye yarar!..

Neye yaradı ve neye yarıyacak?..

Açık Haberleşme

Sayın Ali Galib Şekeroğlu — Kastamonu.

Ben, 1945-1950 devresinde Millet Mecmuasını çıkarırken, devrin vekillerinden birisi, benim muhayyel apartmanlarımın ve hanlarımın müdafaasını yaptığımı söylemişti. Kızılaya müracaat ederek, bu hayalî apartman ve hanlarımı, Kızılaya hibe ettiğimi, fakat bunlar nerelerde iseler, yerlerinin ve adreslerinin iddia sahibi sayın vekil-politikacı'dan öğrenilmesini rica etmiştim. Belirli zaman içinde cevap alamayınca, Mecmuadaki teklifimi, pullu dilekçe ile, zamanın Reisicumhuru ve Başvekili dahil, birçok «BÜYÜK» lere göndermiştim. Neticede sayın vekil özür dilemeye kalkışmış, sonra da bir bahâne ile istifa etmişti. Şimdi size çok rica ediyorum: Elinizdeki dergiye dokuz bin RESMÎ abone kaydedildiğini söyliyen o sayın politikacıya söyleyiniz: Değil DOKUZ BİN, sadece DOKUZ resmî abonemiz olduğunu isbat edebilirse, ben kalemimi kırar, hattâ bu ülkeyi terkederim: Ben, Halk Partisi devrinde de, Demokrat Parti devrinde de, bugün de, **aranmıyan ve beğenilmiyen kalem'im**dir: Elinizdeki mecmua, onbine yaklaşan vatandaş abonesine, yâni vicdanların ve aklın tercihine rağmen, bir tek kalemin mahsûlüdür diye ana südü kadar helâl ilân hakkından mahrum edilmiştir. Bu, ayaklanan hiddetin, sadece küçük bir belirtisidir. Bu tip basit olayları, temel gerçeklerin malı olan bu sütunlarda, meşru müdafaa sadedinde bile olsa tekrarlamış olma mecburiyetinden dolayı sizlerden özür dilerim. Hakikat kervanımızın böylecesine sağlam ve fasik-i mahrum'u çıldırtan zafer kataı halinde yürüdüğünü görmek yetmez mi? Saygı ve teşekkürlerim.

Sayın Burhan Morgül — Rize.

Atatürk, son Osmanlı padişahı altıncı Sultan Mehmet Vahidüddin'in veliahtlığı devresinde Almanyaya yaptığı seyahate iştirâk etmiştir. Vahidüddin tahta geçtiği zaman, Mustafa Kemal, Mirliva, yâni tümgeneral rütbesinde idi ve hasta olduğu için Karslbad'da tedavide bulunuyordu. Hürmetlerimiz.

Sayın Necati Mursallı — Gaziantep.

Size, Süleyman Nazif'e dair iki fıkracık anlatarak, suallerinizi cevaplandırmak daha vecîz olacak sanırım. Lûtfen dinleyiniz:

Mütareke olmuştu. Maaşlar verilemiyordu. Süleyman Nazif de, Basra valiliğinden açıkta kalmıştı. Zamanın Maliye Nâzırı, şairin dilinin belâsından çekindiği için, onun maaşını yakındaki kaza'lardan Çatalcaya havale ettirmişti. Şair, aylığını Çatalca'dan sessiz sedasız alıyordu. Bunu, üstad İbn-ül-Emin Mahmut Kemal İnal'a anlattı:

«— Ben o kazaya havale ettirdim, muntazaman alıyorum. Sen de öyle yapsana...»

İbn-ül-Emin güldü:

«— Maaşını kazaya havale ettirdiğin için değil, sen görünür kaza belâ olduğun için veriyorlardır!...»

İkinci fıkra da şu:

Süleyman Nazif, 1908 Meşrutiyetinin memleket için mes'ut neticeler getireceğine samimiyetle inanmıştı. Çünkü, Lider'lere, bu arada bilhassa Enver Bey (Paşa) nın şahsiyetine güveniyordu. Fakat aradan zaman geçip de, Enver Beyin, Padişah'a damad ve Harbiye Nâzırı ve Başkumandan olarak, hâdiseleri ele almasından, bilhassa Birinci Dünya Harbine girilmesindeki faaliyetinden sonra, bu sevgisi kayboldu, Enver Bey'i ne kadar takdir etmiş ve sevmiş ise, Enver Paşa'dan da o nisbette kendisini uzak gördü, tenkidlere başladı. Hattâ bu sebeble de uzun zaman menkub ve bir köşede kaldı.

Bir gün Süleyman Nazif, dostlarıyla beraber Bâb-ı âlideki meşhur Meserret Kıraathânesinde oturuyordu. O sırada Enver Paşa, otomobili ile geçiyordu. Süleyman Nazif Paşa'yı işaret etti:

«— Bakınız, bakınız... Enver Beyin katili Enver Paşa geçiyor!» dedi.

Hepsi birer TİP'ti: Yerleri kolay kolay doldurulamıyacak TİP'ler... Saygılarımız.

Sayın Hüseyin Duransoy — Mersin.

Besim Bey, ikinci devrede mebus idi. Kendisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında muhalefet yaptı. Sorduğunuz beyanatı 1924 bütçesinin müzakeresi sırasındadır. Zabıtlarda tam metni vardır. Saygılarımız.

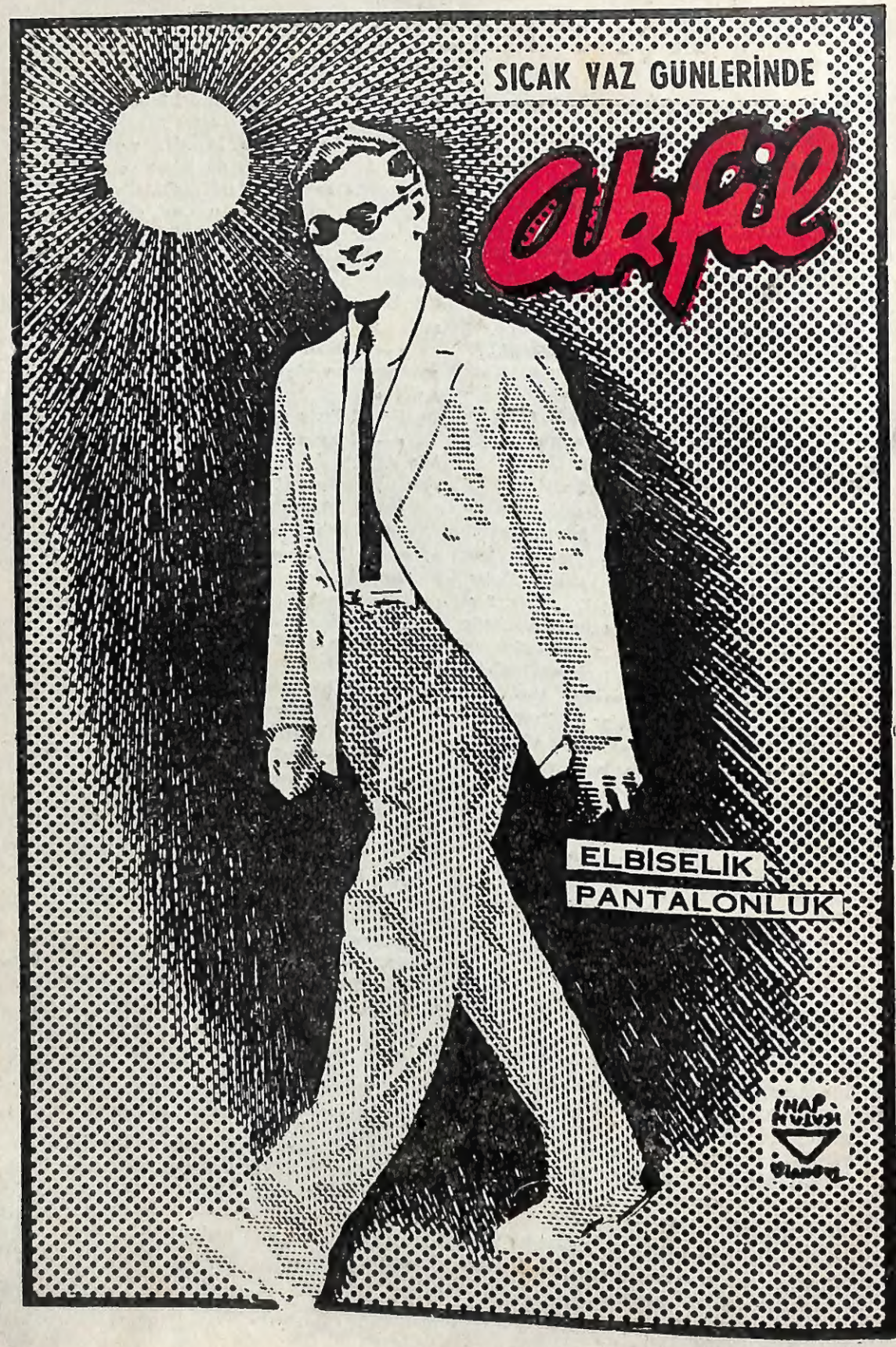

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 2 SAYI: 8 EYLÛL 1964 FİATI: 250 KRŞ.

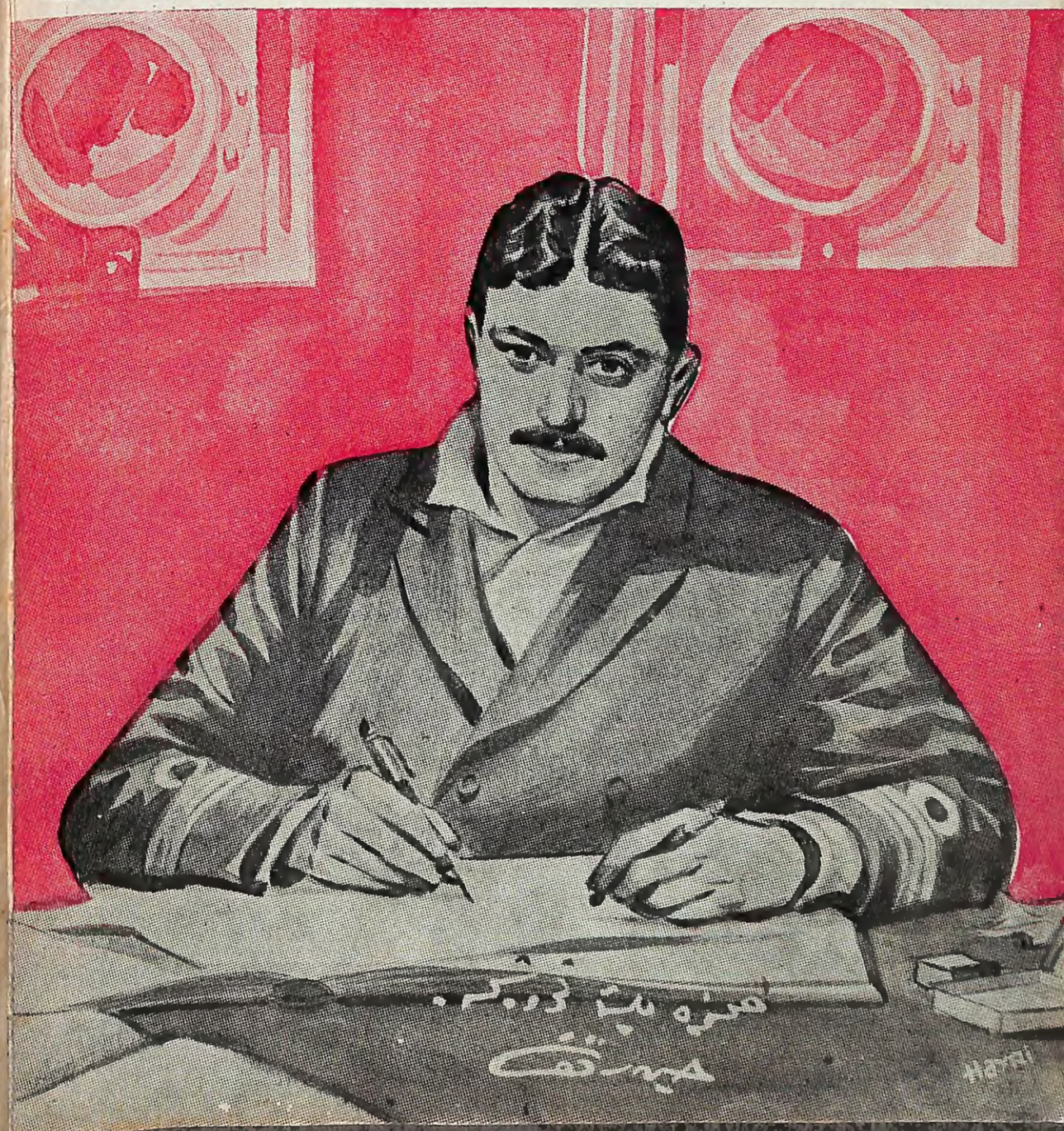

LÛGATÇE

Amel: İş
Bâziçe: Oyuncak olmak.
Bağ-ı âlem : Dünya
Bî hemta : Eşsiz.
Beynelhükemâ : Bilginlere göre.
Badelyem : Daha sonra.
Bezl-i mal : Mal toplama.
Cennetmekân: Yeri cennette olan.
Cefâkeş: Çile, acı, derd çeken.
Celâdet: Yiğitlik.
Devlet-i Aliyye: Osmanlı devletinin resmî unvanların dan birisi.
Damad-ı Hazret-i Şehriyarî: Padişah damadlarına verilen ad.
Def'i mahzuru zararı am : Umumun zararının önlenmesi.
Dar-ı âlem : Dünya.
Efsun: Sihir.
Ecdad-ı izâm: Şanlı dedeler.
Ecel-i şerbet-i nûş: Ölüm şerbetini içmek.
Enzar: Bakışlar.
Ehem : Ehemmiyetli.
Fıtrî: Yaradılıştan.
Fırka-i bahriye: Deniz birliği.
Fasik-i mahrum: Yüreği kötülük dolu.
Ferman-ı âlişan : Padişahın fermanı.
Hazret-i Yezdan: Yaratan Tanrı.
Harim-i ismet: Kutsal kucak.
Harem-i Hümayûn: Saraydaki padişahın iç evi.
Hadd-ı şer'î: Şeriatın koyduğu ölçü.
Hayırhah: İyi yürekli, iyilik yapmayı seven.
Hüsn-ü hat: Güzel yazı.
Hanedan-ı celîl: Padişah soyu.
Hanedan-ı muazzama: Ulu Hakan soyu.
Hanedan-ı zişan: Şanlı Hakan soyu.
Har-ı damen-i mülk : Mülkün harab olması.
Hakan-ı sâbık : Eski padişah.
İstihlâs-ı vatan: Yurdun kurtuluşu.
İsrailiyat: Aslında olmıyan.
İstinaf: Bir üst makam.
İğbirar: Kırgınlık.
İfratçı: Aşırıcı.
İzafî: Ona göre.
İctisar: Cesaret etme.
İbzal: Gösterme.
İnhilâl: Çökme.
İnfirad: Ayrılma.
İhdas: Yaratma.
İzhar-ı acz: Bir işi başaramama.
İzmihlâl: Dağılma, temelinden inme, çökme.
İhda: Armağan etme, bedelsiz verme.
İstirkab: Kıskanma, çekememezlik.
İkaz-ı fitne : Fitne uyandırma.
İmhal: Mehil verme.
Kuvve-i teşriiyye: Yürütme yetkisi. Daha çok, Parlâmentolar için kullanılan terim olarak.
Kanun-u ilâhî: Tanrının kulları için emrettiği yasalara verilen ad.
Kemal-i cesaret: Tam yüreklilik ile, yılmadan.
Karakuşî: Mısır valisi olan Karakuş adlı kişinin, kendi aklına geleni yaptırması dolayısiyle buna benzer olaylara verilen kıyasî ad.
Kise : Kese.
Kellepûş : Başlık.
Kârın itmam : İşini bitirme.
Mebusan-ı Kiram: Saygıdeğer milletvekilleri.
Mütehalli: Dolu, lâyık, gereği gibi.
Mevad-ı Muhammara: Alkolize olabilecek maddeler.
Müsareat: Başvurma, cesaret etme, teşebbüse geçme.
Mütalâat-ı Şahane: Yüce makam sahibinin istekleri. Devlet terimi olarak, Mutlakiyet ve Meşrutiyet hükûmetlerinde hükümdar adına yapılan müracaatlar ve istekler.
Mensubeyn: Bağlı olanlar.
Murassâ: Süslü, süslenmiş.
Memalik-i Şâhâne: Hükümdar ve tâcidara izafetle ülkeye verilen ad.
Müreccah: Tercih edilen, üste tutulan.
Müesses nizam: Kurulu düzen.
Merbutiyet: Bağlılık.
Muayyeniyet: Belirlilik, ölçülülük.
Mezmum: Kötülenmiş.
Müdevver: Devredilmiş.
Meşbû: Dolu.
Müteyakkız: Hazırlıklı, uyarılmış, dikkatli.
Menasib-i ilmiyye : İlmiye mensupları.
Mecveze : Başlık.
Muarrâ : Çıplak.
Niyet-i sadıkane: İyi dilekler doğru ve yürekten düşünceler.
Necabet: Yücelik, asîllik.
Noker: Bey, ilbay, vali - kumandan.
Nâsik : Dine bağlı.
Nan-ı nimet : Velinimetten görülen iyilik.
Otokrat: İdarî ve poiltik terim olarak: Anti - Liberal ve Anti - Demokrat.
Orduy-u Şahâne: Hükümdara ve tâcidara izafetle o ülkenin askerî kuvveti.
Otağ-ı Hümayûn: Bilhassa savaş devresinde Padişahın çadırına verilen ad.
Rüfeka: Arkadaşlar, dostlar.
Revan: Yola düşme.
Selâbet-i ahlâkiye: Ahlâk tamlığı.
Satvet: Yücelik.
Saltanat-ı Şâhane: Yüce erk.
Şir-i pençe: Sırtda çıkan çıbana verilen ad.
Selîs: Düzgün.
Sekalet : Çirkinlik.
Tâyin-i esâmî: Oy toplamada seçim dairelerine göre isimlerle yapılan oylama.
Takyit: Sınırlama.
Tebellûğ: Bildirilmeyi alma.
Tuğray-ı Garray-ı Osmanî: Osmanlı Hanedanının arması.
Tesliyet: Teselli etme, olayları yatıştırma.
Telâki: Buluşma.
Tebcil: Kutlama.
Temerküz: Toplama.
Usul-ü fıkıh: Din esasları üzerine olayların düzenlenmesi.
Ulûvvucenâb: Yücelik, büyük yüreklilik.
Vakt-ı kerahat: Alkol itiyadı olanların bu ihtiyacı duydukları akşam zamanı.
Yaran-ı bâ safa: Esenlikte olan dostlar.
Zemmî: İmparatorlukta, Müslüman olmıyan reayaya verilen isim.
Zarar-ı hâs: Bir kişinin zararı.
Zarar-ı âm: Toplumun zararı.